

Inscr. A. 14. 713

A. VLAHUȚA

359570

Din

Trecutul Nostru

—
Ilustrații de Stoica
—

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”

1924

38679

CONTROL 1953

ST. A. A. 1953

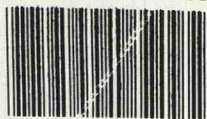
1956

BIBLIOTECA CENTRALĂ DE CĂRȚI
"CAROL I" BUCUREȘTI
COTĂ: 35940

Orice reproducere interzisă.

14/08

B.C.U. BUCUREȘTI

C38679

I

IN ZĂRILE TRECUTULUI

„...dară ceilalți lăcuiitori, ce au fost mai înainte, unde sânt? cari nici se mai știu, nici se mai pomenesc, nici măcar cerasi dintr'areia se mai numesc, sau ce limbă va fi avut cine mai știe? Și de va fi fost rămas cinevași, încă atâta s'au amestecat în cei mai de pre urmă lăcuiitori, cât îngropate de tot sânt, de nu se mai vede nimic de dânșii nicăiri!”

Spătarul N. Milescu.

De mult, cu opt sute de ani înainte de Hristos, trăia pe văile acestea un neam de oameni războinici, aspri la fire și la chip, cu numele de Sciți. Ei stăpâneau, de călare, toată câmpia întinsă din Marea-Neagră până'n pustiurile mlăștinoase ale Donului; iar în partea muntoasă, în mândra cetate a Carpaților, hălăduiau Agatirșii, o viță mai aleasă, desfăcută din neamul cel mare al Tracilor. Retrași

din vadul gloatelor pribege, apărați de întăriturile munților și aproape neștiuți de lume, Agatirșii duceau acolo o vieață așezată și liniștită, îndeletnicindu-se unii cu creșterea vitelor, alții cu viile, ori cu albinele, de răul căroră se zicea că nu poate nimeni pătrunde la ei, — cei mai din lăuntru strângând aur din prundul râurilor, sau scoțându-l din desfundăturile munților, și toți laolaltă alcătuiind o familie de oameni voinici, harnici și sănătoși, cari se purtau gătiți în haine strălucitoare, trăiau în belșug și 'n bună înțelegere, își iubiau țara lor frumoasă și păzită, din care nu eșiau niciodată, aveau cârmuitori pașnici, înlesniri multe, și legi puține, pe cari le puneau în versuri și le 'nvățau pe dinafară cântându-le. — Alta cu totul eră vieața Sciților în largul câmpiilor. Ei n'aveau îngrădire, nici așezare statornică în vre-un loc, ci, ca pulberea purtată de vânt, roia mulțimea lor pe văile apelor, ducându-și turme, și care, și tot cuprinsul în voia întâmplării, fără nici o legătură 'n urmă, fără nici o țintă 'nainte. Cărturarii vremilor acelora ni-i arată roșcați la față, greoi și mătăhăloși la trup, cu brațe lungi și butucoase, cu pieptul larg păros și capul plecat înainte, — de altfel iuți la mișcări, călăreți buni și arcași iscusiți. Imbrăcămintea lor eră un fel de contășe lungi până la genunchi, încinse la brâu c'un șerpar îngust, nădragi strânși la gleznă, pe cap o cușmă țuguiată și în picioare

meși de piele groasă; iarna purtau sărici largi și lungi până 'n călcăe, — hrana și băutura lor de căpetenie eră laptele de iapă. Ei străbăteau depărtări mari, așa în gloată; năprasnici ca o vijelie se năpustiau peste alte neamuri, pustiind totu în calea lor, bând cu lăcomie sălbatecă din sângele celui dintâi dușman căzut, împrăștiind groaza duiumului lor până 'n câmpiile bătrânei Asii — leagănul vechilor noroade, cari au împânzit pământul. Biruitori, încărcau prăzile pe spinarea robilor și se 'ntorceau în țara lor. Aici, fiecare Scit aducea în fața regelui capetele vrăjmașilor pe cari i-a ucis el, și, după numărul acestor dovezi de vitejie, își primiă partea lui de pradă. Apoi, jupuind pielea de pe aceste capete o răzuiă cu o coastă de bou, și-și făcea șervete pentru masă, iar din tidva uscată — cupă de băut. Ei purtau în vază pieile acestea, atârinate de frâul calului, și se făliau cu ele. Cei cari aveau mai multe le coseau una de alta, și-și făceau o manta lungă, de găteală.

În fiecare an, la o zi anumită, serbau cu toții pe zeul războiului — înfățișat printr'o sabie veche, pe care-o înfigeau deasupra unei grămezi mari de lemne, și-i jertfiau cai și oameni, câte unul la sută din robii prinși în războaie, — pe robii aceștia, sortași morții, după ce-i stropiau cu vin pe cap, îi ucideau; cu sângele lor udau sabia la care se 'nchinau, apoi le tăiau brațul drept, cu umăr cu tot, și-l aruncau încolo, departe de trup; risipite astfel, trupuri și brațe

rămâneau pe câmp, de mâncare fiarelor și păsărilor de pradă.—Când regele murià, îl spin-tecau, îi curățiau pân-tecele, îl umpleau cu mi-rodennii, și-l purtau într'un car descoperit pe la toate triburile lor; cei cari îl întâmpinau își creștau fruntea, în semn de jale, și-și înfigeau săgeți în brațul stâng, — într'un mormânt larg îl așezau pe un pat de crengi între gratii de sulici, înconjurat de arme și odoare scumpe, iar ca să aibă cine-l iubi și îngrijii pe lumea ceealaltă, ucideau și 'ngropau lângă el pe una din soțiile lui, un bucătar, un paharnic, slugi credincioase, cai și 50 de călăreți înarmați.

Când pe la sfârșitul veacului al șaselea în-a-
inte de Hristos, Dariu, regele Perșilor, veni în fruntea unei spăimântătoare oști, să pe-
depsească pe Sciti, pentru năvălirile ce mereu
le făceau în bogatele ținuturi ale Asiei, aceștia,
dând foc fânașurilor și astupând fântânile, se
traseră cu tot cuprinsul lor în desimea pădu-
rilor depărtate. Dariu își osteni în deșert gloa-
tele, orbăcând în pustiul câmpiilor sterpe. Lipsa
de hrană și de adăpost îl hotărî să se întoarcă.
Un sol Scit îi aduse atunci un guzgan, o broa-
scă, o pasăre și cinci săgeți. Cum solul nu
vorbià, Dariu înțelese că Scitii îi închină, cu
aceste semne, pământul, apele, aerul și armele
lor.

— Nu, zise Gobrias, o slugă pricepută a
lui Dariu, eu cunosc tâlcul acestor pilde obiș-
nuite la Sciti, și iată ce ne spun ei cu solia lor:

„Dacă nu veți ști sbură pe sus ca paserile, ori ca broaștele nu veți trece apele înot, ori nu veți fugi pe sub pământ ca șobolanii, aici veți rămâne cu toții, uciși de săgețile noastre”.

Și Regele Perșilor se întoarse cu oastea sfărâmată de truda și de greutatele unei călătorii lungi și fără noroc. Din asta se vede cât era de greu, chiar pentru o putere mare ca a lui Dariu, să lovească pe Sciți în țara lor întinsă, fără drumuri și fără așezări de baștină. Călăreți buni, trăgaci iscusiți, îndurători la frig și la osteneală, Sciții ar fi putut întemeia cu vremea o stăpânire puternică și trainică pe văile acestea. Dar nu-i trăgea inima la muncă, și prin nimic nu legau ziua de ieri cu cea de mâine. Numai o mică parte din neamul lor erau plugari, și aceștia strângeau roadele câmpului, nu pentru hrana lor, ci pentru ca să le vândă Grecilor de prin limanurile Mării Negre. Iar grosul neamului Scit trăia mai mult în pribegie, vânturându-se de colo-colo, săracii pe jos, bogații călări, sau tolăniți sub coviltirile de piele ale carelor lungi cu câte șase osii — palate călătoare pe netezișul câmpiilor pustii. Ce urme să lese un astfel de popor despre trecerea lui pe pământ!

Intr'o scurtă poveste își încheiau Sciții toată istoria trecutului lor: „Cu vre-o mie de ani înaintea lui Dariu, trăia Targitauș, fiul lui Joe și al fetei râului Boristene. El avea trei fe-

ciori, și nu se puteau înțelege care dintre ei să fie Sciților rege. Intr'o zi căzu din cer un plug, un jug, o secure ș'un pahar, toate de aur. Voi fratele mai mare s'apuce el aceste daruri, dar iute-și trase mâna — că darurile erau ca focul de fierbinți. Se fripse și fratele mijlociu. Veni rândul celui mai mic. Acesta întinse mâna, le luă, și fû rege."

Atâta știm despre începutul depărtat al Sciților — și poate că nici ei nu știau mai mult.

II

GETII. DACII

Tot pe vremile-acelea, în hotar cu Sciții, se întindea țara Tracilor către miazăzi și apus, până 'n stâncile Balcanilor — muntele Hemus, cum îi ziceau pe atunci — pragul strălucitului regat al Macedoniei. Popor mare și vrednic în războaie erau Tracii, dar desfăcut în neamuri multe, și la prea mulți stăpâni împărțit.

Cu patru sute de ani înainte de Hristos, regatul Macedoniei, întărindu-se și 'ncepând a-și lărgi granițele, împinge duiumul Tracilor îcoace.

Geții, o ramură puternică din tulpina Tracă, năpădesc în ținuturile Sciților, îi mătură pentru totdeauna din câmpiile Dobrogei și urzesc ei țară și stăpânire nouă pe valea Dunării, din Marea-Neagră până 'n poalele Car-

paților. De aici, se răpăd călări și mai pradă în câteva rânduri ținuturile mărginașe ale bogatei Macedonii. Dar în vara anului 335 (înainte de Christos) Alexandru-cel-Mare năvăli într'o noapte și, înaintând prin lanurile de grâu de pe Bărăgan, îi prinde pe neașteptate între zdrobitoarele lui falange, îi bate și-i gonește până la un oraș de lemn, căruia-i dă foc, și se 'ntoarce biruitor, încărcat de prăzi, de robi și de ostatici. Mai târziu, după moartea lui Alexandru-cel-Mare și frângerea uriașei lui împărății în patru, se ispitește și Lizimac să răpue pe Geți, dar, de astădată, aceștia-si pustiesc țara și-l lasă să înainteze, până ce oastea lui, biruită de foame, nu mai poate lupta. Atunci îl împresoară și-l duc într'un oraș al lor, Helis. Aici Dromihete, regele Geților, primește cu mare cinste pe Lizimac și pe-ai lui, le așterne pe jos covoare scumpe din Macedonia, și-i ospătează la o masă 'mpodobită, dându-le bucate alese pe talere de argint și vinuri aromate în cupe de aur. Iar el, cu Geții lui, s'așează la o masă de rând, ospătând pe talere de lemn mâncări de legume simplu gătite, și bând apă din pahare de corn. La sfârșit se scoală și 'ntreabă cu blândețe pe Lizimac: care ospăț i-a plăcut mai mult, al Macedonenilor, sau al Geților?

— Al Macedonenilor îi răspunde Lizimac.

— Atunci, zice Dromihete, de ce-ți lași traiul tău bun de-acasă și bogățiile cuprinsului tău,

și vii să cucerești o țară, care-și hrănește așa de rău pe supușii ei?

Geții erau viteji, mândri și netemători de moarte. Dintre toate popoarele peste care-a trecut Darius cu marea lui oaste, când a venit împotriva Sciților, numai Geții au îndrăznit să se lupte cu el, și nu și-au plecat arcurile, decât răpuși de covârșitoarea mulțime a Persilor. Că nici mânia cerului nu domoliă trufia lor, ci când tună și fulgeră, ei, încălecând pe cai, făceau gălăgie mare și, furioși, trăgeau cu săgețile 'n nori. Solii lor, cari cântau din ghitara înainte de a-și spune solia, întrebați de Alexandru-cel-Mare dacă se tem de el, i-au răspuns cu mândrie: „Geții nu se tem decât de cer, să nu cadă pe ei.”

Așa eră poporul care-a stăpânit mai de mult locurile acestea. — Răsărit din marele trunchiu al familiei trace, neamul acesta de viteji s'a desfăcut cu timpul în două ramuri: Geții s'au împânzit mai mult pe dreapta Dunării, din jos de cataracte; iar în stânga, spre întăriturile munților, și-au fost ales Dacii pământul stăpânirii lor. Aceștia însă împinși mai târziu de gloatele Iasigilor, au părăsit șesul și au intrat de-al-binelea în munți, în țara Agatirșilor, pe cari lesne-i vor fi supuș și sorbit în unda lor proaspătă, plină de putere și de tinereță. Și astfel, precum odinioară, din familia Tracilor, Carpații au tras vița cea mai aleasă, și au în-

grădit-o în adăposturile lor, tot așa, mai în urmă, din acelaș izvor de oameni, acei cari prin bărbăția lor și prin înaltele lor însușiri sufletești erau chemați să iasă mai în vază în câmpul istoriei, pe aceeași dâră s'au tras și în aceeași munți și-au pus temeiul țării lor.

La vechii Traci fusese mai de mult un preot înțelept, Zamolxis. Invățăturile lui spuneau că viața aceasta e numai o încercare, o trecere vremelnică și plină de zbuciumări către viața cea de veci, singura frumoasă și întru adevăr fericită. A trăi cumpătat, a privi suferința ca o binecuvântare și moartea ca o mântuire, ca o dulce chemare a milostivului Gebeleizis în împărăția liniștii celei de veci, eră, pentru credincioșii lui, izvorul adevăratei înțelepciuni și tainia adevăratei puteri pe pământ. Din izvorul acesta și-au tras Dacii credința, tăria și rostul vieții lor. Vrednici coboritori ai Tracilor, ei își făcură un zeu din Zamolxis, o religie din învățăturile lui¹⁾,

¹⁾ Și el îmi dete ochii să văd lumina zilei
 Și inima-mi umplut-au cu farmecele milei,
 În vuetul de vânturi auzit-am al lui mers
 Și 'n glas purtat de cântec simții duiosu-i vers —
 Și tot pe lâng' acestea cerșesc înc' un adaos :
 Să 'ngădue intrarea-mi în veșnicul repaos !

Să blesteme pe-orcine de n.ine-o avea milă,
 Să binecuvinteze pe cel ce mă împilă,
 S'asculte orice gură ce-ar vrea ca să mă rădă,
 Puteri să pue 'n brațul ce-ar stă să mă ucidă,
 S'acela între oameni devină cel întâi,
 Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătai.

(Din «Rugăciunea unui Dac», de Eminescu).

Intăriți sufletește, pregătiți astfel pentru vitejii mari, și stăpâni pe-o țară frumoasă, bogată și darnică — anume par'că făcută pentru un asemenea popor — Dacii ajung, în mai puțin de un veac, să-și întindă puterea peste toate neamurile ce roiau în câmpiile Dunării, și să 'nchege o singură domnie, din cătările Carpaților până 'n limanurile Mării-Negre.

Cu optzeci de ani înainte de Hristos, porunci profetul Deceneu, sfetnicul marelui rege Borebiste să se stârpească viile pentru ca nu cumva ispita băuturii să smintească firea cea bună a poporului și să-l abată din vrednicia lui. Și Dacii se plecară poruncii căci pe cât erau

de aprigi și de cumpliți în războaie, pe atâta de blânzi și de supuși regelui și profetului lor.

Numai așa se înțelege cum au ajuns ei, pe vremea aceea de vifor și de întunecate frământări de neamuri, la o stăpânire așa de întinsă și la o putere așa de temută.

Dacii erau oameni trupeși, bine legați, și ro-

baci la muncă,
— purtau părul
lung, lăsat în
plete pe umeri
și pe spate, ră-
tezat în drepul
frunții — baiba
mare, stufoasă,
li dădea o înfă-
țișare aspră și
posomorâtă. Im-
brăcămintea lor
era o tunică pâ-
nă la genunchi,
strânsă c'o cin-
gătoare peste
mijloc, ȋtari lar-
gi, legați la glez-
nă cu sfoară,
sau vârțiți în o-
pinci, pe deasu-
pra o manta

lungă fără mânici, încopcită pe umăr, —
frunțașii purtau o căciulă țuguiată, cei de rând
umblau cu capul descoperit. Femeile erau înalte,

svelte, mândre la port, cu o dulce mlădiere 'n mișcări și cu multă blândeță și duioșie în chipul lor frumos, în ochii lor mari, galeși, umbriți de gene lungi. Purtau o haină ușoară până 'n călcăe, pe deasupra o dulamă până la genunchi, strânsă la brâu, pe cap o broboadă de in sau de cânepă, mărele la gât, și flori în cosițe. Ele vedeau de casă, torceau, țeseau, creșteau copiii; bărbații, când nu erau în războiu, duceau la pășune hergheliile, cirezile de vite și turmele de oi, semănau în câmpiile roditoare dela poalele Carpaților grâu pentru negoț, și meiu pentru hrana lor — străvechea *mămăligă*. Toamna umblau în căraușie: scoborau la Mare belșugul holdelor, aurul munților, cai, lână, miere și ceară, și luau în schimb arme, stofe alese, vase de bronz, scule și podoabe, de cari n'aveau ei. Iarna, în căsuțele lor de bârne sau de vălătuci, adunați pe lângă vatră, își povestiau isprăvile, luptele și primejdiile prin cari au trecut, și câte au mai auzit și văzut prin locurile depărtate pe unde au umblat.

Cât a trăit Boerebiste, au stat toți la un cuget, îngrădiți în aceleași legi și în aceeași alcătuire de viață. Dar la moartea bunului și înțeleptului rege, țara, întregită de el, e întinsă de mulți, și se rupe 'n bucăți. Incep iarăși dezbinările Tracilor de odinioară. Lupte crâncene înviforează gloatele și le întorc la vechea lor sălbătăcie. Un veac de sânge și de foc trece

ca o vijelie cumplită peste viața acestui nenorocit popor.

Și tocmai în vremea asta se ridică dela miazăzi primejdia cea mare, hotărîtoare de viață și de moarte: Roma își ațintește privirea asupra Daciei. Valul stăpînirii ei s'a întins de mult peste ținuturile Iliriei și ale bogatei Macedonii. Călăriile pe cari le fac Dacii prin părțile acelea, și săgețile pe cari le mai răpăd dincolo de hotarul țării lor, răspund acum departe, tocmai pe malurile Tibrului, în inima celei mai mândre și mai largi împărății de pe fața pământului. — Dar trec și Romanii, dela o vreme, prin grele încercări. Atâta lume, atâta putere, e greu să mai încapă într'o mână. Mințile se tulbură de strălucirea atâtor bogății adunate cu hapca de prin țările supuse. Un vânt de răzvrătire suflă din toate părțile. Marele Cesar e ucis în Senat, tocmai când se pregătiă să plece în potrivea Dacilor. După norocosul August, soarele 'nviorător al Romei îmbătrânite, urmează un șir de împărați netrebniți. Cruzimea, orgia, adânca ticăloșire a sufletelor nu mai cunosc nici o stavilă. Oamenii de seamă se împrăstie de frica celor nelegiuți. Nimeni nu mai crede în dreptate. Și 'n întunericul acesta, în care blîndul Isus e răstignit pentru c'a adus pace și iubire pe pământ, falnica pajură Romană pare a-și fi lăsat în jos aripele-i ostenite. Dar se vede că tocmai zguduirile acestea, tulburând până la fund viața popoarelor, au darul de a

scoate la lumină puteri neașteptate, ridicând din
clocotul mulțimii pe marii povățuitori, chemați
a hotări de soarta neamului lor.

C38679

III

DECEBAL. TRAIAN. LUPTELE LOR

Au trecut optzeci de ani dela nașterea lui Hristos. Dacii, desfăcuți de Geți, își au țara lor toată dincoace de Dunăre. Dincolo, până 'n mare, e Moesia Romană. In fruntea lor stă acum Decebal, om harnic și cu vederi largi, ostaș ager și neînfricoșat în războaie, stăpân hotărît, înzestrat cu toate însușirile unui minunat cârmuitor. Pe tronul împărăției Romane stă molaticul Domițian, ostaș fricos și om neînsemnat.

Decebal își întocmește țara, aduce de pretutindeni meșteri iscusiți, alege pe oamenii cei mai pricepuți și-i pune la treabă, întărește orașele, armează pe toți supușii lui în stare de a se luptă, leagă prietenie cu neamurile nestăpânite încă de Romani, și în această obștească înviore, în această măreață însufletire, un popor nou pare că se ridică la poalele și în lăuntrul Carpaților.

Iar în anul 86, mai ușurându-se din griji,

regele muntilor se răpede cu arcașii lui în Moesia vrăjmașă, împrăstie oastea împărătească, ucide pe Sabinus, apărătorul acestor ținuturi, pustiește țara și pune stăpânire pe cetă-

țile ei. — Atunci se hotărăște însuși Domițian să vie 'n potruva Dacilor. El pleacă din Roma, cu oaste multă și cu planuri mari de biruință; dar în pragul Moesiei se răzgândește și trimete, să se măsoare cu fiorosul Decebal, pe Cornelius Fuscus un general bătrân, încercat în războaie.

Trec Dunărea și 'naintează 'ncoace falnicele

steaguri Romane, zorite de dorul izbânzii. Dar iată că de sub poalele unei păduri o năprasnică vijelie de săgeți s'abate asupra lor. Viteazul Fuscus e ucis, și oastea lui sfărâmată. Câmpiile Moesiei sunt din nou pustiite. — Silit să închee pace, Domițian se leagă a da lui Decebal meșteri și oameni învățați, ca să-i întărească țara și să-i lumineze neamul; afară de asta, se mai leagă a-i plăti ș'un tribut în bani, pe fiecare an. Iar pentru a-și ascunde umiliința, fudulul împărat trimete veste la Roma c'a biruit pe Daci, pune să i se ridice statui și arcuri de triumf, și îmbătat de vinul ospetelor și de laudele lingușitorilor, își adoarme astfel mustrarea și rușinea în cea mai deșartă slavă ce s'a pomenit vr'o dată în istorie.

Ci tu veghează, rege cutezător și paznic ne'nfricoșat al Carpaților, veghează și te pregătește pentru lupta cea mare, că de-acî 'nainte ai a da piept cu adevăratul tău protivnic!

Se 'nchee un veac dela nașterea Mântuitorului. Impărat la Roma e Traian, om hotărît, cum-pănit la minte — făptură mândră de ostaș și fire aleasă de stăpân bun în toată puterea cuvântului, de adevărat părinte al poporului său. Cel dintâi gând, grija lui neadormită, e să spele cât mai de grabă rușinea tributului dac, și să sfărâme pentru totdeauna cuibul acelu rege tru-faș, care sta încă dârz și neclintit în marginea împărăției romane. La izbândirea acestui gând

pășește cu multă luare aminte. Trimete înainte-lucrători să abată stâncile și să taie un drum prin

strâmtoarea cea lungă și prăpăstioasă a cheilor Dunării, din sus de Porțile de Fier, pe unde aveau să fie trase șăicele cu provizii din Moesia; iar el cu oastea pornește în primăvara anului 101; la Viminacium, unde vine azi satul Costolați din Serbia, așterne-un pod de vase peste Dunăre și, în fruntea legionarilor, pășește, el întâi, pe pământul Daciei. Așezările din câmp sunt toate părăsite. Țara pare pustie. Dacii sunt strânși în munți, în locuri apărute, de unde tri-

met iscoade să pândească mișcările Romanilor. Traian cercetează bine locurile, știe că intră într'o țară primejdioasă, și înaintează încet, cu pază mare, lăsând întăriri în urmă, pentru ca nu cumva, la o retragere silită, să rămâe descoperit. Înainte de a intra în munți, îl întâmpină o solie din partea Burilor, un popor

sopus Dacilor: pe un burete mare scriiau împăratului în latinește că nu-i cuminte să strice pacea încheiată și să le calce țara, și-l sfătuesc mai bine să se 'ntoarcă. Povața o fi vrut ea să fie îndrăzneată, dar solul, când a văzut chipul măreț al lui Traian, a înlemnit de spaimă și a căzut de pe cal.

Incep zările să se 'nchidă. Păduri nesfârșite se 'nalță 'ntre pământ și cer, și parc' amenință cu tăcerea și cu 'ntunericul lor.

Șir după șir se 'nfundă sclipitoarele coifuri în umbra văilor întortochiate și înguste. Cercetașii furnică în toate părțile, și străji sunt puse pe 'nălțimi, ca nu cumva prin locurile acestea viclene, oastea să fie lovită pe neașteptate.

Deodată un strigăt de trâmbiță dă știre de sus să se gătească de luptă... Un freamăt de arme — și rândurile se strâng apropiindu-și scuturile și învălindu-se ca 'ntr'o platoșă uriașă: nu mai sunt oameni, e un zid de fier care înaintează. Pe Timiș în sus, în meterezele lor dela Tapae, Dacii stau la pândă cu arcurile întinse. Pe aici e drumul cel mai scurt spre inima țării, spre mândra Sarmisegetuza, cuibul lui Decebal. Aici valea se lărgeste puțin; în dreapta Timișului, sub strașina unui munte se 'nalță, ca o prispă, minunata așezare pe care și-au ales-o Dacii pentru întăriturile lor. Din jos, în marginea pădurii, încep deodată cren-

gile să foșnească, înfiorate ca de-o suflare de vânt, și cele dintâi coifuri sclipesc în lumină.

Un șuer ca de vijelie, ș'o răpăială de grindină cutremură valea. O pânză mișcătoare de săgeți

zbârnâe deasupra pământului, între cele două puteri. Dar pânza se scurtează. Zidul de scuturi ce scapără de izbirea săgeților, se împinge tot mai adânc, tot mai îngrozitor în clocotul Dacilor. Se prăbușesc mulți din oastea Romană.

Dar șiruri proaspete izvorăsc mereu din pădure, s'ar crede că toți copacii se prefac în legionari și vin din ce în ce mai mulți, din ce în ce mai îndârjiți, — eată-i aproape, nu-i mai desparte decât o lungime de suliță. Dacii aruncă arcurile și se apără cu lăncile, întăriturile trosnesc din toate părțile și, prin spărturile lor, se 'ndeasă năvala morții; brațele se 'ncleștează într'o luptă oarbă, desnădăjduită. Și peste această urgie îngrozitoare, deasupra acestui învălmășag de strigăte și de răbufneli, cerul se 'ntunecă deodată, ș'o ploaie năprasnică vine să spele valea de sânge. Dacii — câți au mai rămas cu zile — o rup de fugă, încredințați că și zeii s'au ridicat în potriua lor. Se povestește că în lupta asta Traian, văzând că nu mai au ostașii lui cu ce să-și lege rănile, își rupsese cămașa de pe el și-o împărți răniților.

Dela Tapae, legionarii se ridică pe Ți miș în sus până la gura Bistrei, și pe valea ei, tăiată între două șiruri de munți, se 'ndreaptă înspre cetatea lui Decebal. O solie din oameni de rând, capete descoperite, îi întâmpină cu rugă de pace. Traian îi trimete 'ndărăt să spună regelui lor, că nu primește pacea, decât cu supunerea țării. Și'n mersul lui pe Bistra, dă foc unei cetăți părăsite, cruță un sat în care erau numai bătrâni, femei și copii, împrăstie o ceată de călăreți ce vor să-i ație calea, apoi — văzând că se lasă vreme de iarnă și-i tot mai greu de înaintat, — pune lagăr întărit la jumă-

tatea văii și, pe tot drumul făcut până aici, rânduiește oaste de pază; iar cu frunțașii se întoarce să ierneze 'ntr'un oraș din Panonia — Ungaria de azi.

Iarna trece în liniște, în liniștea pregătirilor. Și cum dă codrul în mugur, împăratul e în lagăr. De aci-încolo încep greutatele cele mari. Valea 'nainte se strâmtează, drumul e astupat de bolovani și de copaci răsturnați, cete de arcași izvorăsc din toate părțile, stânci se prăbușesc din înălțimi peste călăreți. — Cu o muncă și cu o putere de uriași, legionarii desfundă calea, înfruntă moartea sub toate chipurile ei și trec înainte, spulberând orice împotrivire, îngrozind pe vrăjmaș, mai mult decât cu armele, cu pasul lor hotărît și cu înfățișarea lor măreață. După o luptă crâncenă, cuceresc o cetate în care găsesc pe sora regelui și câteva steaguri romane, amintiri umilitoare din zilele lui Domițian. De astădată vine un sol ales dintre frunțași, îngenunchează, întinde mâinile, cerșește păcea, dar nu cu 'nchinarea țării. Traian face un semn, și oastea pășește 'nainte. Încă un urcuș greu, peste dărâmături de stânci și subt o cumplită grindină de săgeți. — și iată că în sfârșit nebiruiții legionari răsufală 'n larg, pe înălțimea unui tăpșan descoperit, în fața mândrei cetăți a lui Decebal. Dacii se năpustesc din cuibul lor și mai încearcă o luptă îndârjită, dar sunt zdrobiți și de astă dată. Atunci porțile cetății se deschid și Regele apare. El vine încet,

abătut, și, cu ochii în pământ, întunecat de durerea umilinții, se pleacă 'nainte biruitorului, ș'asteaptă. În urma lui, în genunchi și cu mâinile 'ntinse, în mută rugăciune ca 'n fața lui Dumnezeu, stau căpeteniile și norodul cetății.

Văzând împăratul atâta supunere, se 'nduplecă și 'ncee pace. Decebal se leagă: „A în-

poiă toate armele,, mașinile, meșterii și fugarii primiți dela Romani, a-și dărâma toate întări-
rile, a părăsi ținuturile cotropite dela vecini și
a cunoaște de prieteni și de dușmani pe prie-
tenii și pe dușmanii poporului Roman.”

Traian puind temeiu pe cuvântul regelui, lasă
numai o mică pază 'n cetăți, și se 'ntoarce
cu oastea la Roma, unde poporul îl sărbătorește
și-i dă numele de „Dacicus”.

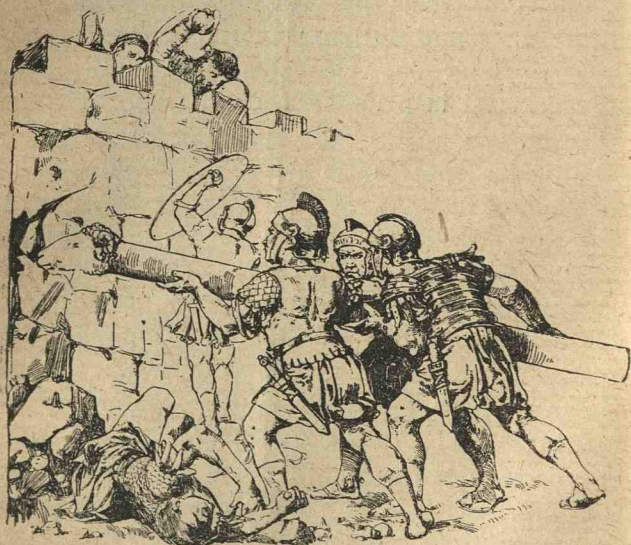
Curând însă după asta, sosește veste că De-

cebal, rupând toate legăturile păcii, cu mai îndârjită pornire se pregătește de luptă, adună arme, întărește cetățile și răscoală neamurile vecine 'mpotriva Romanilor.

Din nou Traian e în fruntea legionarilor. El pune din vreme pe Apolodor din Damasc să dureze un pod de piatră peste Dunăre, în dreptul orașului dac Drubetis, unde-i azi Turnu-Severin; și în primăvara anului 105, calea fiind deschisă și apărută din toate părțile, înaintează cu oastea spre capitala Daciei, hotărît de astădată a răzbate la ea prin trecătoarea dela Turnu-Roș. Dacii, crezând că vor fi loviți tot prin valea Timișului și a Bistrei, astupaseră drumul pe-acolo, așezând pază mare și curse viclene prin ascunzătorile munților. Romanii pășesc încet. Pe la jumătatea verii sunt în valea Oltului; în mersul lor dau de-un lan de grâu și-l seceră; puțin mai în sus găsesc un oraș întărit, ridică berbecii și bat în ziduri până ce-l supun. Dacii se 'mprăstie prin văgăunile munților. Acum deschide ochii Decebal și vede cumpăna 'n care-a intrat, primejdia 'ngrozitoare care se apropie și pe care singur a ridicat-o asupra țării lui. El încearcă în vremea asta toate mijloacele de scăpare, iertate și neiertate. Plătește oameni fără de lege să ucidă pe Traian. Aceștia sunt prinși. Atrage prin vicleșug pe Longinus, fruntaș de oaste și sfetnic al împăratului și, văzând că nu poate află nimic dela el, trimete vorbă că-l va omorî în cele mai groaznice chinuri, dacă Ro-

manii nu-i vor părăsi țara. Longinus se otrăvește, după ce scrisese lui Traian să meargă înainte fără nici o teamă și fără nici o îndurare.

Ș'a mers Impăratul. Ca o putere dumnezească a pășit înainte, înlăturând toate pie-

dicile, rupând toate stăvilarele ce i se puneau în cale. Și eată-l pentru a doua oară în fața Sarmisegetuzei. — Multe triburi dace, încă delă început, văzând că nu mai e nici o scăpare, se plecaseră de bună voe steagurilor romane. Dar floarea oștirii, tăria neamului stă aci, în cetate, și așteaptă cu nerăbdare ceasul de luptă, ceasu! de jertfă măreață, pentru cinstea țării, dacă nu se mai poate pentru mântuirea ei.

Incep Romanii să se pregătească. Din turnul palatului, Decebal cată cu neliniște jos, în larga deschizătură de plaiu, unde mulțimea de coifuri, ce mișună scânteind în bătaia soarelui înfățișează o priveliște de pe alte țărâmurii; și'n clăotirea aceea de foc și de aur legionarii par mai mari, mai mulți, mai răpezi în mișcări, — o lume de uriași înveșmântați în flăcări.

Cea din urmă solie trimeasă, pentr'o încercare de pace, aduce răspuns aspru, scurt, hotărât: Supunere, sau moarte. O clipă stă regele pe gânduri, în tăcerea îngrijată a sfetnicilor, apoi, ridicând fruntea, rostește cu mândră durere: „Să murim!” — Arcașii de pe metereze vestesc Romanilor, c'un rând de săgeți, cuvântul regelui. Un freamăt surd se ridică din vale. În șiruri lungi, oastea se mișcă spre cetate. Berbecii — namile spăimântătoare, își întind spre ziduri capetele lor de fier. Urcând din greu, scuturile despică pârte prin desimea săgeților. Deodată pornesc toate catapultele cetății să'mproaște cu pietre, la început mai mici, apoi din ce în ce mai mari; aprigii năvălitori se opintesc să răsbată 'nainte, când eată că o groaznică prăbușire de bolovani și de stânci purcede de pe ziduri; hăue valea și se cutremură toată ca de-o năprasnică dărâmare de munți, — învălmașite rândurile romane se frâng îndărăt. O fulgerare de speranță lunecă pe fața lui Decebal. Inimile Dacilor se 'nviorează, și strigăte de bucurie zbcnesc din toate părțile.

Dar prinde-a bubuî pădurea de lovirile topoarelor, copacii abătuți sunt târiți pe tăpșan, grinzi mari se 'ncheie una de alta, — o cetate nouă crește ca din pământ în fața Sarmisegetuzei. Și eată că din păreții acestei cetăți vrăjite, întărituri mișcătoare se desparte, încep să umble, purtate de-o putere nevăzută, își împing la deal colțurile lor ascuțite, înfruntând săgețile și pietrele răpezite de pe metereze. Dacii simt că îndărătul acestor minunate întărituri e oastea romană care înaintează, și cea din urmă speranță se duce cu cele din urmă săgeți. Porțile și zidurile prind să se clatine de izbiturile berbecilor : sună ora pieirii. Vitejii apărători sunt biruiți, dar nu supuși. Zoriți, de pretutindeni dau foc cetății, scumpei lor cetăți pierdute ; ș'acum, sub steagurile ei de flăcări în luptă pentru biruința morții — parte se asvârl, cu piepturile desfăcute, în sulițele năvălitorilor, alții aleargă în mijlocul pieții, unde, în jurul unui vas mare plin cu otravă, duhul lui Zamolxis îi cheamă și-i adapă cu băutura vieții celei de veci. Decebal, c'o frântură de oaste, părăsise cetatea și se întărise mai în lăuntrul munților, pe-o înălțime apărută de stânci ; dar când văzû că și acî e descoperit și din toate părțile împresurat de legionarii lui Traian, își sprijini spada cu mânerul în pământ și, desfăcându-și haina în dreptul inimii, mai privi odată spre cuibul lui în flăcări și se lasă cu toată greutatea trupului în fierul ascuțit.

Moartea Regelui încheie istoria neamului dac. Fruntașii, cari mai rămân în viață, își răscumpără zilele cu bogățiile cetății. Capul lui Decebal e adus înaintea lui Traian. Lung îl privește 'mpăratul, și mult stă pe gânduri, ca și cum ar căta să pătrundă tot înțelesul adânc și mișcător al atâtuî zăbucium, din ochii aceștia liniștiți, ce par a-și fi întors luminile spre o altă viață. Și zice 'nduioșat: „A fost un om!”

O sută douăzeci și trei de zile au ținut la Roma sărbătorile acestei mari biruinți; iar pentru vestirea ei de-alungul veacurilor, s'a înălțat în mijlocul Forului „Columna lui Traian” ale cărei sculpturi, de jur împrejur și de jos până 'n vârf, înfățișează în icoane neperitoare istoria luptelor crâncene și nespusele greutăți, prin cari-au știut legionarii să-și facă drum la o așa de măreață izbândă, dela care 'purcede-o lume ș'o viață nouă.

IV

DACIA ROMANĂ

Pe pământul Daciei, în țara asta scumpă, plătită cu atâta sânge, supusă însfârșit după atâtea jertfe, Traian aduce roiuri proaspete de oameni, din toate părțile întinsei lui împărății, și mai ales din Iliria. Un popor nou se așterne peste sfărâmăturile neamului dac, un nou răsăd din vița romană prinde rădăcină 'n munții și 'n văile Dunării. Pe ruinele Sarmisegetuzei se ridică *Ulpia Traiana*, și 'n șcaunul lui Decebal stă acum un cârmuitor împărătesc, „*Legatus Augusti*”. Minți pricepute și brațe harnice întocmesc țara și-i dau cu totul o altă față. Drumuri largi, pietruite, colindă netezișul câmpiilor și desfundăturile munților. Orașele sunt înzestrate cu băi, temple, cu teatre, și prin cetăți se așează oaste. Valuri uriașe de apărare se ridică dealungul hotarelor deschise bântuirilor. Brazdă nouă se răstoarnă din pământul în care dorm oasele atâtor viteji, — holde 'mbelșugate îmbracă văile Dunării. Meșterii se alcă-

tuesc în bresle. La gropile de aur din munții Ardealului lucrează săpători aduși din Dalmația — aurarii, cea mai aleasă și mai cu vază dintre toate breslele țării. Ostașul roman muncește alături cu băștinașul dac, se 'ngrădește cu el în aceeași gospodărie, s'așează la aceeași vatră, își împart bucuriile și durerile, pâinea și sarea sub același acoperământ, — și cel ce a biruit ieri cu armele, birue acum cu alcătuirile vieții lui, cu mintea lui luminată, cu limba lui sonoră și limpede — o cucerire înceată, blândă, firească, întinsă fără siluire, primită fără suferință.

Și astfel istoria omenirii, amestecând viața și sângele celor două neamuri de viteji, pregătește, în taină și pe 'ndelete, făptura unui popor nou, încheagă o nouă putere, pe care va arunca-o în vârtoarea întâmplărilor viitoare, pentru a o scoate mai târziu întregă și lămurită din focul luptelor, și a-i deschide primire largă și frumoasă în paginile ei. Poporul acela în plăzmuire, îngânarea aceea de putere care bate nerăbdătoare la porțile luminii, suntem noi, Românii de azi.

În anul 117 Impăratul Traian moare. Dacia lui, mândra lui Dacie, strălucitoare de tinerețe și de hărnicie, le stă 'n ochi noroadelor vecine. Aurul munților, rodirea cea îmbelșugată a câmpiilor, ispititoare bogății ale orașelor stârnesc pofta de pradă a neamurilor fără căpătâiu, ce cutrieră meleagurile neîngrădite în hotarele ro-

mane. Cele dintâi călcări le fac Sarmatii și Roxolanii.

Impăratul Adrian începe să cugete cu grijă la soarta țării aceștia, pusă departe, în bătaia dușmanilor. Cum s'o apere de bântuirea atâtor oarde lacome, ce izvorăsc mereu din răsărit și dela miazănoapte? Și totuș cum s'o părăsească? — E atâta vieață romană și cu așa temeiu așezată în colțișorul acela de lume! Cum să rupă el din crugul împărăției o așa podoabă de țară și s'o lese fără ocrotire, în prada pustiitorilor. Și nu s'a îndurat s'o părăsească, nici el, nici urmașii lui până la Aurelian. Ba cu toată inima au sărit și mereu s'au luptat pentru paza hotarelor ei. Impărații Septimiu Sever și Caracal au pus oaste nouă ș'au durat întăriri pe locurile unde sunt azi orașele Turnu-Severin și Caracal.

Dar pe la începutul veacului al treilea se rup deodată stăvilarele lumii barbare, și puhoiul noroadelor necunoscute încă începe să îneco câmpiile Europei. Goții sunt cei dintâi năvăliitori. Ei vin de pe țărmurile Mării Baltice, întunecând pământul ca norii de lăcuste, și se 'mpânzesc pe coastele Mării-Negre. De-aici se despart în gloate puternice, și, unele pe mare altele pe uscat, bântue laturile împărăției Romane, ale cărei oști nu mai pot prididi atâta sodom de barbari.

Istoria popoarelor se 'nvălmășește. Zile din ce în ce mai grele curg pentru sărmana Dacie, așa de fericită în zorii renașterii ei. În ea se

sparg cele dintâi valuri pustiitoare și, când sunt împinse 'ndărăt de armele romane, tot asupra ei se revarsă. Orașele nu se mai pot apăra. Pământul nu se mai poate lucra. E jaf și pieire dela un capăt la altul al țării. — In anul 271, fricosul Aurelian, văzând că oardele sporesc mereu și se împing tot mai adânc spre inima împărăției lui, și ne mai știind cum să păzească atâta întindere de pământ, trage toată oastea din Dacia, în loc să întărească această minunată sentinelă dunăreană, și părăsește astfel pentru totdeauna în noianul valurilor cea mai bogată și mai puternică țară din chenarul domniei romane.

V

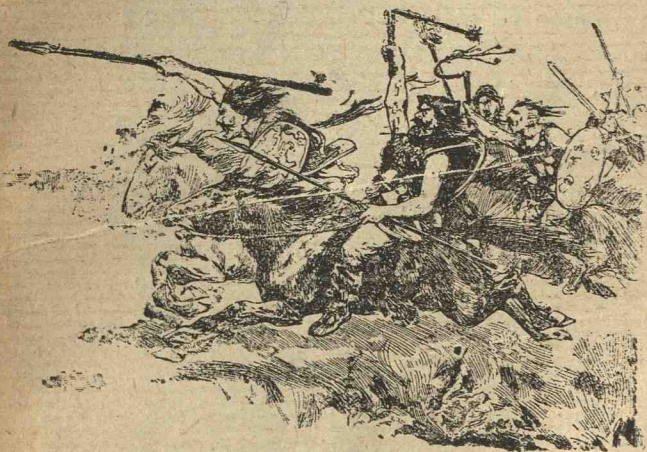
IN VIFORUL NĂVĂLIRILOR

Cu retragerea oștilor, frumoasa alcătuire a țării se desface din toate încheeturile ei. Nu mai e ocrotire, nici cărmă, nici povață. Cetățile se dărăpână, orașele se pustiesc; fruntașii, neguțătorii, oamenii cu stare, pleacă încotro i-o luminează Cel de sus.

Rămâne însă plugarul, gloata de muncă și de îndurare, rămâne poporul cel mult și strâmtorat, pe care porunca Impăratului nu-l privește, pe care moartea nu-l mai înspăimântă. Săracul n'are unde să plece. El n'are nici chip, nici inimă să se înstrăineze. Il leagă nevoile de vatra și de ograda asta în care se'nchee toată lumea lui, îl leagă atâtea rânduri de strămoși îngropați aici, îl leagă apoi credința că aici nu va mai avea dări de plătit, multele și apăsătoa-

rele dări, în bani și'n muncă, pe cari le cerea delă supuși strașnica stăpânire romană. Și astfel țăranul Daco-Roman — matca statoarnică a neamului nostru — păstrător credincios al limbii ș'al datinelor părintești, rămâne aici, în țara lui bântuită, țară fără stăpân și fără apărare, pentru lungă și neașezată vreme. Brazdă'n câmp nu mai răstoarnă, îngrădirile se prăpădesc, pământul s'acopere de buruiiană; dar cei cari l'au muncit și s'au hrănit pe el de sute de ani, văd lanurile viitoare, văd înseninarea zilei de mâine dincolo de întunericul care-i învăluie, o văd, ș'o așteaptă. De pe țărmurile Mării-Negre și din valea Nistrului mereu se răpăd oardele flămânde ale Goților, le spulberă gospodăriile și-i împing în adăposturile munților. Când valul se retrage ei se întorc, își ridică iar bordeele din talpă, — n'apucă însă bieții oameni a-și încropi alb în căpistere, că iar vin pustiitorii și-i gonesc la munte. Trec așa o sută de ani, și când să zică și ei: Doamne-ajută, iată că se prăvale din podișurile Asiei un nou puhoiu de barbari asupra Europei. Nu-i o armată, nu-i un popor, e o lume nesfârșită de călăreți, de care și de gloate pe jos, ce 'ntunecă zarea și zgudue pământul — un fluviu de oameni ce curge mereu și crește mereu, — și nu se mai isprăvește — e lumea cea sălbatică și îngrozitoare a Hunilor. Ei înaintează, ca o năprasnică viitură de apă, vărsându-se 'ncoace peste întinsele șesuri dintre Urali și Volga. Spăimân-

tați de apropierea lor, Goții își părăsesc așezările din valea Nistrului și de pe coastele mării: parte se năpustesc spre munți, aceștia în zorul fugii își îngroapă la Pietroasa, în ținutul Buzăului, comoara lor sfântă, „Cloșca cu puii de aur” ce stă acum între podoabele muzeului nostru, — ceilalți se aruncă orbește înăuntrul

Impărăției romane, în marea de popoare bătrâne, care-i soarbe și-i amestecă în valurile ei.

Potopul Hunilor, spărgându-se de zăgazarile Carpaților, învăluie munții și curge nainte pe văile deschise. Oardele hămesite cutreeră Europa. Pe urma lor, sub rotitoarele stoluri de corbi, se văd câmpiile albite de oase. Falnica lume romană, izbită din toate părțile, începe să se nărue. Peste înfloritoarele ei cetăți trec rândurile de barbari, împingându-se unele pe

altele într'o goană amețitoare, învălmășind câmpul istoriei cu regatele și cu împărățiile lor, cari se 'ncheagă și se risipesc dintr'o zi în alta, spulberate ca de vraja unui descântec. Puterea, bogățiile, coroanele se vântură ca pleava, Roma își topește statuile și odoarele pentru a depărta cu bulgări de aur și de argint pe Visigoții lui Alarich grămădiți la porțile ei. In Campania jăfuită, în fața cetăților dărâmate, barbarii stau tolăniți la umbra platanilor și beau vin de Falerno turnat în cupe de aur de fiii și fiicele senatorilor Romani”.

Pe la începutul veacului al cincilea, oardele Hunilor încărcate de prăzi, se strâng din toate părțile, la glasul lui Atila, în câmpiile Panoniei, unde găsind pășuni bogate pentru caii lor, întemeiază un regat puternic — groaza și urgia lumii, până la moartea lui Atila, când intrând în vrajba 'ntre feciorii lui, iarăși se desfac în cete, și se 'mprăștie pentru totdeauna. Gepizii, o ramură din neamul Goților, se folosesc de împrejurarea asta și se așează în siliștele Daciei. Trăesc și ei din jafuri până pe la jumătatea veacului al șaselea, când iată că din nesecatele izvoare ale Asiei, un alt popor se revarsă asupra Europei. Prin vadul deschis de Huni se lasă acum Avarii. Pe Volga întâlnesc pe Bulgari (Vulgari) și-i supun. In valea Niprului dau de Slavi, îi mătură și pe aceștia din sălașele lor, și-i duc în niolă peste amestecul de neamuri ce se frământă în lăuntrul Impărăției Romane. O parte

din Slavi, răznindu-se din gloata cea mare, se preling unii pe șes alții se mistue 'n munți, unde dau peste adăposturile Daco-Romanilor — ostroave de vieață neașteptată în marea pace și neclintire a înălțimilor acestora. — Imblânzit de spaimă și de foame, alungat și el din culcușul lui și rămas fără nici un căpătâiu, Slavul se apropie umilit de pragul stăpânului acestor

munți, care cu bunătate-i deschide ușa, ca unui străin pribeag și om al lui Dumnezeu, îl adăpostește 'n bordeiul lui sărac, îl ospătează la masa lui cumpătată, caută a-i înțelege vorbele, ajutate de gesturi, de privirea dulce a ochilor albaștri și astfel, în focul aceluiași dureri, istoria înseamnă cea dintâi atingere între sufletele acestor două neamuri.

Avarii, întăriți de gloatele Slave și Bulgare,

pradă ce mai găsec de prădat în văile Dunării și pun stăpânire pe câmpiile Panoniei, de unde, timp de două veacuri, îngrozesc țările din răsăritul Europei până'n Constantinopoli — Roma Bizanțului. De-abiă în anul 796, după multe lupte, Carol-țel-Mare, Impăratul Francilor, îi birue, li sparge cuibul din Panonia, vestitul Ring unde s'au găsit mormane de pietre scumpe, îi împrăștie și scapă lumea pentru totdeauna de pătura asta de barbari. — Trec numai zece ani, și Bulgarii, sub regele lor Crum, ajung a fi cel mai puternic și cel mai temut popor din toată peninsula Balcanică. Așezați mai de demult în Moesia răsăriteană, peste Slavi, în gloatele cărorora fiind sorbiți, și-au pierdut limba și parte din sălbăticia neamului lor înrudit cu Hunii și cu Avarii, ei se folosesc de frământările din Apus și-și lărgesc hotarele țării cuprinzând toată valea dintre Dunăre și Balcani, dela Porțile de fier până 'n Marea-Neagră. Undele romane, împuținate de atâtea năvăliri, izbite acum de stânca asta mare și grea, pe care vârtejul întâmplărilor o aruncă 'n mijlocul lor, se despart în mai multe vițe, ș'apucă unele 'nspre Carpați, unde le trage matca, iar altele se răzlețesc, pentru cine știe câte veacuri, prin munții Macedoniei și pe coastele stâncoase ale Adriaticei, în Istria.

VI

este IN CETATEA CARPAȚILOR *în obștea
caștă
pășună*

De prin veacul al treilea, dela spărtura pe care-au făcut-o Goții încoace cu duiumurile lor, curgând mereu noroade sălbatice pe poarta cea mare a șesului dunărean, și văzând Daco-Romanii că nu mai e chip de trăit pe locurile acestea așa de bântuite, încep să-și ridice turmele și ce bruma le-a mai rămas, și se retrag la deal din bătaia năvălirilor, până ce se adâncesc cu totul în adăposturile munților, unde frați de-ai lor sunt, încă dela începutul domniei romane, sălășluiți pe valea Oltului, pe valea Timișului și 'n Ardeal. — Aici, în mândra îngrădire de codri și de stânci, își înfiripează cu 'n cetul așezări nouă prin localurile mai as-

cunse, împărțindu-se unii cu turmele pe înălțimile plaiurilor, alții cu puțină semănătură pe luncile apelor, având țara deavalma și ducând laolaltă aceeași vieață retrasă și neștiută de nimeni, pe care tot în părțile acestea au fost trăit-o și Agatirșii în vremile de demult. Din când în când se ivește câte-o nouă ceată de pribegi, izgoniți și ei din vetrele lor, de pe sub poalele munților, sau de prin câmpiile Moesiei. Ei aduc știri de ce grozăvii se mai petrec în lumea de-afară, de ce barbari mai vântură țările, vorbesc de vitejiile împăraților, de puterea cea sfântă a Papei, care-a domolit pe cumplitul Atila, biciul lui Dumnezeu, numai cu vraja cuvântului și l-a întors îndărăt dela porțile Romei, vorbesc de frumoasele învățături creștine, ca de-un izvor de lumină mântuitoare, la care a-leargă să se adape toate neamurile pământului...

Unul din ei — un preot, un apostol desculț, scoate din sân un trătăj latinesc și prinde-a citi. Fața i se înviorează, glasul se ridică din ce în ce mai cald și mai sonor. Cu multă luare-aminte ascultă păstorii vorbele lui Isus, pline de adâncă și limpede înțelepciune, minunile pe cari le-a făcut, și cât de mult a iubit el pe oameni, și cum a pățimit și s'a jertfit pentru mântuirea lor... În liniștea măreață a munților, pe înălțimile acestea luminoase — departe de pământ, aproape de cer — sufletele celor cari-au trecut prin atâtea dureri sorb însetate credința cea dătătoare de putere. O cruce de lemn înfiptă

la gura unei peșteri, înseamnă pragul unei biserici. Zile de sărbătoare se aprind ca niște candelă în întunericul timpului, tot mai larg răsună toaca, tot mai mulți cuvioși îi aud chemarea.

Și alte cete de frați vin, și preoți mai vin de prin ținuturile căzute subț aspra stăpânire a Bulgarilor. Sate se înjghebează pe văi bătute de soare și sfetnici se aleg din scoborîtorii vechilor viteji, din cei mai bătrâni, din cei mai cuprinși.

Astfel, pe când afară, în largul câmpului, din ciocnirea celor două lumi — a Barbarilor și a Romanilor — și din amestecul de sânge al atâtor neamuri, răsar popoare nouă și state nouă se încheagă pe sfărâmurile vechilor alcătuirii, aici, în tainițele Carpaților, pe sub poalele codrilor ocrotitori, frunțașii cneji îmbrăcați în zeghe și 'ncălțați cu opinci, părinții voievozilor de mâine, adună, sub povața lor pâlcurile de păstori risipite pe depărtările plaiurilor, și 'ncetul cu 'ncetul urzesc și ei câte-un început de țărișoară, la locuri mai cu îndemânare, pe deschizătura vreunei ape mai mari, așezând rânduială între oameni, altar aceleiași credinți, și străji pe la porțile munților.

Și vremea trece, trec sutele de ani vânturând noroadele și schimbând fața lumii, numai câmpieul acesta de neam, nebăgat în seamă, pierdut din vederea istoriei, rămâne statornic aici,

și 'n toată lunga-i întunecare, de aproape o mie de ani, nimic nu se tulbură, nimic nu se strică din alcătuirea firii lui, — cum a intrat, așa va eși din munți: același chip, aceeași limbă, același suflet.

VII

UNDIREA NEAMULUI ROMÂNESC

Intre Unguri și Bulgari. Frații Assan și Impărăția Româno-Bulgară. Năvălirea Tătarilor.

De pe la sfârșitul sutei a patra, marea Impărăție Romană e desfăcută în două. În partea din apus, cu scaunul la Roma, au năvălit Germanii, — în partea răsăriteană cu scaunul la Constantinopol, au năvălit Slavii. Neamurile celelalte de barbari se mistue cu încetul, ca apele fără matcă, pe cari le soarbe pământul. Lumea creștină e ruptă și ea în două: biserica de apus — catolică — sub ascultarea Papei dela Roma, și biserica de răsărit — ortodoxă — sub ascultarea Patriarhului dela Constantinopol. La anul 679 Bulgarii se așează de partea cealaltă a Dunării, între Balcani și Marea-Neagră, peste Slavi și se contopesc cu ei. În a doua jumătate a veacului al nouălea trec, cu regele lor

Boris, la legea creștinească. Șovăesc la început, vre-o doi-trei ani, între biserica de apus și cea de răsărit. Frații Metodiu și Chiril, trimiși să răspândească învățăturile lui Hristos la popoarele Slave, alcătuesc un alfabet nou — alfabetul chirilic de mai târziu — și scriu cărți slavonești pentru slujba bisericească. Sub înrâurirea acestor mari și neobosiți apostoli ai neamurilor Slave, Bulgarii rămân de-al binelea creștini „pravoslavnici”, legați de patriarhia din Constantinopol.

Soarele Romei apune. Vechii locuitori ai peninsulei Balcanice se urcă tot mai sus pe culmile munților, ca și cum ar căuta să se mai încălzească la cele din urmă raze ale acestui asfințit dureros — dar umbra amurgului crește, și noaptea îi învâluie.

Iar dela răsărit zădarnic așteaptă să se mai rumenească cerul de zorii unei alte dimineți: Impărăția Bizantină de mult nu mai e decât o insulă de Greci, în mijlocul unui ocean de barbari. În Europa o bat valurile Slave, în Asia o îneacă potopul Musulmanilor. Puterea Bulgarilor crește. Un șir de lupte norocoase îi apropie de capitala Bizanțului: în anul 811 biruitorul Krum își face cupă de băut din țeasta împăratului Nichifor. Dela miază-noapte curg mereu popoarele de Slavi, și nu se mai isprăvesc: Rușii, Polonii, Moravii, Cehii, Croații, Sârbii... sunt brațele desfăcute ale aceluiaș fluviu de oameni, pornit înapoi încă de prin veacul

al treilea. Vițele mai mici, răzlețite, se pierd în albia celorlalte neamuri.

De-abia încep țările să se mai așeze, și oamenii să mai răsufle, când o nouă și neașteptată năvală de Huni se aruncă asupra lumii

creștine. Sunt Ungurii, rămași de puhoiul lui Atila pe lângă Urali, sunt oardele sălbatice ale lui Arpad — groaza întregului Apus timp de o jumătate de veac. Bătuți în cele din urmă de viteazul Oto, împăratul Germanilor, la anul 955, încep să se strângă de pe drumuri și se așează

în Panonia, unde, mai norocoși decât strămoșii lor Huni și Avari, urzesc domnie trainică trecând la legea creștină sub cârmuitorul lor Ștefan, căruia Papa-i trimete 'n anul 1000 coroana de rege; și binecuvintează astfel întemeierea noului stat.

Valahii, cum numesc povestitorii vremilor pe toți cei cari se trag din vechea viță romană altoită pe tulpina Ilirico-Tracă, Români, cum își zic ei de când s'au trezit pe lume, se văd iarăși, din toate părțile, împresurați de neamuri străine. De astă-dată însă nu mai e o năvală trecătoare în urma căreia bântuiții să se 'ntoarcă iar la ceea ce-au fost — ci un popor vrăjmaș s'așează temeinic lângă ei și caută să se 'ntindă mereu, amenințând să-i copleșească și să-i înăbușe în adăposturile lor. Români se iau de gânduri. Unde să-și plece capul?... Unde să se mai ducă? Aici și-au îngrădit vieața, aici și-au păstrat limba, datinile, sufletul curat și făptura întregă și mândră a neamului lor. Din cea mai adâncă vechime, dela capătul vremilor știute, ei și numai ei au fost stăpânii munților acestora. Cu bună dreptate ei pot spune lumii: Noi suntem Agatirșii, noi Dacii lui Decebal, și Romanii cari, cu armele, și-au despiciat drum încoace, tot noi suntem. Cetatea asta sfântă e de trei ori a noastră; și nu-i vale, nu-i izvoraș, nu-i stâncă de care să nu fie legată o bucățică din vieața noastră. Noi stăm aici de două mii de ani!

Înainte de venirea Ungurilor, Românii, fiind în îndelungată atingere cu Bulgarii, și împrumutând dela acești puternici vecini multe din rânduelile și întocmirile vieții lor slave, își aveau, în lăuntrul Carpaților, micii lor cneji, un fel de sfetnici și apărători ai satelor, puși sub ascultarea unor căpetenii mai mari, cari se numiau Voivozi — conducători de oaste în timp de războiu, cârmuitori de țară în timp de pace.

Izvoadele vechi arată, la venirea Ungurilor, trei Voivozi de aceștia, trei duci ai neamului Românesc, fiecare cu ducatul lui: Gelu în Ardeal, Menumorut în țara Crișului și Glad în Temișoara.

În anul 1018, Impărăția Bulgarilor, după un lung șir de lupte cu Bizanțul, e sfărâmată și supusă de Vasile al II-lea Cel Mare, zis și Bulgaroctonul — omorîtorul Bulgarilor. Biruința, aceasta, la care-au ajutat și Ungurii, întinde iarăși, imperiul de Răsărit pân' la Dunăre. Îl întinde, dar nu-l întărește. Peste țara de ieri a Bulgarilor, rămasă fără apărare, se răpăd de sub poalele Carpaților Pecenegii, popor sălbatic de viță mongolă, revărsat încoace de pe podișurile munților Urali. În vetrele lor părăsite s'așează Cumanii, din acelaș leagăn cu Pecenegii, vorbind aceeași limbă turcească, purtând aceeași dușmănie Impărăției Bizantine ș'aceleași lupte cu ea.

Românii se folosesc de tulburările acestea, și încep să se prelingă pe luminișurile de-afară ale munților, întemeind sub cnejii lor așezări.

de sate pe unde mai sunt de-ai lor, în valea Oltului mai ales, și pe plaiurile Vrancei, și la capătul despre miază-noapte al Carpaților-Bucovineni, în Câmpulungul îngrădit de codri.

În anul 1166, când Împăratul Manuil Comnen învingătorul Cumanilor, intră în țara Ungurilor, unde o nouă biruință încununează steagurile bizantine, în oastea lui vitează arcașii Români de pe luncile Oltului sunt printre cei dintâi luptători. Peste unsprezece ani puternicul Manuil, care visă reînchegarea întinsei împărății a lui Traian, moare, și cu el se stinge cea din urmă rază a gloriei bizantine. Deșarta strălucire a curții dela Cornul-de-aur cere sușilor biruri din ce în ce mai grele. Doi frați Români, Petru și Asan, păstori în Balcani, merg să se plângă împăratului. Ei vorbesc dârz. Asan e pălmuit. Peste trei luni toți Românii și Bulgarii din peninsula Balcanică sunt în picioare, gata de luptă. Răpuși la început, cei doi viteji trec Dunărea încoace, strâng oaste proaspătă dela Români de-aici și dela Cumani, și din nou se aruncă 'n luptă. De astă dată armata Bizanțului e sfărâmată. Isac Anghelul scapă cu fuga, pierzându-și coiful împărătesc prin ponoarele muntelui Hemus. Toate cetățile grecești până la Adrianopoli cad în mâinile biruitorilor. Și iată că, dintr'o răscoală de ciobani, o nouă și neașteptată împărăție se ridică în dreapta Dunării, cu așezarea scaunului domnesc la Târnova. Dar

pare că un blestem urmărește pe urzitorii și stăpânii acestui tânăr imperiu.

La 1196 Asan, ajuns în culmea măririi, cade ucis de-o mână nelegiuită. Petru, fratele și urmașul lui, după un an, are acelaș sfârșit. Al treilea frate, viteazul Ionița căruia Papa dela Roma, pentru a-l ademeni, îi trimete binecuvântarea lui și coroana de rege al Românilor și Bulgarilor, după o glorioasă domnie de zece ani, moare și el străpuns de spada unui trădător. Cătră jumătatea veacului al treisprezecelea Împăratul Asan al II-lea, închinat bisericii de Răsărit, își atrage urgia Papei, care 'ndeamnă pe regele Ungurilor să-i calce țara și s'o supue. Bela al IV-lea își pregătește oastea, când deodată un strigăt de groază se ridică din toate părțile: „Vin Tătarii!”—Oardele mongole trec peste așezările câmpiilor ca o vijelie pustiitoare, și intră în marea cetate a Carpaților prin văile apelor. Oastea Ungurilor, spăimântată, fuge la Buda. În pragul Făgărașului, lângă „Pădurea Vlahilor”, singur Banul Basaraba încearcă să ție piept cumplitului Orda. Viteazul Domn al Olteniei se repede la hotar, ca un vultur ce-și apără cuibul, fără a socoti strășnicia puterii ce vine asupra-i. În această crâncenă luptă, de care pomenesc izvoadele străine de pe vremuri, arcașii Olteni sunt biruiți. Paznicul țării, cu puțina oaste ce i-a mai rămas, e nevoit să se retragă în desimea codrului. Dar potopul e abătut din cale. Sălbateca mulțime însetată de pradă, se nă-

pustește 'nainte pe alte văi, lăsând în urmă-i pământul acoperit de leșuri, cerul dogorit de vălvătăile flăcărilor. — Acestea se petrec în anul 1241. Peste trei ani Tătarii, lăsând Ungaria jăfuită și orașele ei dărăpănate și pustii, se retrag încărcați de prăzi. Parte se împânzesc în câmpiile Dunării spre Mare, Dobrogea de azi), parte dincolo de Nistru, în șesurile de miazăzi ale Rusiei.

Limpezindu-se văile, cetele de Români încep să izvorască din adâncimile codrilor, și lăsându-se iar pe poalele răsăritene ale Carpaților, în roiuri harnice, își înfiripează din nou așezările și vieața de mai înainte.

În vremea asta, de cealaltă parte a Dunării, neamul Asăneștilor se stinge, și cu ei se încheie puterea și gloria împărăției lor, ce pare că un vis a fost. Rămân Bulgarii singuri, având o țară, dar neștiind să și-o păstreze; desbinați din pricina certurilor pentru coroană, o mai duc târâș grăpiș până la sfârșitul veacului al paisprezecelea, când slabi și vlăguiti în fața unui dușman nou și puternic, își pleacă grumazul, aproape fără împotrivire, sub aspra stăpânire a Turcilor, — lungă și dureroasă îngeunchere, din care, peste cinci veacuri, vitejia și jertfele neamului nostru îi vor ajuta încă odată să se ridice.

Românii, desfăcându-se de ei, își iau turmele și se retrag în Balcani.

Pentru această ramură scumpă, desprinsă din

tulpina vieții noastre, pentru frații aceștia risipiți dincolo, pe pământul din dreapta Dunării, Istoria se 'nchide aci. Ziua cea sfântă, ziua de mântuire și de dreptate, pe care cu toții o așteptăm, e ascunsă încă în tainele viitorului.

VIII

INTEMEEREA PRINCIPATELOR

«Ină nu puțină mirare este la toți câți scriu de aceasta, nici la câți bine vor socoti de acești Români cum s'au ținut și au stătut până astăzi așa, păzindu-și și limba, și cum au putut și pot și pământurile aștea locuiesc, care aceasta la puțină limbi și neamuri se vede: și mai vârtos atâtea roduri de oameni străine și barbăre peste dânșii au dat și au stricat, cari peste alții așa dând nici numele, nici alt nimic nu se mai știe, nici nu se mai pomenește de aceia.

Spătarul N. Milescu.

Cei dintâi Voivozi

Barbarii cari-au trecut pe-aici ș'au tot curs înaintea, împingându-se unii pe alții, s'au amestecat cu neamurile bătrâne și ostenite din țările Apusului.

Limbi și popoare nouă au răsărit din amestecul acela, și alte întocmiri și alte așezări au îmbrăcat pământul. — Ungurii, veniți mai târziu, mânați de aceeași sete de pradă, încearcă și ei să dea năvală 'nainte, dar se izbesc ca de

un zid de tăria oștilor germane, care-i silesc să se retragă 'n „Pustia Avarilor”, între Tisa și Dunăre, unde sunt buni rămași.

De-aici încep a se lăți tot mai spre munți, înghesuind pe Români de baștină, căutând pe cei slabi și 'mpovărați de nevoi să-i supue cu binișorul, pe cei tari și dârji să-i răpue cu armele.

După acel falnic Basarab, pe care-l zărim o clipă, ca la lumina unui fulger, cu paloșul în mână, apărându-și țara împotriva Tătarilor, încep negurile să se mai ridice de pe trecutul neamului nostru. Și iată că 'n faptul zilei, ce se desleagă 'n sfârșit după o așa de lungă și de cumplită noapte, în lumina proaspătă a acestei dimineți, de-o mie de ani așteptată, se ivesc cele dintâi figuri lămurite din șirul Voivozilor Români:

În anul 1247, domn în țara Oltului — vechiul banat al Basarabilor — e Litean-Vodă, iar câtră răsărit, peste pământul din stânga Oltului, în țara cea largă și 'mbelșugată a Munteniei, domnește Voivodul Seneslau. Ei plătesc o dare Ungurilor, vecini puternici și primejdioși, pe cari pân' acum Români, în așteptarea întâmplărilor viitoare, îi măsoară doar din ochi. — Seneslau, avându-și țara deschisă, și pusă 'n calea Tătarilor, mereu în hartă cu ei, își pierde curând domnia, și poate și vieața, căci nu-l mai vedem și nu mai auzim nimic de el. La 1272

Litean-Vodă trece Oltul, gonește pe Tătari din Muntenia și 'ntrupează amândouă țările într'un singur principat. Domn mare, cu vază 'n lume — socru lui Milutin regele Serbiei — Litean nu mai vreă să plătească dările cerute de Unguri. Aceștia vin cu oaste împotriva lui. El se luptă știind bine că nu va putea birui, dar tot așa de bine știind că nici o jertfă nu e zadarnică, — se luptă și moare ca un viteaz, apărându-și țara, apărând dreptatea și mândria neamului Românesc. Fratele lui, Barbat-Vodă în toiul luptei cade 'n mâinile Maghiarilor, se răscumpără cu bani, — „*cu bani mulți*”, cum spune cu lăcomie hrisovul unguresc — și domnește unsprezece ani, adevărind vorba din Evanghelie: „Capul plecat — sabia nu-l tae”. Lui Barbat îi urmează Tihomir-Vodă, care, după o domnie liniștită de douăzeci de ani, închizând ochii la 1310, lasă cârma țării în mâinile vrednice și norocoase ale fiului său Ion Basarab, alesul tuturor cnejilor din dreapta și din stânga Oltului. Este cel dintâi Voivod puternic și hotărât, cel dintâi Gospodar mare al Românilor. Este omul mântuirii, pe care-l trimete Dumnezeu la cumpenele mari, când vreă să scape un popor din vârtoarea pierzării. Mai dinainte, încă de pe când trăia tată-său, tânărul Domnișor se pogorise din Făgăraș în Muscel și-și făcuse așezarea la Câmpulung, unde mormântul aceluiași Laurentius, comite de Câmpulung, din 1300, înseamnă poate o luptă, în orice caz sfârșitul călcărilor străine în părțile acestea.

De-aici trecuse în Argeș, și găsim un loc frumos și bine apărat în întăriturile munților, își dură acolo o cetățue pe malul stâncos al Argeșului, să fie-un adăpost ș'o pază bună la o zi grea.

Când sfatul cnejilor îl chiamă la domnie, ~~Basarab-Vodă~~ e om în vârstă de treizeci de ani, și 'ncercat în trebile țării. El nu face decât să desfășure mai departe, pe un câmp mai larg o muncă începută mai dinainte. Și, ca și cum ar prevedea că îndurarea Celui de sus îi va îngădui o domnie lungă și norocoasă, el nu se grăbește, ci calcă liniștit, cumpănindu-și pasul și puterile cu greutatele drumului ce are de străbătut. Vräjmași mulți îi împresoară țara din toate părțile. Dela Apus Ungurii, dela Răsărit Tătarii și Cumanii, mereu s'au întins, ș'au cōtropit din pământul de baștină al Românilor. Trebuie și vitejie, dar mai ales răbdare și înțelepciune pentru a-și putea dregi și întocmi țara. În cei dintâi ani ai domniei lui, mai mult cu mintea decât cu armele își lărgeste hotarele moșiei. Stăpân pe Mușcel și pe Argeș, trece în Dâmbovița și 'ntemeiază orașelul Târgoviștea. De-acî își îndreaptă privirea spre câmpiile Dunărene, pe unde Români, sub cnejii lor începuseră să se reverse din munți, înfiripează așezări la București și la Buzău, încinge cu zid de cetate Orașul-de-Ifloc ¹⁾ pe malul Dunării, ajută cu

¹⁾ Noi pe atunci eram numiți Vlași. Tătarii ne ziceau Ifloc. Muntenia se numia Vlahia-Neagră, Kara-Ifloc pe turcește, Kara-Vlașca pe bulgărește și sârbește.

oaste pe Mihail, Domnul Vidinului, să se facă Impărat al Bulgarilor, scoate pe Unguri din țara Severinului, o ia în stăpânire și-i dă numele de Ungro-Vlahia. De-aici încep luptele. Carol Robert, trufașul rege al Ungurilor, ridică oaste mare și vine grăbit să răpue pe acest domn cuceritor al Românilor. Se lasă de-adreptul în Oltenia și, intrând în Severin, așaz' aici oștire de pază ș'un Ban maghiar, stăpân pe bucățica asta de țară Românească. — Basarab Vodă îi trimite vorbă de pace. Carol Robert respinge cu ocară solia domnească și pășește 'nainte.

E toamnă. Rodele pământului sunt strânse, bordeele părăsite, vitele duse la munte. Cât bate ochiul nu se zărește țipenie de om. Regele posomorît străbate luncile deșerte și miriștile arse, apucă pe valea Argeșului și înaintează 'n puterea codrului cu oastea fără merinde, slăbită de foame și de osteneală, spre Cetățuia depărtată, spre cuibul ascuns al Voivodului. Sub greutatea armelor ș'a loricilor sclipitoare, călăreții, nedormiți, se leagănă pe cai. Din când în când se opresc, ascultă. Bolboroseala izvoarelor pare o sfadă de glasuri ce se alungă pe sub pământ, pripite, amenințătoare. Tot mai îngustă-i valea tot mai întunecată. Sus, deasupra unei vâltori, se desvălesc din desimea brădetului două turnuri înalte de piatră. De-odată un șuer puternic infioară cuprinsul: tot codrul tresare, ca deșteptat din somn. Și iată că de pe zidurile cetății, de pe stânci, din crângile copacilor încep

săgețile să curgă, — ucigătoarea ploaie de fier acopere, învălue de jur împrejur oastea maghiară grămădită 'n strâmtoare. Cai și călăreți se prăbușesc în vălmășagul cumplit al morții. Un iad e fundul văii. Strigătele și vaetele celor căzuți cutremură văzduhul. După o luptă 'ndârjită de două zile c'un dușman nevăzut, Regele, îngrozit, dă poruncă să se plece arcurile și să se 'nalțe flamura păcii. Buciumașii străjilor vestesc încetarea luptei. Biruitorul se 'nduplecă a da Ungurilor călăuze, cari să-i scoată spre Timișoara pe drumul cel mai scurt. — Dar cum, pentru asemenea oaspeți, pădurile și munții noștri n'au drumuri scurte, și nici lungi nu au, iată că prin coclaurile încâlcite ale Gorgului, aproape de hotar, valea se 'nfundă deodată, iar din pereții ei încep stânci și bolovani să se rostogolească peste gloata Maghiarilor înghesuită 'n strâmtoare, unde se frământă ostașii, prinși „ca peștii într'o mreajă”, cum spun cu durere povestitorii lor. Regele, însoțit de câțiva supuși, scapă ca prin minune din acest groaznic măcel. Și cât a trăit nu s'a mai atins de țara cumplitului Basarab. „A fost o nelegiuire”, zic Ungurii. Păstorul bun își apără turma prin orice mijloace, — lupii le găsesc pururea nelegiuite.

Acestea se petrec în anul 1330. În anii următori, ani de fericită pace, Basarab-Vodă își întărește țara, împarte pământuri la ostașii vrednici, așează rânduială și pază pe la târguri,

pune străji de-alungul hotarelor, și leagă prietenie cu puterile vecine.

La 1338, închizând ochii slăvitul Voivod urzitorul țării Românești, vine la domnie fiul său Nicolae Alexandru, pomenit în cronici numai cu numele de Alexandru. Vrednic urmaș al marelui Basarab, în cei dintâi șapte ani de liniște, întărește gospodăria cea nouă a țării și legăturile de prietenie cu Ungurii, cu Bulgarii și cu Sârbii, face biserici pe la târgurile mai însemnate, înalță o mănăstire la Câmpulung; iar în primăvara anului 1345, gătindu-și oastea, pleacă 'n po-triva Tătarilor, ce n'au deșertat încă văile răsăritene ale Carpaților. În luptele acestea grele și îndelungate, fiul biruitorului din munții Argeșului e ajutat de Ludovic, fiul și urmașul lui Carol-Robert. E ușor de 'nțeleș pentru ce dușmanii de ieri luptă astăzi sub acelaș steag: Ungurii văd în mișcarea oardelor Tătare o pururea temută primejdie pentru liniștea și avutul lor, iar în țara și 'n brațul viteazului Voivod Român o minunată pavază de apărare.

Pe vremea asta de învăluri, iată că se po-goară și cneazul Dragoș cu Românii lui din Maramureș, arcași neîntrecuți, porniți și ei din limpezișul văilor la vânătoare de Tătari. Unii călări, alții pe jos, toți în cămăși albe cu 'nflorituri de arnicu pe la guler și pe la mâneci, ițari de abă strâmți pe pulpă, opincă ușoară 'n picior și căciula țurcănească dată pe ceafă, voinicii munților pășesc sprinteni pe făgașele apelor,

prin desime de codru și prin încâlcituri de ponoare, purtând în ei, fără să știe răsadul norocos al unei lumi nouă, aducând în tolba lor de săgeți taina urzirii și începătura cea într'un ceas bun urnită a unui nou temeiu de țară.

Când ies Maramurășenii din noaptea pădurilor în minunata priveliște a câmpiilor, li se pare că-i din basme mândreța asta de lume, Niciodată n'au văzut ei locuri așa deschise și răsfățate de soare. Tăcuți, își descopăr capetele și se 'nchină ca 'n pragul unei biserici. — Pe dimineța asta de vară, sub albastrul limpede al cerului, în larga și luminoasa așternere de văi, peste cari, ca un brâu de argint, se îndoae apa Moldovei, cum stau și privesc uimiți în depărtările aburite ale câmpiilor, ei simt că numai Dumnezeu i-a îndreptat aici, și că legături veșnice au a se pune de azi înainte între vieța lor și gliea acestei țări.

Lăsându-se 'n jos pe luncă, și dând de cărurile Tătarilor izgoniți din valea Siretului de Alexandru-Vodă, arcașii lui Dragoș închee cu noroc biruința viteazului Basarab. Săgețile lor curăță pământul de dușmani și-l pregătesc pentru plugărie. — Câțiva călăreți se reped să dea de știre celor de-acasă. Și așa, trăgându-și toți cuprinsurile din Maramureș, se strâng, la un cuget în jurul lui Dragoș, și-l roagă să li stee domn și povățuitor în țara asta nouă, cărei Moldova îi zic, dela numele apei ce-o împodobeste.

Minunata închipuire a poporului înfățișează faptul descălicătorii aceștia, ca o vânătoare după „o hiară năsâlnică”, — un zimbru cu stea în frunte, pe care Dragoș cu ai lui l-au fost gonit din codri, și nu l-au putut ucide de cât aici, în lunca Moldovei.

Stă Dragoș domn numai doi ani, și după el vine Sas, fiul lui, care domnește patru ani, — ei stăpânesc însă țara ca împuterniciți ai craiului Ludovic, și asta Românilor nu le vine la socoteală, căci nu porunca Regelui, ci numai vitejia lor și voia Celui de sus i-au adus și i-au întărit aici. Gândul că și 'n locurile acestea depărtate îi vor urmări asupririle maghiare, grija aceasta le stă ca o piatră pe suflet.

Dar în vara anului 1349 se scoală Bogdan, Voivodul Maramureșului, și trecând munții încoace cu toți cnejii și oamenii lui, alungă pe Sas, rupe legăturile cu Regele Ungariei și se așează el, Domn volnic și bizuit numai pe vrednicia lui în scaunul Moldovei.

Trimete Ludovic oaste să-l supue, cearcă urmașii lui Dragoș, cu sprijinul Ungurilor, să-i smulgă domnia; de-abia se isprăvește-o luptă și 'ncepe alta mai îndârjită. Ci Bogdan iese din toate biruitor. — O curte de piatră 'n orașelul Baia, întemeiat de Sași pe lunca Moldovei, este cea dintâi locuință a Domnului. În jurul lui țara se ridică văzând cu ochii. Roiuri proaspete de Români izvorăsc mereu de prin ascunzișurile

codrilor. Văile se umplu de oameni și de turme. Sate și târguri se 'nfiripează pe malurile apelor. Dumbrăvile răsună de cântece și de chiote. Plugurile desfundă pământul înțelenit de veacuri.

Pe prispele căsuțelor albe, bătrânii plâng de bucurie, și par'că tot nu se 'ncred că ceea ce văd e aevea și că 'n frumuseța asta de raiu sunt la ei acasă.

De-acum înainte neamul Românesc își are țara, Domnii și istoria lui.

Bogdan — Intemeetorul Moldovei — domnește șaisprezece ani ¹⁾).

În vremea asta înțeleptul Gospodar dela Argeș așază liniștea și tăria țării Muntenesti pentru zilele când nu va mai fi el pe lume. Cu Un-

¹⁾ Moldova.

Din lungi cărări de codru, din munți cu vârful 'n nouri
Eșit-au Dragoș-Vodă, îmblânzitor de bouri,
Mulțimea curgătoare s'a fost întors pe vale
Și buciumele sună și oile-s pe cale.
Nainte merg moșnegii cu pletele bogate.
Țiind toiege albe în mânilor uscate,
Astfel eșiau tot rânduri venind de sub verzi ramuri
Copii, ciobani de turme, moșnegi, păstori de neamuri.
Și au întins moșia spre răsărit și-amiaz
Pân'unde marea sfarmă de țarm al ei talaz;
Au cucerit cu plugul, cu vârful dragei săbii
Pin' la Cetatea Albă, limanul de corăbii.
Sute de ani stătut-au stăpâni până la Nistru,
Luptând cu răsăritul, cu cuibul cel sinistru
De unde vin în roiri în veci renăscătoare
Lumi spurcate și rele, barbarele popoare,
Prin neagră vijelie ce vâjje și bate
Sfărmandu-se la graniți de ziduri de cetate.
Stă neclintit Moldova, țesând la pânza vremii,
Viteji îi erau fiii și purtătorii stemii
Cei dătători de lege ș'asezători de datini,
Lumine din Lumine, Mușatini din Mușatinl.

gurii s'a împăcat. Pe Tătari i-a biruit și i-a alungat departe 'nspre crivăț. Intre ai lui a statornicit rânduială, cu bună și dreaptă înțelegere: lavând doi feciori, pe cel mai mare, pe Vlađișlav, l'a făcut duce al Făgărașului, pe cel mai tânăr — pe Radu — l'a pus Ban la Severin. Iar pe cele două fiice — ca și dela ele să aibă țara un sprijin — le-a măritat pe una cu regele Serbiei, pe alta cu Impăratul Bulgariei. Pentru întocmirile bisericești, cerând povața patriarhului dela Constantinopol, acesta îi trimite, în anul 1359, pe Ioachim Critopol, care se așează la Argeș, cu treaptă de Mitropolit al „Ungro-Vlahiei”. — Mândra lui țară, se întinde acum din zările Făgărașului până 'n gurile Dunării, cuprinzând și „părțile Tătărăști” cari mai târziu, sub numele de Basarabia, se vor alipi Moldovei. El moare în anul 1364. Pe lespedea care-i acopere mormântul, sub strana domnească dela biserica din Câmpulung, zidită de el, stă scris în slavonește — limba obișnuită pe-atunci în toate cele bisericești și 'n cărțile domnilor:

„In luna Noemvrie 16 zile a răposat marele și singur stăpânitorul Domn Io ¹⁾ Niculae Alexandru Voevod fiul marelui Basarab Voevod, în anul 1364”.

¹⁾ Acest „Io” pus înainte de numele vechilor domni Români, este o prescurtare din „Ioniță” Impăratul Românilor și al Bulgarilor, cel mai viteaz și mai cu vază dintre Asănești: amintirea lui s'a păstrat de voevozii noștri ca un titlu de glorie.

IX.

VLADISLAV BASARABA, (VLAICU-VODĂ)

(1364—1372)

Vladislav, fiul lui Alexandru Basarab, pleacă oîm Făgăraş cu ceata lui de arcaşi după ce mai întâi dă foc satului şi mănăstirii Tălmaciu unde-şi aveau aşezarea urmaşii contelui Conrad — vechiul duşman al Basarabilor. El se pogoară la Câmpulung, şi de-acolo trece la Curtea de Argeş, unde ia sceptrul şi grijile domniei.

De cum se desprimăvărează, Ludovic, craiul Ungariei, îşi ridică oastea şi porneşte cu mânie spre ţara cutezătorului Voivod. Ajungând însă la hotar, se răsgândeşte. Ştia doar Ungurii ce-i aşteaptă în codrii Argeşului. Atras de-o biruinţă mai uşoară, Ludovic trece Dunărea în Bulgaria apuseană, şi 'mpresurând Vidinul îl supune fără multă vărsare de sânge, prinde pe Straşimir, cumnatul lui Vladislav, şi-l duce rob în Croaţia, împreună cu soţia lui, fiica lui A-

lexandru Basarabă. Cetatea rămâne sub stăpânirea unui căpitan ungar. Dar iată că se ridică Şişman, ţarul dela Târnov, şi 'n fruntea unei oştiri turceşti se 'ndreaptă spre Vidin. Ludovic nu se 'ncumetează să se măsoare cu puterea Turcilor, temută de toţi pe vremea aceea, şi se re-trage. Aprigul Vladislav însă vede în apropierea acestui nou duşman o primejdie pentru ţara lui şi, trecând Dunărea cu douăzeci de mii de arcaşi, se aruncă vitejeşte în calea lui Şişman, îl birue şi-l goneşte 'ndărăt până la Târnov, puind astfel stavilă celei dintâi năvăliri turceşti în spre hotarele noastre. In lumea creştină din Apus se vorbeşte de izbânda aceasta neaşteptată, ca de o minune dumnezească. Dar pe regele Ungurilor nu-l lasă să doarmă gloria Domnului Român. In deşert, pentru a-l îmbună, cearcă Vladislav — cu jertfa dreptei lui mândrii — a-i arată supunere, zicându-şi în cărţile domneşti: „Voivod din mila lui Dumnezeu şi a Regelui Ungariei”. In deşert caută a-i deschide ochii asupra puterii păgâne ce se ridică tot mai ameninţătoare din răsărit, şi 'n faţa căreia ar trebui să stea uniţi, căci de-opotrivă de mare e primejdia, şi pentru Unguri ca şi pentru Români. Pe Ludovic ceea ce-l doare mai mult, şi-l pune pe gânduri dela o vreme încoace, e închegarea şi întinderea din ce în ce mai largă şi mai puternică a unei domnii româneşti, în contra regatului maghiar. Vlahii aceştia tăcuţi, neamul acesta de oameni hotărâţi şi dârji,

ce izvorăsc mereu de sub poalele Carpaților și, cu sborul săgeților, își fac loc în lume, poporul acesta de ciobani și de plugari, cu Voivozi mândri ce-și largesc hotarele, și poartă războaie fără să-l întrebe pe el — iată ce-l tulbură pe craiul Ungur și-l face să cate cu atâta ură spre țara Basarabilor. Și toate silințele Domnului Român de a-l împacă sunt zadarnice.

Cătră sfârșitul anului 1369 oastea regelui stă gata să intre în Oltenia. Vladislav însă nu-l lasă timp să-l lovească. Trimete pe Radu să păzească țara dinspre Făgăraș, așază pe hatmanul Dragomir la întăriturile de pe valea Ialomiței, iar el, c'o frunte de voinici, trece Dunărea smulge Vidinul din mâinile Ungurilor, și când Ludovic se pogoară cu oastea spre Severin, Vladislav se trage la munte, unde, pregătit, așteaptă lupta hotărâtoare. Regele însă nu se bizue a păși mai departe. El cuprinde, aproape fără luptă, Severinul și cetatea Vidinului lipsită de apărare, și rămâne aci. — O a doua armată maghiară, încredințată Voivodului Nicolae, se lasă din Ardeal prin țara Secuilor și, intrând în Muntenia, înaintează pe valea Ialomiței, până 'n strâmtorile întărite din Dâmbovița, unde așteaptă, la pândă, hatmanul Dragomir. După o încăerare de câteva ceasuri, Românii se retrag. Ungurii crezându-se biruitori, îi urmăresc, și deodată se văd grămădiți cu toții într'o râpă adâncă și mlăștinoasă. Caii se duc în mocirlă până 'n piept. Luptătorii se învălmășesc și cad

unii peste alții, subț grindina de săgeți care-i împroașcă din toate părțile. Voivodul Nicolae e ucis. Pe cei ce mai rămân cu zile, din falnica lui oaste, arcașii lui Dragomir îi fugăresc prin desimea codrului, vânându-i ca pe fiare. Și astfel Românii pun capăt și acestui războiu, pe care nu ei l-au dorit.

Regele e nevoit să închee pace. — Ungurii părăsesc Vidinul. Strașimir vine iar împărat în Bulgaria apuseană, și Vladislav își reia Severinul. Toate se statornicesc așa cum au fost mai înainte. Ludovic înțelege că fără nici un folos au fost jertfite viețile ostașilor Maghiari și Secui, în strâmtoarele Ialomiței, — el vede acum toată dureroasa deșertăciune a visurilor lui de cucerire, și, cumițit, se grăbește a-și întări mai bine hotarele dinspre țara Basarabilor, așa de primejdioasă pentru Unguri, ridicând în dreptul Sibiului castelul Landskron, și 'n ținutul Brașovului — Törzburgul (Castelul Bran).

Ființa neamului Românesc e pe deplin înche-gată. Poporul care-a crescut în umbră, în spaimă și 'n vijelii, a intrat acum de-al-binelea în matca destinelor lui. Scos din adăposturile lui ascunse, el se revarsă, împins de asuprașurile maghiare, tot mai în larg, prinde încetul cu încetul, în spornica-i undire, partea bătută de soare a Carpaților și, binișor, lăsându-se de vale, cu apele munților lui, cu sfetnicii, cu limba și cu datinele lui, se așază 'n câmpiile Dunării din ce în ce mai puternic, din ce în ce mai stăpân

pe el, pe viața și pe pământul lui. Negurile în cari-a stat învăluit atâta amar de vreme se risipesc, și porțile Istoriei i se deschid.

Neadormiți în straja țării, Românii dovedesc aceeași statornică bărbăție și în apărarea credinții lor, a sfintei legi strămoșești. Papa dela Roma, Urban al V-lea, același papă care mereu îndemnă pe Ludovic să-i cuprindă cu armele și să-i facă și pe ei catolici, aflând de vitejia cu care s'au luptat ș'au biruit pe Turci în câmpiile Târnovului, și cugetând că va căpăta cu blândeța și iscusința cuvântului ceea ce nu putuse dobândi cu strășnicia oștilor maghiare, scrie Domnului Munteniei în anul 1370:

„Nobilului bărbat Vladislav, Voivodul Valahiei, poftim acum darul prin care să dobândească mărirea cea viitoare. Din oameni vrednici de credință am înțeles că, deși mărturisești credința aceluiaș păstor, adecă a Domnului nostru Isus Hristos, totuși zăbovești afară din numitul staul, adecă afară din sânul și ascultarea sfintei catolicești și apostolicești Biserici a Romei, maicei și povățuitoarei tuturor credincioșilor, afară de care nu este mântuire, fiind învăluit în desbinarea și prea multelor sminteli, cari le-ai luat dela mai marii Tăi, și doară, crezând că ești în crugul mântuirii, pre Turcii cei fără-delege și dușmanii credinței cei catolicești, pentru cinstea lui Dumnezeu și a numitului scaun, îi gonești și-i ții a fi vrăjmașii Tăi. Ci ne pare

rău din suflet (dacă nu te oștești pre lege, fiindcă nu altora, fără numai celor ce se oștesc după lege, se dă cununa cea după frumuseța neamurilor, și cu atâta mai ferbinte râvnim mântuirea Ta, cu cât credem că, *de Te vei întoarce din toată inima la Domnul, cu mult mai viteaz ostaș al lui Hristos vei fi...*"

Dulci și cu mult meșteșug potrivite sunt cuvintele Papei, dar pe Vladislav nu-l adorm. Și legea apucată din bătrâni el nu o schimbă. Intre Români și Bulgari sunt legături vechi. Loviți și unii și alții, dintr'o parte de Unguri, din altă parte de Turci, se simt tot mai apropiați, tot mai uniți prin puterea împrejurărilor. Dăla Răsărit au primit și unii și alții taina botezului, din acelaș izvor și-au sorbit credința, și preoții lor, înaintea lui Dumnezeu, aceeași cruce-și fac și în aceeași limbă se roagă.

Stingându-se viteazul Vladislav în anul 1372, vine la domnie fratele lui, Radu dela Făgăraș, cuviosul Voivod, pe care mai târziu închipuirea poporului îl împodobeste cu toate isprăvile bunicii, tatălui și fratelui lui, împreunând astfel pe-un singur nume înțelepciunea, vitejia și gloria a patru vieți.

Domnul cel nou al Munteniei, Radu Negru, cum îi zic vechii povestitori ai neamului nostru, părăsește dela început și de bună-voia lui Amlaşul și Făgărașul, curmând astfel orice legătură cu regatul Ungariei. Și, cu jertfa asta, ră-

mâne deplin stăpânitor în țara lui. Despre el zice Cronicarul: „După ce au trecut Domnul dincoace, n'au mai avut stăpânire peste Români din Ardeal, dar nici pe dânsul să-l stăpânească cineva n'au fost”.

Încă de pe când era Ban al Severinului, Radu se 'mprieteniise cu călugărul Nicodim din țara Sârbească, un om foarte învățat, care pentru faptele lui bune și marea lui credință 'n Dumnezeu, era privit ca un sfânt. Sub domnia lui Radu, Nicodim vine și se statornicește 'n țara Basarabilor. Numele acestui sfânt împreună cu al înțeleptului Domn amintesc întemeierea celor dintâi așezăminte mănăstirești pe pământul Munteniei. În cei doisprezece ani de pașnică domnie Radu-Vodă ridică locașuri de rugă și chilii pentru călugări la Tismana, la Cozia, la Cotmeana și la Câmpulung. Nicodim rămâne până la sfârșitul zilelor lui egumenul măreței lavre dela Tismana, zidită pe-o stâncă urieașă deasupra unei cascade, în cel mai frumos adăpost din munții Gorjului.

Radu Negru închide ochii în anul 1384. El lasă doi feciori: pe Dan și pe Mircea. Dan, cel mai mare, stă numai doi ani la cârma țării. Sufletul lui pare a fi moștenit dela străbuni mai mult însușirile de ostaș, decât pe cele de gospodar. El își face sub steag scurtul veleat al domniei. O luptă norocoasă cu Ungurii pune iar Amlașul și Făgărașul sub sceptrul Voivozilor Români. — În anul 1386 trece 'n Bulgaria

răsăriteană, cuprinde cetatea Silistrei și alte
ntărituri de pe malul drept al Dunării. Dar,
într'o încăerare cu țarul Șișman dela Târnov, vi-
teazul Domn, aruncându-se în fruntea ostași-
lor săi pentru a-i îmbărbăta, își pierde viața.

În scaunul Basarabilor s'așază al doilea fiu
al lui Radu Negru, — marele Voivod Mircea.

X.

ÎN MOLDOVA

Alexandru cel Bun

Bogdan-Vodă, sub sceptrul căruia erau acum uniți toți micii cneji ai Moldovei, moare cătră sfârșitul anului 1365 și e înmormântat în biserica dela Rădăuți, zidită de el. Lațcu, fiul și urmașul lui, e un suflet slab, nepregătit pentru greutățile domniei. Oastea e împuținată și ostenită de-atâtea lupte. Țara, de-abia înjghebată, e șubredă încă în alcătuirile ei din lăuntru, și din afară n'are nici un sprijin de nicăeri. Iar Ungurii mereu îi calcă hotarele, asmuțiți de Papa dela Roma. Ca să mai adoarmă dușmănia asta veche, Lațcu se lasă ademenit de sfaturile călugărilor latini, ce furnicau prin târgurile Moldovei, și trece la închinarea bisericii din Apus. Papa-i trimete binecuvântărea lui. Un episcopat catolic se înființează în târgul Siret, unde cel dintâi episcop e un Polon, Andrei din Cracovia. Contenesc luptele la hotar. Oamenii își lucrează

ogoarele în pace. Dar la Domnul lepădat de lege, poporul și frunțașii țării se uită ca la un străin. Lațcu moare în anul 1373. Dela el nu rămâne feciori, ci numai o fiică, Anastasia, pe care-o ia în căsătorie olteanul Roman, lăstar din ramura Mușatenilor, înrudită cu Basarabii.

Istoria Moldovei se întunecă pentru treizeci de ani. Din șirul Voivozilor ce se perindează pe tronul lui Bogdan, până la Alexandru cel Bun, nici o figură luminoasă nu mai răsare. După Lațcu, domnește aproape un an Costea Mușat, tatăl lui Roman. Cearcă să ocrotească legea catolică: frunțașii țării îl răstoarnă și cheamă la domnie pe litvanul Iurg Coriatovici, care, pentru împăcarea drept-credincioșilor Moldoveni, înființează un episcopat ortodox sub ascultarea Patriarhiei dela Ohrida. Dar nici el nu domnește mai mult de un an. Boerii îl răstoarnă și așează Domn în locul lui pe Petru, fiul lui Costea Mușat. El strămută scaunul Moldovei la Suceava. Fiind cumnat cu Vladislav, regele Polonilor, Petru își pune coroana și țara sub ocrotirea acestor vecini tari pe vremile acelea, și domnește 'n pace șaisprezece ani. În anul 1391 moare.

Roman, fratele și urmașul lui, întemeetorul orașului Roman, stă numai trei ani la cârma țării. Polonii se amestecă din ce în ce mai mult în gospodăria Moldovei, și vrajba sămănată de ei în jurul tronului dela Suceava prinde-a rodi.

Orbiți de patima domniei, încep să se rădice frații împotriva fraților și fii împotriva părinților. — Zile negre și istovitoare pentru biata țară! Ca umbrele-au lunecat domnii aceia peste vieața neamului nostru, și nici o amintire înălțătoare nu ni-au lăsat din trecerea lor. Polonii ajută pe Ștefan I, fratele lui Roman să-i ia domnia, și tot ei, mai târziu, ațâță vrăjmășie și lupte sângeroase, pentru coroană, între feciorii lui. La 1399 iar vine Roman, și iar îl surpă Leșii. Pe Juga, fiul și urmașul lui, îl răstoarnă Mircea, marele Voivod al Munteniei, cu sprijinul căruia se așază în scaunul dela Suceava, pentru un lung și fericit șir de ani, Alexandru-Vodă cel mai vrednic și mai cuminte dintre feciorii lui Roman. Nesfârșitele frământări din lăuntru și dese schimbări de domnie sleiseră puterile Moldovei. Ungurii și Polonii se uitau lacomi la țara asta frumoasă și fără noroc, și așteptau cu bucurie ceasul în care să și-o împartă 'ntre ei ca pe o pradă. Noul gospodar înțelege primejdia, și caută a se pune bine cu Polonii pe cari-i ajută de trei ori cu oaste, în luptele lor contra cavalerilor Teutoni din Prusia (1410, 1414 și 1422).

„Alexandru-Vodă — zice 'n graiul lui bătrânesc unul din vechii noștri cărturari — făcut-au prieteșug mare cu Leșii, și legătură tare, ca lie la ce treabă, unul pre altul să agiutorească; nici sminteală n'au fost, că întâi au poftit Craiul pre Alexandru-Vodă ca să-i trimată ajutor îm-

potriva Crijacilor ¹⁾ la Pruși. Nici l'au amăgit cu prieteșugul, că au trimis ajutor călăreți Moldoveni, cari au făcut mare izbândă; că bătându-se cu Crijacii, întâi s'au făcut a fugi, de i-au înșirat, gonindu-i spre pădure, și îndată pedestrindu-se, le-au săgetat caii sub Nemți, de le-au căutat a dare dos; și aceiași ai noștri s'au încălărat, și mare moarte au făcut într'înșii..."

În legăturile lui cu Polonia, în jurământul de credință pe care-l face înaintea Regelui, Alexandru-Vodă aduce prietenia statornică a unui Domn cinstit, cugetul drept, inima deschisă și brațul viteaz al unui bun tovarăș de luptă. El nu se supusul smerit care cerșește îndurarea și ocrotirea stăpânului, ci Domnul vrednic și prevăzător, gata să ajute ori-când, cu oastea, cu statul și cu banii lui pe Regele vecin și prieten.

Vremile sunt neașezate, și banul e scump. Regi mândri și puternici se văd nevoiți să-și pune coroana amanet ²⁾. Craiul Vladislav împrumutându-se dela Alexandru-Vodă c'o mie de ruble de argint, îi zălogeste Pocuția, unul din cele mai frumoase ținuturi ale Poloniei.

Moldova nu e nici ea mai bogată, dar nu da-

¹⁾ Cavalerii Teutoni. În războiul lor cu Polonia erau ajutați de Unguri. Marea luptă în care-au făcut minuni de vitejie arcașii lui Alexandru cel-Bun, sub comanda spătarului Coman, s'a dat pe pământul Prusiei, în preajma cetății Marienburg, în anul 142'.

²⁾ La 1339 Regele Angliei Eduard al III-lea își amanează la niște negustori coroana de aur. La 1441 Sigismund regele Germaniei își pune amanet la Ulrich Ortlieb coroana regală pentru suma de 1500 de galbeni.

torește nimărui nimic, și nici cheltueli prea mari n'o împovărează. Plugarii muncesc mult și se mulțumesc cu puțin pentru nevoile lor. Ei își dau bucuros banul pentru trebuințele domniei,

pentru încăputarea oștirii și mai ales pentru înzestrarea țării cu locașuri sfinte. Pe văile apelor mari și în adăposturile munților, biserici și mănăstiri de piatră își înalță din desimea codrilor turlele strălucitoare, vestind pacea și lumina vieții nouă celor ce vreme de veacuri au stat în grijuri și 'n întuneric. Călugări învățați, veniți din țara Basarabilor, întemeiaseră mai de

mult mănăstirea Neamțului. Subt Alexandru-Vodă se 'nalță mănăstirile Bistrița, Pobrata și Moldavița, s'așează treptele bisericesti: un mitropolit la Suceava, un episcop la Roman și altul la Rădăuți, se statornicește rostul și rânduiala boerilor în sfatul domnesc și'n trebile țării:

Logojățul e slujbașul cel mai de credință al

tronului, el poartă pecetea domnească, el întocmește hrisoavele de judecăți și ocine, și sub privegherea și ascultarea lui sunt toți ispravnicii dela curtea Domnului.

Vornicul e judecătorul tuturor pricinilor din țară.

Hatmanul e paznicul Sucevei și povățuitor a toată oștirea.

Postelnicul este tălmăciul curții, primitorul solilor și sfetnicul cel mai de aproape al Domnului în trebile din afară ale țării.

Visternicul poartă grijă și dă samă Domnului de toate veniturile și cheltuelile țării.

Paharnicul și *Stolnicul* îngrijesc de băutură și de bucate la masa domnească.

Clucerul poartă cheile cămărilor și pivnițelor domnești.

Jitnicerul are'n sama lui hambarele cu grâu.

Slugerul — tainul slugilor.

Comisul — grajdurile domnești.

Șătrarul — corturile oștirii.

Armașul — paza temnițelor, și

Aga — straja și liniștea orașului.

Și alte bune întocmiri se așază pe la județe și pe la mărgini pentru cârmuirea și paza țării. Pârcălabul de Hotin are 'n grija lui hotarul dinspre țara Leșască și Căzăcească; vameși sunt puși pe la schelele țării și ispravnici pe la ținuturi.

În toată vremea asta de muncă neadormită pentru întemeierea gospodăriei și orânduiala din

Întru a Moldovei, înțeleptul Voivod nu pierde o clipă din vedere primejdii ce se urzesc în afară. Cugetă că țara-i slabă, iar greutatele ce-i stau în cale sunt multe și mari, și de aceea caută sprijinul și ocrotirea pe care armele nu i-le pot încă da, în păstrarea legăturilor de prietenie cu Leșii. El știe ce vifor se ridică dela răsărit împotriva creștinătății. Știe și de învoiala pe care 'n primăvara anului 1412 au încheiat-o la Eublau Sigismund, regele Ungariei, cu Vladislav, craiul Poloniei — de înțelegerea lor de a-și împărți Moldova pe din două, dacă Domnul ei nu ar veni cu toată oastea în ajutorul Ungurilor, când ar fi vorba de un războiu cu Turcii. Toate le știe și le cumpănește, și prin toate se strecoară, biruind pe cei vicleni și răi, cu cinstea, cu blândețea și cu bunătatea lui. Știe bine ce fel de prieten îi este Vladislav; cu toate astea, de câte ori îi cere, îl ajută cu oaste împotriva cavalerilor Teuțoni; iar când Turcii calcă hotarul Moldovei, la 1420, și Alexandru Vodă mână trei stafete după ajutor la craiul Leșilor, acesta nu-și clintește un ostaș pentru apărarea celui mai cinstit și mai credincios prieten. — Poate că tocmai amintirea aceasta amară va fi tulburat mai târziu sufletul drept al bătrânului Voivod și-l va fi ademenit să-și întoarcă oastea, alături cu Svidrigel, ducele Litvaniei, împotriva aceluia, căruia treizeci de ani i-a păstrat cea mai curată credință. S'a plătit scump pasul acesta nenorocit, — scump, și pen-

trucă și-a văzut oastea sfărâmată, și pentru că și-a călcat cuvântul, și pentru că era într'o vârstă, când nu mai avea timp să îndrepte o asemenea greșală. Cu durerea asta pe suflet a închis ochii, în anul 1433, adevăratul întemeietor al Moldovei, acela căruia poporul pentru înțelepciunea și blândețea lui, cu drept cuvânt i-a zis: Alexandru **cel Bun** Oasele lui se odihnesc la mănăstirea Bistrița din județul Neamțului.

XI.

ÎN MUNTENIA

Mircea-cel-Mare (1386—1418)

Sfârșitul veacului al XIV-lea aruncă un nou vrăjmaș și, cu el, un lung șir de primejdii în calea neamului românesc. Prăvălite din aceeași mari pustiuri ale Asiei, valurile popului musulman sparg, dela cele dintâi isbituri, putredele zăgazuri ale împărăției bizantine și, în mai puțin de-o jumătate de veac, îneacă aproape toată peninsula balcanică. Cine să li se împotrivescă? — Popoarele din răsăritul Europei trăesc într'o veșnică desbinare, și nici acum, când văd apropierea acestui cumplit vrăjmaș *al tuturor creștinilor*, nu conțenesc de a se sfâșiea între ele.

Pe vremea asta de groază și de pieire vine marele Mircea la cârma țării românești. Grija lui cea dintâi e să-și facă oaste puternică: el strânge sub steag toată tinerețea și voinicia țării, și însuși caută de-o învăță ș'o întocmește.

ca s'o aibă gata la toată nevoia. Vede vijelia cum se apropie, și știe ce cumplită mânie s'ascunde în huetul și'n întunecimea aceea. Iar de vrăjmașul ce vine, — gospodărie întinsă și pământ mult are de apărat, căci el e: *Mare Voivod și Domn singur stăpânitor a toată țara Un-*

gro-Vlahiei și al părților transalpine, încă și al părților tătarăști, și al Amlașului și Făgărașului herțog, și al Banatului Severinului Domn, și al amânduror malurilor Dunării până la Marea cea mare, și al cetății Dârstorului stăpânitor”.

Acesta e titlul ce împodobeste în izvoadele vremii numele Voivodului Mircea.

Valurile puterii musulmane au ajuns până în hotarul moșiei lui. Din împărăția Bizanțului n'a mai rămas decât capitala — temnița întărită a celor din urmă împărați creștini ai Răsăritului. Serbia și Bulgaria sunt cotropite. Toate străjile Europei până la Mircea sunt abătute. Singur el mai stă în picioare, cu sabia în mână. În anul 1389 Sultanul Murat, care, biruitor, își strămutase capitala de la Brusa la Adrianopoli, pleacă în Asia ca să potolească o răscoală. În lipsa lui creștinii îngenunchiați încearcă să-și recapete neatârănarea. Mircea vine și el cu oaste în ajutorul lor. Dar Murat află, se 'ntoarce din cale și, în ziua de 15 Iulie se dă acea sângeroasă bătălie din câmpul Mierlei (Cosova) în care aveà să se hotărască soarta peninsulei Balcanice. Chiar în zorii acelei zile de groază, în freamătul pregătirilor, Murat e ucis în cortul lui de sârbul Miloș Obilici, pe care Turcii, furioși, îl rup în bucăți.

Baiazid, fiul și urmașul lui Murat, se așează în fruntea oștirii, și lupta reîncepe numai decât, crâncenă, înverșunată luptă, care, tocmai în ceasul cel din urmă al zilei, aruncă biruința de partea musulmanilor. Mulți creștini aleși pier în cumpăna aceea. Insuși bătrânul Lazăr, viteazul țar al Serbiei care înaintă în vălmășag orbește, tăindu-și cu paloșul drum spre moarte, cade 'n mâinile Turcilor care-l târăsc, batjocorindu-l, până la leșul lui Murat, unde îl îngenunche și-i taie capul.

În înfrângerea asta creștinii din peninsula Balcanică își văd stinsă cea din urmă nădejde de mântuire. Serbii și Bulgarii, supuși, încătușați, nu se mai pot mișca. Rămâne Mircea în fața lui Baiazid. — Cumintele Domn înțelege că singur nu se va putea măsura cu cea mai mare și mai îngrozitoare putere a vremii aceleia. Deci, îndată ce se 'ntoarce 'n țară trimete doi boeri la Curtea Poloniei. Aceștia trecând prin Suceava, iau ș'un sol din partea lui Petru Mușat, Domnul Moldovei și, prin glasul lor, se așează cea dintâi înțelegere a lui Mircea cu Vladislav Iagello, craiul Poloniei, iar sâmburele acestei înțelegeri e să-și dea unul altuia mâna de ajutor împotriva Ungurilor, dușmani amândurora. În anul următor, soli de-o parte și de alta întăresc la Suceava această legătură, lămurind între altele, că regele Poloniei să nu fie volnic a porni războiul Ungurilor până a nu vesti mai întâi pe Mircea, și că dacă Mircea ar încheia pace cu regele Ungariei, îngrădind în ea și pe craiul Poloniei, acesta să o primească de bună. Mircea pregătiă astfel calea către o înțelegere mai largă a neamurilor creștine împotriva Turcilor. „Pentru socotelile dintre noi, zicea el, vom avea destulă vreme să ne răfuim; acum însă trebuie să ne strângem la o laltă, ca nu cumva marele dușman al Crucii să-și afle cheia unei biruinți ușoare în însăși desbinarea noastră.

În anul 1394, Baiazid, ne mai având nimic

de temut îndărătul lui, pășește spre țara lui Mircea. Semnalul îl dau cetele jăfuitorilor, care spulberă și cenușa din vatră pe unde trec. Dar Mircea nu se lasă înfricoșat de vestitorii aceștia ai marelui vifor, ci repede trece Dunărea și dă și el un iuruș prin orașele turcești, de unde se întoarce în țară încărcat de prăzi și de captivi. Și iată că și Baiazid cu greimea lui, îl calcă din urmă. Il trage Mircea tot mai înlăuntrul țării, amăgindu-i mărginile cu hărțueli ușoare, până ce-l potrivește în niște locuri mlăștinoase și viclene în preajma Craiovei. Acolo, sub poalele pădurii dela Rovine, în cîmîineța zilei de 10 Octomvrie s'a pornit în strigăte de buciume bătălia aceea grozavă, în care astfel știuse iscusitul Voivod să-și rânduiască cetele de arcași, încât oastea lui Baiazid Fulgerul ori încotro se 'ntorcea primea în față ploaia de săgeți, ce tot mai întetit curgeau, și nu se știu de unde izvorăsc. Uluiți de spaimă și de vălmășag, Turcii zorind să iasă mai iute în limpeziș, se striviau, se ucideau între ei, lovind orbește, să-și facă loc, să-și taie drumul de fugă ¹⁾. De lupta

1) Codrul clocoti de sgomot și de arme și de buciom, iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase Mii de coifuri lucitoare es din umbra 'ntunecoasă Călăreții umplu câmpul și roesc după un semn, Și în caii lor sălbatici bat cu scările de lemn, Pe copite iau în fugă fața negrului pământ, Lănci scânteie lungi în soare, arcuri se întind în vânt, Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni, Orizontu 'ntunecându-l, vin săgeți de pretutindeni, Văjîind ca vijelia și ca plesnetul de ploae,

asta scrie, în cronica lui, călugărul Moxa : „De aici se ridică Baiazid cu Turcii asupra Românilor. Deci se lovî cu Mircea Voivodul și fu războiu mare, că se întunecă de nu se vedeă văzduhul de mulțimea săgeților. Și multă oaste pierdû Baiazid, și pașii periră cu toții. — Atunci perî Constantin Dragușevici și Marco Krajevici. Se vărsă sânge mult de erau văile înroșite. Deci se sperîe Baiazid și fugî de trecû Dunărea și puse iscoditori pe la toate vadurile”.

Se așteptă, se vede, la o năvălire din partea Românilor. Lucrul însă nu eră cu putință. Mircea pierduse și el oaste multă și n'avea de unde să și-o împrăspăteze numai decăt; apoi știă el bine că de aci încolo au a-l înteți valurile cele

Urlă câmpul și de tropot și de strigăt de bătae.
 În zadar strigă 'mpăratul ca și leul în turbare,
 Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare;
 În zadar flamura verde o ridică înspre oaste,
 Căci cuprinsă-i de peire și în față și în coaste,
 Căci se clatină rărite șiruri lungi de bătaie :
 Cad Arabii ca și pâlcuri risipite pe câmpie,
 În genunchi cădeau pedestrii, colo caii se răstoarnă,
 Cad săgețile în valuri care șueră, se toarnă,
 Și lovind în față 'n spate, ca și crivățul și gerul,
 Pe pământ lor li se pare că se năruie tot cerul.
 Mircea însuși mână 'n luptă vijelia 'ngrozitoare,
 Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare,
 Durduind sosiau călării ca un zid înalt de sulți,
 Printre cetele păgâne trec rupându-și large ulți,
 Risipite se 'mprăștie a dușmanilor șiraguri,
 Și, gonind biruitoare, tot veniau a țării steaguri
 Ca potop ce prăpădește, ca o mare turburată.
 Peste-un ceas păgânătatea e ca pleava vânturată,
 Acea grindin' oțelită înspre Dunăre o mână,
 Iar în urma lor se 'ntinde falnic armia română.

mari. Incărcat de glorie și de griji se retrase la Argeș. Cum ar fi mai schimbat el cununa acelei biruinți pe-o rămurică de maslin! Dar pacea de care-avea atâta nevoie n'o găsiă nici între ai lui. O parte din boierii argeșeni erau nemulțumiți că strămutase scaunul domnesc la Târgoviște și când Mircea trecu în Ardeal pentru a pune la cale apărarea cea de temei a țării, în lipsă-i, Vlad, unul dintre fiii lui chiar, cu sprijinul nemulțumiților acelora, ia țara în stăpânire, și face fapte de Domn nemernic: lingușește pe craiul Poloniei, și se 'nchină Sultanelui, târînd cu el în această umilință mândria țării cea cu atâta jertfă păzită până atunci. Subt această nenorocită domnie de furat, Turcii pustiesc în toată voia pămîntul ce aburiă încă de sângele lor, se fac stăpâni pe Nicopolea cea mică — (Turnu-Măgurele) și înscriu pentru întâia oară în cartea măririi lor „peșcheșul” țării Românești — un dar de trei mii de galbeni pe an.

Ce face în vremea asta Domnul cel adevărat? La biruința dobândită cu sabia adăoge o tot așa de însemnată biruință politică, datorită înțelepciunii lui: El face pe regele Ungurilor să înțeleagă în sfârșit că înaintea puhoiului musulman, Românii sunt un stăvilar ce, pentru binele creștinătății, trebuie întărit iar nu surpat. Și 'u ziua de 7 Martie 1395 Mircea închee cu Sigismund la Brașov următoarea învoială: De câte ori va merge regele însuși să se bată

cu Turcii, să meargă și Mircea; iar când regele va trimete numai oastea, tot numai oastea s'o trimeată și Mircea, și la trecerea gloatelor ungurești prin țara Românească, să li se dea cele pentru îndestulare, însă cu plată.

Și iată că și pleacă Domnii amândoi cu oaste împotriva Turcilor. Ei se lasă devale până la vărsarea Oltului în Dunăre. Aici împresurând cetatea Nicopolea cea mică o smulg din mâinile musulmanilor. Pământul țării se curăță de dușmani și sceptrul domniei intră iar în mâna cea vrednică a lui Mircea. Dar Sigismund e nevoit să se întoarcă, chemat grabnic de boala soției sale Maria, care, fiică a regelui Ludovic cel mare, îi adusese ca zestre tronul Ungariei. Pe drum în dreptul Posadei, cum trecea prin valea îngustă a Prahovei, de-odată se pomenește sub o grindină de săgeți și de bolovani: Vlad se răzbună astfel de ceeace, în judecata lui pătimasă, i se înfățișase ca o nedreptate.

Eră pe la mijlocul iernii. Soția lui Sigismund murise. Mircea dregea pe unde stricase Vlad. Frigul și pacea lungilor nopți păreau a mai fi atipit învrăjbirile, când deodată un strigăt de groază răsună în toată lumea creștină: Împăratul Bizanțului Manoil al II-lea, împresurat în mândra lui capitală, cere ajutorul Europei. Și vremea cruciatelor se reîntoarce. O suflare de tinereță, un dor de vitejie și de jertfă înflăcărează iarăși inimile creștinilor. Și iată că de pretutindeni, din Italia, din Franța, din Germa-

nia, din depărtata Anglie, mii și mii de cavaleri, în zale strălucitoare, pornesc spre sfânta capitală a Răsăritului. La Buda se întâlnesc cu toții și, pe la sfârșitul lui August, sub povăța regelui Sigismund, ajung la hotarul Olteniei, unde-i întâmpină Voivodul Mircea cu oastea lui pregătită. Trec Dunărea, cu ușurință iau Vinul, apoi Rahova, și 'n ziua de 12 Septembrie, 70.000 de creștini roiesc sub zidurile Nicopolii. Cetatea asta însă e bine apărată și toate silințele lor de-a o supune rămân zadarnice, iar peste două săptămâni se pomenesc cu vestea că Baiazid, aflând de sosirea lor, iute și-a ridicat oastea din fața Constantinopolului și vine să le-ație calea. Și 'n adevăr, în dimineața zilei de 28 Septembrie (1396) Baiazid e lângă Nicopoli gata de luptă. În tabăra creștină e fierbere mare: Sigismund și toți cei cari cunosc felul de luptă al Turcilor sunt de părere ca întâiul atac să-l dea Mircea cu arcașii lui încercați. — Dacă sfatul acesta ar fi fost ascultat, poate că alta ar fi fost soarta vremilor următoare. Dar deșertăciunea omenească se amestecă adesea în jocul celor mai însemnate și mai hotărâtoare întâmplări. Mândrii cavaleri Francezi, siguri de izbândă, țin morțiș, o, în adevăr morțiș! să li se lese lor, întregă, cinstea celui dintâiu pas spre biruință. Și nerăbdători, cum zăresc înaintea lor o ceată de călăreți turci, se răpăd nebunește, se amăgesc de fuga vicleană a dușmanului, și, înfierbântați de-acea beție a mulțimii

care împiedică pe cei mai cumiști oameni să mai judece, după ce sparg întâile rânduri, descalecă de pe cai și, cu săbiile în mână, dau busna 'n gloatele turcești. Baiazid, care-i pân-dește ca un vânător, trage de-o dată zid de spahii în jurul lor — se face o învălmășeală cumplită, bravii francezi cad stropșiți de multime, doborâți de lovituri ce curg înteteite din toate părțile. Nu mai e luptă, căci ei, bieții, nu se mai pot apăra — e o crudă, o înfiorătoare jertfă de oameni.

În deșert Sigismund mai umblă să însuflețească oastea aproape biruită de spaimă, în deșert inimosul Mircea în fruntea aripei drepte cearcă să ție în loc duiumul năvălitor al spahiilor, — de partea cealaltă Croații părăsesc lupta; moartea și spaima fac goluri mari în rândurile creștine, orice împotrivire e zadarnică și fuga, fuga cea oarbă și înfricoșată rămâne singura mântuire a biruiților. Pe mulți îi scapă Mircea trecându-i la noi. Pe Sigismund îl smulge din fața morții Comitele de Zollern, unul din marii întemeietori ai casei de Hohenzollern.

În ziua aceea au pierit numai în luptă 20.000 de creștini; numărul celor care, în năpustirea fugii, se vor fi înecat în Dunăre, nu se mai știe. Dar și Turci au căzut mulți. A doua zi Baiazid, văzând câtă oaste a pierdut, de mânie puse pe gealați să taie dinaintea lui pe cei trei mii de creștini prinși în războiu.

Mircea știe bine ce urmări va avea pentru el înfrângerea aceasta. Deci, cum se întoarce 'n țară, întărește străjile pe la vaduri, trimete pe femei și pe copii în adăposturile munților, iar el se gătește de luptă. Și iată că și vine Baiazid Fulgerul cu oaste multă să-l răpuie. Dar și de data asta Mircea îl atrage pe valea Ialomitei, în niște locuri prietene celor puțini, și lupta se petrece întocmai ca la Rovine. De bătaia asta vorbește cronica anonimă a țării Românești când zice: „Mircea-Vodă Bătrânul a avut mare războiu cu Baiazid-Bei de la Nicopoli. Făcutu-s'au acest războiu pe apa Ialomitei, biruit-au Mircea-Vodă pe Turci, și fără număr au pierit, trecând Baiazid-Bei Dunărea fără vad”.

Cu câtă durere se plânge unul din povestitorii noștri de mai încoace că „Românii n'au stat să însemne la vreme luptele și biruințele lor! „Și multe lucruri vrednice de auzit, închee Constantin Căpitanul, înșirând isprăvile lui Mircea, dar ai noștri nimic n'au scris, fără numai ce aflăm de la streini”.

La 1400 Mircea se repede în Moldova, în biata Moldova ce se sbăteà în mrejele Poloniei, prinde pe nevrednicul Iuga, și așează Domn în locul lui, pentru mântuirea țării pe Alexandru cel Bun.

Ca toți marii noștri Voivozi, Mircea își întinde vederea și grija dincolo de hotarele țării

lui, și dincolo de hotarele vremii lui. Astfel îl vedem mereu cu privirea ațintită la mișcările vecinilor săi, și mai ales la cele ce se petrec în Răsărit. Poate că nimeni n'a înțeles ca Mircea cât de mare-i primejdia care vine de-acolo, și nimeni n'a stat mai neadormit în fața ei.

Trufașul Baiazid se pregătiă să s'arunce asupra Europei apusene, când viforul năvălirii mongole îl chiamă în Asia. Acolo, la Angora, biruit în bătălia dela 12 Iulie 1402 cade în mâinile lui Timur, hanul Tătarilor, care-l duce, ca pe-o fiară, închis într'o colivie de fier, să-l arate cât e de mic și de slab, celor ce credeau că Baiazid e mai presus de orice putere omenească. Rămân de la el trei feciori în vaza istoriei: Suleiman ia partea de împărăție din Europa, Mohamed pe cea din Asia; al treilea fiu Muza prins odată cu tatăl său, scapă peste un an, la moartea acestuia. Suleiman se 'nchină lui Timur, pe Manoil al Bizanțului îl iartă de bir, iar de Unguri nu se teme, căci îi știe slăbiți prin certurile din jurul tronului. Singur Mircea îl neliniștește, și cu el face pace. „In urmă, zice cronicarul bizantin, ei au încheiat un pact prin care Mircea a promis să deă tribut și au tocmit pace. Și el, Mircea, a primit multă țară în partea Bulgariei și Serbiei”.

Dar în toamna anului 1404, iscându-se în Asia războiu între Suleiman și Mohamed, se scoală și Muza, cel rămas pe dinafară, și viind la Mircea, ca la un Domn puternic ce eră, îl

roagă să-l ajute a luă împărăția lui Suleiman. Mircea îi dă oaste sub povăța nepotului său Dan. Serbii se dau și ei de partea lui Muza. Aproape de Constantinopol însă, Domnul Serbilor îl părăsește și trece cu oastea la Turci. Muza e învins. El se 'ntoarce la Mircea, singurul lui sprijin și prieten credincios, și 'n anul 1410 se ridică iar, cu oaste nouă. De data asta Suleiman e biruit, prins și ucis. Muza își vede, în sfârșit, visul cu ochii; dar întocmai ca un vis trece toată mărirea aceasta, prin sânge dobândită. In anul 1413 vine Mohamed din Asia, și *ajutat de Bizantini*, ucide pe Muza, se așează la Adrianopol și pune temeiul trainic puterii musulmane în Europa. Mircea își vede țara pradată, și, ne mai avându-și oastea întreagă, e silit să reînnoiască legăturile din trecut. Ce n'ar da el să poată rupe aceste legături! Ajută cu oaste până și pe Mustafa, un svânturat ce se dă de fiu al lui Baiazid și cearcă să smulgă puterea din mâinile lui Mohamed; dar și acesta e prins și ucis. Și iarăși vin Turcii și pradă țara, luând în robie, după cum spune un cronicar turc: „feciori mândri ca soarele și fete drăgălașe ca trandafirii”.

Aceasta e cea din urmă durere a bătrânului Voivod, pe care un cronicar turc din vremile acelea, un dușman deci al neamului nostru, îl numește „principe între creștini cel mai viteaz și cel mai ager”.

Marele Mircea închide ochii pe la începutul

anului 1418, și e îngropat la Cozia, în frumoasa lui mănăstire de pe Olt. După o strălucită domnie de 32 de ani, el lasă o țară destul de puternică, pentru a nu se prăbuși sub urgia valurilor ce de-acîi înainte au a se năpusti asupra-i.

Pe banii ce s'au bătut sub el, și care sunt cei dintâi bani românești cu chipul Domnului nostru, Mircea e înfățișat în picioare, cu barbă și cu plete, hlamidă pe umăr, spadă în mîna dreaptă, iar în cea stîngă globul cu crucea.

XII.

URMAȘII LUI MIRCEA

Vlad Tepeș

Pe cât a fost Mircea de mare prin înțelepciunea și prin vitejia lui, pe cât a fost el de puternic ca Domn și ca ostaș, — pe atât sunt de slabi și de netrebnici feciorii și nepoții lui, cari, nevăzând în domnie decât farmecul deșertăciunii, sunt, fără să-și dea seamă, cei mai răi și mai stricători vrăjmași ai țării ș' ai neamului lui. Ocrotiți, unii de Unguri, alții de Turci, ei rup în două și boierimea și oastea țării, sfarmă vechile datini cari 'ngrădiau dintru 'nceput rândul la domnie, și, orbăcâind, cu mâinile mânjite de sânge frățesc, trec prin vremile acelea tulburi, aci târîndu-se, aci asmuțiți, îmbrânciți mai mult de viclenia altora decât de patimile lor, spre o biată coroană care, de cele mai multe ori, cade cu cap cu tot.

Mihail singurul fiu bun și legiuit al lui Mircea, căruia multă vreme îi stătuse ajutor la

cârma țării, după doi ani de domnie, cu tot sprijinul pe care-l capătă de la Unguri, e răsturnat și ucis de vărul său Dan al II-lea, fiul viteazului Dan, care-a lărgit cu spada hotarul țării de partea cealaltă a Dunării, unde l'am văzut căzând în luptă cu Șișman țarul Bulgarilor. Acest Dan al II-lea ia domnia cu ajutorul Turcilor, și cearcă mai târziu s'o apere cu ajutorul Ungurilor împotriva fratelui său Radu cel Chel (Prasnaglava), ocrotit și el tot de Turci. Sceptrul țării trece de la unul la altul, până când se ridică iar Vlad, poreclit Dracul, fiul cel din flori al lui Mircea și, cu sprijinul împărăției Bizantine ș'al boerilor nemulțumiți, în anul 1430 răpuind pe Dan și pe Radu, pe cei doi cari se certau, dobândește el domnia cea împresurată de-atâtea primejdii. Iar de desubtul acestor nenorocite schimbări de Domn, cari n'au fost niciodată spre bucuria oamenilor cumiți, țara își vede hotarele îngustate, lanurile pustiite, oastea ticăloșită, sfetnicii și fruntașii dezbinați înde-ei, norodul din ce în ce mai asuprit și mai strâmtorat. Că asupra lui apasă toate nevoile. El trebuie să poarte cheltuiala și cea de bani și cea de sânge a tuturor luptelor acestora. El trebuie să plătească Turcilor birul care-acum se ridică la zece mii de galbeni pe an, și peste asta să mai dea și cinci sute de copii într'ales pentru oastea ienicerilor, — cel mai sălbatic, cel mai greu și mai dureros tribut la care-a putut fi vr'odată supus un popor. De la Domn

nici o milostivire, de la biserică nici o mângâere. Preoții bulgari și sârbi, alungați încoace de prigonirile Turcilor, împănează altarele noastre. Din Ungaria catolică vin cărduri de călugări Minoriti, și sub ocrotirea Domnului, care nu mai știe nici el cui să-și plece capul, cutreeră țara, bombănind rugăciuni într'o limbă pe care Românii o înțeleg aproape tot așa de puțin ca și pe cea bulgărească. Intre Domn și țară nu mai e nici o legătură. Mândra, puternica gospodărie a lui Mircea, părăsită în voia întâmplărilor, se clatină în cumpăna peirii, ca o corabie fără cârmă în isbeliștea valurilor.

Ca să-și păstreze domnia, Vlad închină țara Ungurilor, iar peste cinci ani se duce smerit la Turci, jură credință Sultanului Amurat al II-lea, și când acesta, puind temeiul pe vorba lui, vine cu oaste împotriva Ungurilor, Vlad iar se răsgândește, și, cu chip că-l scoate în Transilvania îl vâra prin niște coclauri încâlcite și prăpăstioase, de unde Sultanul e nevoit să se întoarcă fără nici o ispravă, cu vremea pierdută, cu oastea trudită în deșert. Iată cum înțelege a-și păzi domnia urmașul lui Mircea. Și cu toate astea tot Ungurii îl răstoarnă și tot la Turci găsește ajutor spre a-și relua coroana pusă de Ioan Corvin de Huniade pe fruntea rudei și ocrotitului său Dan al III-lea, fiul lui Dan al II-lea. Acest Ioan Corvin de Huniade, român neaoș din Banat, luptând sub steagul regelui Vladislav, ajunge, prin vitejia

și destoinicia lui, cel mai mare povățuitor de oști al Ungurilor, și cel mai de temut vrăjmaș al Turcilor.

În toamna anului 1444 izbucnind iarăși un războiu între creștini și musulmani, Vlad trebuie să ia fățiș o hotărîre. Cearcă mai întâi să 'ncredințeze pe Unguri că n'au destulă oaste pentru a se putea măsura cu Turcii, și că merg la o înfrângere vădită. Corvin zice că vorbește 'n el vătaful Sultanului, nu Domnul Românilor. Vlad scoate sabia să-l lovească. Apoi, ca s'arate că într'adevăr ține cu Vladislav, îi dă și pentru el patru mii de călăreți sub cel mai viteaz dintre fiii săi. Dar spusele lui se izbâdesc. Cele două puteri se întâlnesc la Varna și Turcii ies biruitori. Insuși regele Vladislav cade pe câmpul de luptă. Călăreții lui Vlad pradă corturile regești și se fac nevăzuți. Ioan Huniade de abiă scapă cu puțini ostași. La trecerea lui prin Valahia, Vlad Dracul, ca să-și răsbune, îl prinde și-l închide. Dar când vede că Ungurii amenință să-i calce țara, îi dă drumul, și, ca să-l îmbuneze, îl încarcă cu daruri și-l duce cu alaiu până la Brașov. Sunt cele din urmă svârcoliri ale acestei domnii sbuciumate. Peste un an Ioan Huniade vine cu Dan al III-lea, de partea căruia se dau acum toți boerii și toată ticăloșita oaste ce mai rămăsese țării. Vlad Dracul e ucis la Târgoviște împreună cu fiul său Mircea: Rămân însă de la el doi fii: Vlad Țepeș și Radu cel Frumos.

Stă la domnie zece ani, cu sprijinul Ungurilor neamul Dăneștilor. În neamul lor se păstră vița cea curată a Basarabeștilor; căci Drăculeștii, scoborîtori din Mircea prin fiul cel din flori, erau „sânge amestecat”.

Dar nici în Dan al III-lea, nici în Vladislav feciorul și urmașul lui, nu se vestește Domnul cel așteptat. Și ’n ce cumplită involburare de vremi trăesc piticii și nevolnicii aceștia! Tot Răsăritul Europei e în flăcări. Turcii sub viteazul Mohamed al II-lea ajung în culmea puterii lor. Creștinii mai fac o încercare de a-i răpune. Încă odată roșesc cu sângele lor pământul acela de dureroasă aducere-aminte din Câmpul Mierlei. Cei opt mii de ostași ai lui Dan leapădă armele și trec la Turci. Nu-i cea dintâi mișelie a lor, — e însă cea din urmă: Sultanul, pentru a da cu ei o pildă strașnică, pune de-i omoară pe toți, în fața oștirii lui înmărmurite. Creștinii sunt biruiți și de astădată (1448).

Peste cinci ani trufașul Mohamed al II-lea intră călare în biserica Sfintei Sofia din Constantinopol și, ștergându-și de perdeaua altarului hangerul ud de sângele celor din urmă apărători ai Impărăției Bizantine, așază Semi-luna ’n locul Crucii batjocorite. Podoabele palatelor, cărțile scumpe, tablouri, statui, munca și strălucirea atâtor rînduri de vieți, tot ce s’a agonisit cu atâta grijă din strădania atâtor sute de ani, toată lamura aceea de bogății

și de minuni cum n'au mai fost și n'au să se mai vadă, toate se fac pulbere și scrum în câteva ceasuri de sălbătăcie.

Surparea lumii aceștea umple de uimire și de groază sufletele creștinilor. Incep mulți să creadă că Dumnezeu și-a întors fața dela ei. De pretutindeni pare că se 'ntunecă, ș'un vânt de nebunie suflă peste vieța popoarelor.

Pe fundul acesta de noapte și de vijelie se arată figura posomorită a lui Vlad al IV-lea, Țepeș, pe care tot mâna cea puternică a lui Ioan Corvin îl ajută să se facă Domn. Și iarăși, după rânduiala vremii, cel care vine taie capul celui care trebuie să plece. De-acum boerii Dăneștilor iau drumul pribegiei, iar la masa părăsită de ei s'așază hemesiți oamenii Drăculeștilor.

Se doarme însă cam rău în curțile Târgoviștei. S'aud șoapte prin ungherele întunecoase, gemete vin din adâncurile tainiților, umbre nedeslușite lunecă pe lângă ziduri, și 'n toată noaptea cântă cucuvaia sub strașina iatacului domnesc. Iar cruntul Voivod care-a pășit la tron peste leșul lui Vladislav, cugetă că n'a pierit sămânța pofitorilor de domnie, că aceiași Sași din Ardeal și din țara Bârsei cari l'au ospătat pe el și pe ai lui, în zilele de așteptare, și de pregătire, găzduesc acum pe *ceilalți*, pe fugarii Dăneștilor, cari plătesc și ei tot așa de bine. Și iată-l, c'o ceată de călăreți, trecând munții

și abătându-se ca o furtună peste bietezele sate, bănuite c'ar tăinuî dușmani de-ai lui. În preajma Sibiului înalță cele dintâi flăcări ale pustiirii, și cele dintâi țepe ale chinului ș'ale morții batjocorite. Apoi, cu-aceeași oarbă mânia se lasă asupra satelor de lângă Brașov, spulberând totul în cale-i: Sute de oameni nevinovați, femei, bă-

trâni, copii chiar sunt uciși fără nici o milă, și 'n groaza pe care-o împrăștie în juru-i, în vaetele celor cari mor chinuiți, în strășnicia flăcărilor mistuitoare omul acesta pare a căută să-și dovedească măsura puterii și vitejiei lui. Ca și cum s'ar minună singur mândrindu-se de cât rău poate el să facă, așa se încarcă de zădarnice păcate și se îmbată de priveliștea cruzimilor lui.

La un an după asta, năvălește iar în țara Bârsei, pradă satele, dă foc cetății Brașovului, ș'acolo, într'o adevărată orgie de sânge, în mijlocul înaltelor țepe cu oameni înfipti, în gemetul sfâșietor al celor ce se căznesc să moară, Vlad stă voios la masă și petrece cu cei mai vrednici ostași ai lui, prețuiți, de bună seamă, după măsura cruzimii lor, și cu cei mai buni prieteni, cărora le tremură mâna de câte ori duc paharul la gură, căci, la un asemenea ospăț, într'un asemenea loc și c'un astfel de Vivod în capul mesei, fiecare pahar poate fi cel din urmă.

În una din aceste vajnice vânători de oameni, prinde el pe tânărul Dan, și, ca să-l vindece pentru totdeauna de pofta domniei, îl culcă între făclii aprinse pe marginea unei gropi, săpată pe măsura lui, pune preoți să-l prohodească și femei să-l bocească, apoi îi taie capul și rânjind îl împinge cu piciorul în culcușul de veci.

Neadormita frică de cei cari-l pândesc din întuneric, goanele și aduimcările acestea după domnișorii de peste hotar, grija de a nu-și pierde scumpa prietenie a lui Matiaș Corvin, fiul și urmașul lui Ioan Huniade, multele nevoi ale țării și nenumăratele judecăți și certuri între ai lui pe care zilnic trebuie să le descurce cu sabia, îl fac pe semne să piardă din vedere că dinspre Răsărit sclipește tot mai aproape hangerul puternicului Mohamed, și că e birni-

cul aceluia sultan, până la care ajunsese vâlva isprăvilor lui. Deci, în al cincilea an de domnie, la 1461, neplătindu-și Vlad birul se pomenește c'un sol de la Turci — Catabolinus, un grec șiret, care umblă cu binișorul s'ademenească pe „Dracula” cum îi ziceau pe-atunci, și să-l ducă peșcheș Sultanului. Vlad pricepe gândul grecului, se face a-l ascultă, îl petrece cu cinste pân' la Giurgiu, dar acolo, când Hamza Pașa, paznicul hotarului turcesc, se repede să pue mâna pe el, într'o clipă scutarii Domnului răsar ca din pământ, o luptă se 'ncinge, și cei cari 'ntinseră cursa cad ei într'însa. Hamza cu ostașii lui și grecul cel iscusit sunt duși la Târgoviște și trași în țeapă. Cel dintâi, ca pașă de Vidin, are cinstea de-a muri într'o țeapă mai înaltă. Peste Dunărea, rămasă fără pază, iarna așterne pod pentru aprigii călăreți ai lui Țepeș, cari dintr'un iuruș pustiesc aproape toate raielile de pe malul drept și ucid peste douăzeci de mii de Turci. Vlad scrie despre isprăvile acestea craiului Unguresc, și-i cere ajutor pentru întâlnirea cea mare ale cărei primejdii îl atrag, îl sorb ca vraja unei adâncimi. El spune hotărît Craiului că nu se dă în lături din fața Turcilor, ci orice s'ar întâmplă vrea să se bată cu ei, ca să s'aleagă la un fel, că biruința lui va fi spre cinstea și binele tuturor creștinilor, iar „dacă, Doamne ferește, ne va eși rău, și tărișoara asta a noastră va pieri, nici Măriei tale nu-i va izvorî de aici vr'un folos și vr'un

bine, căci ar fi în paguba întregii creștinătăți”.

Acestea le scrie Vlad din Giurgiu, în frigurile pregătirii, pe la începutul lui Fevruar, anul 1462. Către sfârșitul lui April, Mohamed își ridică oastea și pleacă înviforat spre țara semetului ghiaur. — Vlad îl așteaptă la hotar. Îndărătul lui satele și cetățile sunt pustii. Munții și codrii tănuitori primesc iarăși în buna lor pază pe oaspeții zilelor de groază. Pândarul de la Dunăre pune străji neadormite pe la vâduri și trimete iscoade înaintea Turcilor. Despre unul din cercetașii aceștia se povestește că fiind prins și dus înaintea Sultanului, cu toate chinurile la care a fost supus, n'a vrut să spue nimic de Țepeș. S'a minunat Sultanul și ei-c'ar fi zis către ai lui: „Intr'adevăr tari oameni are blestematul acela de Draculea”.

Pe la începutul lui Iuniu, Turcii tăbărăsc lângă Nicopoli. Vlad, de pe celălalt mal, îi vede cum se pregătesc să treacă Dunărea. Arcașii lui stau la pândă și cele dintâi bărci care se încumetează să taie latul hotar de apă se prefac, pe la calea jumătate, în năsalii plutitoare. Numai târziu, sub pavăza nopții, se strecoară dincoace o frunte de ieniceri c'o sută douăzeci de tunuri; a doua zi mândrul cuceritor al Constantinopolului se uită cu durere de pe celălalt mal cum fac proașcă în cei mai scumpi viteji ai lui opincării lui Draculea. Povestește mai târziu un ienicer sârb care a scăpat cu zile din lupta aceea: „Mult se întristă Sultanul, vă-

zând de pe malul celălalt bătălia cea mare, și neputându-ne veni în ajutor, temându-se foarte să nu-și piardă toți ienicerii, căci, el, Sultanul, nu trecuse încă Dunărea.....”

Dar așezându-și Turcii tunurile și pornind a bate tot mai întesit, Românii se trag la o parte din ploaia ghiulelelor de piatră, și, spre malul părăsit de ei, se îndreaptă cu vuet clo-cotitoarea mulțime ce izvorăște de sub zidurile Nicopolii. Vlad înțelege că nu se mai poate măsura c'un astfel de vrăjmaș. De-acum el cere codrului și întâmplărilor neprevăzute ajutorul pe care Matiaș nu se grăbise a i-l trimete. Cu multă grijă înaintează duiumul turcesc în lăuntrul acestei țări tăcute, printre copacii vrăjiți, cari, dintr'o clipeală în alta, se pot preface în luptători. Se 'mping încet valurile de oameni — pământul par'că se lasă de-atâta greutate; de departe s'aude ca huetul mării, freamătul învâlmășit al mulțimii. Înaintea oștirii merge, cu chip că știe drumurile, zălogul drag Sultanului, Radu cel Frumos, vrednic de cea mai înaltă țeapă a fratelui său.

„Dar ce țară-i asta? întrebă răstit Mohamed. Unde i-s oamenii? Nu văd un târg, nu văd un sat. Și unde-i Vodă cu oastea? Unde-i Ghiaurul?”

Nu-i liniștea morții asta, nici încremenirea fricii, e ura la pândă, e răzbumarea care tace și așteaptă.

Nu știe el, împăratul, câți din cei de pe delături, săgetați ca din senin, înseamnă cu le-

șurile lor dâra trecerii lui prin acest pustiu. Și câți din sprintenii spahii trimeși în iscoadă, rămân să-și dea răspunsul pe lumea cealaltă.

Se mișcă încet marea oștire, în mijlocul căreia Slăvitul Slăviților, închis în cetatea lui de sulii, nu poate ști nimic din cele ce se petrec dincolo de zidurile vii cari-l păzesc — se mișcă încet căci e norod mult și 'ncărcătură multă, și locurile 's rele și zilele sunt de-o zăpușeală de cad bietii oameni din picioare, iar noaptea, noaptea când se opresc din mers toate sunt fioroase; pământul geme când bat țăruii cor-turilor, apele și pădurile șoptesc vorbe nedes-lușite, și mulți din cei cari sapă șanțurile din jurul taberei, cad deodată cu fruntea 'n țărână și nu se mai ridică.

Pe una din acele nopți de îngrijorat popas, târziu, către al doilea schimb de străji, s'aude din marginea dinspre pădure un strigăt, apoi o salvă de vaete înfundate apoi un bufnet în pământ, par'că s'ar fi prăbușit un mal — pe urmă o clipă de tăcere. Și de-odată, tot dintr'a-colo pornește o îmbulzeală mare, un vălmășag îngrozitor de oameni, cari se 'mping, se strivesc, se ucid între ei, și nu știu ce e, ce s'a întâmplat.

Și frământarea, zarva asta nepricepută de nimeni, se poartă prin tabără de colo-colo, ca un vârtej al morții, umbre ciudate alunecă pe dinaintea ochilor ce 'n buimăcirea somnului se deschid o clipă și se reînchid pentru vecii ve-

cilor. Umbrele acestea ce umblă buluc printre corturi, sunt ostașii crâncenului Voivod pe care vrea să-l întâlnească Mohamed, și cel ce pășește înaintea lor, și scrâșnind își taie drum prin mulțime, este însuși Tepeș care caută cortul Sultanului. Dar iată că trâmbiți pornesc să sune din toate părțile și gloatele se desmeticesc; neștrăbătute ziduri de oameni încremenesc în jurul marelui împărat; tot mai rar se aud zgometele de luptă, tot mai departe.

Se luminează de ziuă. Turcii dau zor să mai ascundă din morți, — să nu vadă Padișahul ce vraieste și stricăciune au făcut ghiaurii în tabără. Acum înțeleg ei de ce gemea așa pământul când băteau seara țarușii corturilor.

Depart, în adâncul codrului, în largă poiană ce se umple de soare, Vlad împarte prăzile nopții la vitejii cari i-au mai rămas.

Turcii se năpustesc asupra Țârgoviștei, socotind că acolo se va fi întărit Vlad cu oastea lui. Dar găsesc porțile deschise și cetatea pustie, străjuită numai de sutele de țepe în vârful cărora putrezesc frați de-ai lor, cu Hamza între ei.

De aici, unde să mai mergă? Țara-i deșartă, merindele-s pe sfârșite, drumurile-s grele, oastea-i împutinată și ruptă de osteneală.

Și cât mai e până 'n Ardeal, și câte se mai pot întâmpla și până acolo?

Mâhnit împăratul de-atâta sbucium fără nici

o ispravă, lasă pe Radu cel Frumos, să-și îngrădească el domnia cum o știe, și se 'ntoarce grabnic pentru a se găti de alte războaie.

Vlad, părăsit de noroc, e părăsit și de ai lui cari, doritori de zile mai liniștite, trec la Radu, Domnul cel nou, dela care așteptau mai multă milă. — Și iarăși ia toiagul pribegiei. Tocmai prin Noemvrie capătă dela vechiul prieten Matiaș un mic ajutor de oaste. Pe drum se gândeste că numai cu sprijinul Ungurilor n'are să poată păstră domnia. Deci oprindu-se în Rucăr trimete marelui Vizir rugă de iertare, legându-se că de-acî înainte el va țineă cu Turcii, chiar și împotriva Ungurilor. Scrisoarea cade în mâinile lui Radu, care o trimete lui Matiaș, și Vlad nu mai apucă domnia, o scurtă și neînsemnată domnie de trei luni, decât după ce-și ispășește păcatul acestei vânzări cu doisprezece ani de închisoare.

XIII.

MOLDOVA

Subt urmașii lui Alexandru cel Bun până la Ștefan cel Mare

Vieața Moldovei se 'ntunecă iar pentru un sfert de veac. Figurile Domnilor de-abia se 'ntrezăresc. Feciori legiuți și feciori din flori ai slăvitului Gospodar, tinzând mâini lacome spre mândra moștenire părintească, se 'ndeasă, se 'mbrâncesc, se sfâșie fiecare cu boerii lui, fiecare cu proptelele lui, și, după cum bate vântul dinspre țara Leșească sau dinspre cea Ungurească, ei vin, se duc, vin iarăși, sbuciu-mându-se și găsindu-și pieirea în jurul coroanei, ca fluturii în para lumânării. Nici o rânduială nu se mai păzește în urmarea Domnilor.

Ilie este feciorul cel mai mare al lui Alexandru Cel Bun, fecior legiuit, și rudă după nevastă cu regele Poloniei căruia-și închină sabia și sceptrul, și cu toate astea nici un an nu poate stă în domnie. — Către sfârșitul anului

1433 îl alungă și-i ia locul frate-său Ștefan, sprijinit de Vlad Dracul, Domnul Munteniei. După doi ani vine el cu oaste de la Poloni, dar în toate luptele pe cari le dă e biruit și, când amândoi se îngrozesc de atâta măcel, își întind mâinile spre împăcare peste bucățile însângerate ale sârmanei Moldove, pe care și-o împart ca pe-o moșie a lor. „După aceea, scrie vornicul Grigore Urechê, s’au împăcat Iliăș-Vodă cu frate-său Ștefan și s’au împărțit cu țara. Cetatea-Albă și Chilia și toată Țara de Gios s’au venit lui Ștefan-Vodă, iară lui Iliăș-Vodă, Suceava și Hotinul cu Țara de sus, zicând că după aceea au fost legătură cu craiul Leșesc și mai mare, și daruri în toți anii i-au fost trimițând Iliăș”.

Iar darurile acelea, și toată risipa aceea de bani și de sânge, ca și toate păcatele boerilor și Domnilor de-atunci, de-atunci și din alte vremi, le plătește tot mulțimea aceea tăcută și supusă a muncii fără de răsplată și fără de sfârșit, tot țăranul acela harnic și răbdător care, și-atunci și ’n totdeauna a știut păstră întreagă, sub paza jertfelor lui, făptura cea de-atâtea ori primejduită a neamului nostru.

Și nouă ani stăpânesc Moldova acești doi frați — „doi domni în țară săracă”. În toamna anului 1444 pierind Vladislav, craiul Poloniei și al Ungariei, în marea bătălie dela Varna, rămâne Ilie-Vodă fără ocrotire. Poftit de frate-său în Vaslui, la o petrecere domnească, se duce

bucuros, dar abia pășește pragul casei unde-l aducea dorul de frate, că patru gealați se răpăd și puindu-i un căluș în gură, îl târăsc în fund la vatra cu jăratec, unde îl țin întins cu fața în sus și-i ard ochii cu fierul roșit în foc.

Orbii nu pot domni. Rămâne Ștefan singur stăpân, având pe lângă el pe un alt frate, Petru, care luase parte la orbirea lui Ilie și care se mulțumește deocamdată cu firimiturile ce se scutură de pe masa domniei. Dar peste trei ani, în ziua de 13 Iulie, vine Roman fiul lui Ilie, cu oaste dela Cazimir, noul craiu al Poloniei, și, lovind țara pe neașteptate, prinde pe Ștefan și-i taie capul. Tânărul Petru fuge în Ungaria, unde Ioan Corvin e mare și tare, se'nsoară cu sora acestuia care îmbătrânise așteptând un mire, și, cu sprijinul puternicului cumnat, ia sceptrul Moldovei. În ziua de 2 Iulie 1448 Roman moare otrăvit în drumul spre Polonia. Mamei lui, pribegei Maria, îi mai rămâne un fiu, Alexandru, un biet copilăș de zece ani, care se uită cu ochi mari, speriați la mă-sa de câte ori o aude spuind aceleași și tot aceleași vorbe: „Pe tată-tău l'au orbit, pe frate-tău l'au otrăvit, iar noi umblăm fugari... tu trebuie să fii într'o zi Domn și să ne răzbuni pe toți”.

Dar Craiul Poloniei, nepotul ei de soră, se urnește cam anevoe, și tot ar ajută-o el, dacă nu l'ar chema aiurea griji mai mari, și dacă n'ar ști că la spatele lui Petru stă Huniade. Împrejurările însă par mai zorite decât oame-

nii. Neliniștitul Domn al Moldovei, spre a se cumpăni pe tronul ce se clatină subt el, întinde c'o mână cetatea Chilia lui Huniade, cu alta jurământul de credință lui Cazimir, și, făcându-și socoteală că-i adoarme pe amândoi, uită că mai e o putere pe care n'o înșeală nimeni: Moartea neașteptată a lui Petru deschide micului Alexăndrel porțile Moldovei. Intre acești doi însă ci-c'ar fi mai stat vră-o două luni, un domn de pripas, poreclit Ciubăr-Vodă, despre care închipuirea cea poznașă a poporului spune c'ar fi murit mâncat de șoareci.

Deci în primăvara anului 1449 Maria își vede visul cu ochii. Din mijlocul acelorași boeri cari au stat sfetnicii lui Petru, dă acum porunci de Domn și cărți de judecată plăpânda ei odraslă. Dar nici Huniade nu doarme, nici numărul feciorilor din flori ai lui Alexandru-cel-Bun nu s'a încheiat încă. Și toamna aceluiaș an aduce Moldovei Voivod nou. Bogdan vine din Muntenia, unde eră dus mai de mult; nevasta lui, frumoasa Oltea, e de-acolo, — Vlad Dracul ține pe-o nepoată a lui. În ziua de 12 Octomvre se întâlnesc la Tămășeni, pe apa Moldovei, cele două cete de voinici, a căror vitejie va să hotărască cine să stee Domn. Câtă îndârjire trebuie să fi fost de-o parte și de alta se vede din aceea că, pe câmpul de luptă, cad morți, peste ostași de rând, o mulțime de boeri însemnați între cari se pomenesc doi vestiți fruntași ai lui Alexăndrel: Oancea Logofătul și Costea Andro-

nic. „Și după multă nevoie, zice cronicarul, au biruit Bogdan-Vodă pre Alexandru-Vodă”.

Și iarăși Maria cu fragedu-i odor fără noroc, cu micul ei cerșitor de domnie, se duce să bată la ușa nepotului Cazimir.

Mulți din boerii lui Alexăndrel se dau acum de partea biruitorului. Dar ce greu se păstrează o coroană bătută de-atâtea vânturi! Nici n'apucă Bogdan a se așeză bine în domnie și, lovindu-l pe neașteptate, trimisul lui Cazimir, cu oaste din Rusia, îi și rășluește cetățile de sus: Hotinul, Neamțul și Suceava, pe cari i le dă lui Alexăndrel.

„Iară Bogdan, zice vornicul Ureche în graiul lui bătrânesc, fără zăbavă adunând oaste de pe unde au putut au venit și au scos pre Alexandru-Vodă den scaun și iar au stătut Bogdan-Vodă în scaun. Deci Alexandru-Vodă au năzuit la Leși și au făcut jalobă la Craiu pre Bogdan-Vodă. Iară Craiul au făcut sfat ce va face cu această țară mișcătoare și neașezată. Sfătuiau unii de ziceau să scoată Domnii, să nu-i mai lese să hie și să pună giudețele sale, și să o împarță să o facă ținuturi. Iară alții ziceau, cari erau împotriva, că mai bine este a se apăra de Turci de după păretele altuia decât după al său”.

De părerea asta e și Regele, dar stăpân..... „părețului” aceluia să fie văru-său Alexăndrel. Și, de cum se desprimăvărează trimete să-i

strângă oaste multă din Rusia, și prinde a face pregătiri mari de războiu.

Leșii se mișcă încet. Li mai zăbovește și teama, teama de pământul Moldovei, mai mult decât de oamenii ei. Așa că tocmai pe la strânsul bucatelor, oastea crăiască trece Prutul și ocolină pe departe pădurile, înaintează cu grijă și tot pe locuri deschise spre coclaurile Vasluiului, unde meșterul Bogdan, așteptându-și oaspeții, prefăcuse dealurile în cetăți și codrii în oaste.

La începutul lui Septemvrie năvălitorii înfind corturile în valea Lipovățului. Aici vine o solie de pace din partea lui Bogdan: Să stea el Domn peste toată Moldova până va împlini Alexandrel cincisprezece ani, și, pentru asta se leagă a plăti Craiului câte 70.000 de galbeni turcești pe an. Ochi mari, scânteetori de lăcomie, holbează nobilii castelani și palatini ai Leșilor, când aud ei de-atâta bănet. Pacea se încheie în ziua de 5 Septemvrie. Croită pe trei ani, ea nu ține decât o noapte. A doua zi în zori oastea Craiului e pe drum, bucuroasă de întoarcerea asta neașteptată, mai mult decât de-o biruință. Numai Alexandrel și boerii lui sunt amărâți. Ei trecuseră pădurea Crasnei de cu sară sub pavăza lui Manuil, pârcălabul Hotinului, care mai luase în grija lui și carele cu provizii păzite de-o ceată de Podoleni. Trecearea li fusese strașnic de grea, și țipetele lor vestiseră pe cei din urmă ce gând are pădurea

cu ei. De aceea grosul oștirii se varsă acum pe șesul deschis. Ca dintr'o baltă de sânge ese soarele pe măgura din dreapta. Departe, înainte, se saltă ceva în zare, întâi par'c'ar fi niște tufe ce-și clatină vârfulurile în adierea dimineții, dar se deslușește îndată că sunt oameni, oameni mulți, zoriți, ce izvorăsc mereu de după muchea dealului. Sunt Moldovenii lui Bogdan. În sunetul trâmbiților oastea regală se gătește de luptă. În frunte se așează opt escadroane de călăreți. Ei lasă pe Moldoveni să se apropie, și, la cea dintâi bură de săgeți, plecându-se pe gâtul cailor, se răpăd orbește cu sulilele întinse. Ca o perdea se trage la o parte boerii călări, și'n fața Leahului rămân pedestrașii, țăranii cari nu fug de greu și nu se tem de moarte. În gloata asta vânjoasă, în mulțimea asta, care freamătă din ce în ce mai îndârjită, se prăbușesc, ca'ntr'o vâltoare, rândurile călăreților poloni; unii tae cu coasele vinele cailor, alții cu furcile, mai lungi decât sulilele, scot ochii năvălitorilor, iar cei mai mulți îi doboară cu ghioaga. — Pier viteji mulți de-o parte și de alta. Trei mari căpetenii ale Polonilor cad în luptă, și toată oastea lor învălmășită începe a-și căuta drum de scăpare, când iată că Manuil cu Moldovenii lui Alexandrel vine să smulgă biruința din mâinile fraților lui și s'o arunce în partea vrăjmașului. Zice cu durere cronicarul: „Și biruiă Bogdan-Vodă, de n'ar fi dat ajutor Moldovenii lui Alexandru-Vodă, care tre-

cuse pădurea cu Podolenii, pe cari îi trimisese cu carele. Aceia s'au vârtejit la războiu de au dat inimă celorlalți, ce erau peitori, și au împins pre oastea lui Bogdan-Vodă, de unde au prins a fugi și împluse pădurile. Și așa cu vitejia iar a Moldovenilor au rămas izbânda la Leși, cei ce pierduse războiu”.

Seara târziu se mistue 'n codru Bogdan cu ai lui, gata să iasă iar la luptă în revărsatul zilei. Dar oastea Craiului toate le-ar da acum să poată face aripi; — „nici au așteptat de al doilea rând războiul” zice acelaș cronicar: „Ce numai s'au bulucit dimpreună cu Alexandru-Vodă, și cu toții s'au tras mai degrabă spre țara Leșască”. Ș'acesta e și singurul rod al biruinții lor.

Bogdan rămâne Domn. Ocrotit de Unguri, ținut de Poloni, viteazul de la Tămășeni și de la Crasna cugetă că-și poate pune paloșul în cuiu pentr'o bucată de vreme. Dar ese încă fum de sub mormanul de cenușă cu tot sângele ce s'a vărsat. O samă de boeri, dintre bunii sfetnici ai lui Bogdan, îl părăsesc și fug în Polonia la Alexandrel. In hrisovul din 31 Iuliu 1451 prin care Domnul întărește o danie mănăstirei Neamțului, nu se mai pomenesc decât șase din boerii cunoscuți ai Moldovei; în fruntea acestora e Ștefan, fiul iubit al Domnului, un tinerel frumos, cu ochii albaștri și cuminti, a căror dulce privire e pururea dusă, pierdută în cine știe ce adâncime de gânduri mari.

Pentru el, pentru mândrețea asta de Făt-Frumos, se luptă Bogdan din răputeri, să-i lămurească țara. Și multe greutăți i se mai pun în cale, iar numărul vrăjmașilor sporește.

E un an încheiat de la cercarea de sânge din valea Crasnei. Trei castelani ai Regelui pășesc iarăși cu oaste spre hotarele Moldovei. Solii lui Bogdan îi întâmpină la Camenița, și, pe când se târguește o pace, care tot în aurul Moldovenilor ar fi să-și aibă temeiul, iată că un nou fiu al lui Alexandru-cel-Bun aduce o deslegare neașteptată. Petru Aron cere numai o sută de voinici, pentru a scăpa țara de Bogdan, și a netezi lui Alexandrel drumul la domnie. Invoiala e făcută, și, în seara de 15 Octombrie, pe când Domnul petrecea la o rudă a sa în satul Răuseni, lângă Suceava, un ropot de călăreți și un zăngănit de arme în curte îngheață deodată veselia oaspeților. Intr'o clipă ușile sar din țâțâni, masa e răsturnată, sângele se amestecă cu vinul. Mâini nelegiuite târăsc pe Bogdan afară și-i taie capul.

Alexandrel vine cu mama lui la Suceava să culeagă roadele crimei. Dar Petru nu se mai ține de cuvânt, ci cată să-și păstreze sie-și sceptorul mânjit de sângele fratelui său. Și iarăși Moldova se păraginește sub doi stăpâni răi. Boerii țin mai mult cu Alexandrel care, pentru a-și mai ridica o pavăză împotriva lui Petru, se nchină și lui Huniade în ziua de 17 Februrie 1453. Dar copilul-Domn s'alege-un stricat

și ca de un vin tare îmbătat de putere, își face dușmani din cei mai buni apărători ai lui. Peste doi ani, cei mai mulți boeri trec de partea lui Petru Aron. O luptă hotărâtoare se dă la Movile în ziua de 25 Martie. Invins, Alexandrel caută adăpost în Cetatea-Albă, unde în curând otrava pune sfârșit și zilelor lui așa de zbuciumate.

Rămâne Petru Aron Domn singur a toată Moldova. Boerii țării se strâng în jurul lui, Mitropolitul Teoctist îi stă ca cel mai de aproape sfetnic. La 6 Octombrie 1455 se închină Polonilor, și hărăzește Mariei, să-i fie sprijin și mângâiere, cetățile Siretul și Volovățul. Iar peste un an, ca să-și aibă liniște și din partea îngrozitorului Mohamed, se leagă a-i plăti bir câte 2000 galbeni venețieni pe an.

Darnic și împăciutor cu toată lumea, Petru începe a se crede neclătinat în domnie, când iată că 'n primăvara anului 1457, vine, c'o mână de oaste, tânărul Ștefan, feciorul Oltei ș'al lui Bogdan. El vine dinspre țara Muntenescă.

Voinicii lui, tot unul și unul, îi curăță drumul cu zborul săgeților. În deșert oamenii lui Petru cearcă să-i ație calea. La Doljești, pe Siret, îi pune pe fugă întâiul rând de săgeți. O nouă ceată trimeasă împotriva-i îl întâmpină la Orbic, în ținutul Neamțului. Un alt rând de săgeți o împrăștie și pe aceasta. Voioși flăcării lui Ștefan chiue, ca după lup, pe urma ce-

lor „voinici la fugă” — și glas din glasul lor
prin văile, și apele, și codrii, ca și cum toate
s'ar bucură de sosirea noului Domn. Biruito-
rul pășește hotărît spre Suceava. Infricoșat, Pe-
tru fuge la Poloni.

Ridică-te, Moldovo, și pune veșmânt de săr-
bătoare, pentru a primi pe trimisul lui Dumne-
zeu, pe Ștefan, pe mântuitorul tău!

XIV.

ȘTEFAN CEL MARE

(1457—1504)

«Pune pieptul la hotare
Ca un zid de apărare».
(Cântec vechiu)

Din jos de Suceava, pe Siret, la locul ce-
zice Direptate, stau adunați, ca în zilele
marilor judecăți domnești, boerii țării, curte-
nii toți și fețele bisericesti cu Mitropolitul Teoc-
tist în frunte, și norod mult de prin sate, într-
întâmpinarea Domnului cel nou. Aici e „pri-
mirea”; aici se oprește cu arcașii lui cel ce
de două ori și-a biruit vrăjmașul. Aici desca-
lecă întâiu feciorul lui Bogdan și, ridicând spre
mulțimea care-l privește cu drag, frumoșii lui
ochi albaștri, întrebă cu acea dulce sfieală ce-
stă așa de bine unui viteaz, de este cu voia tu-
tutor să le fie el Domn. Și toți într-un glas îi
răspund: „In mulți ani dela Dumnezeu să dom-
nești!”

Apoi se face liniște. Din cer, din cerul lim-

pede al acestei minunate zile de primăvară, o putere tainică, o credință nouă pare că se coboară în inimile tuturor.

Lin încep cădelnițele de argint să zornăe;

îmbrăcați în odăjdii scumpe preoții se rânduiesc în cerc, bătrânul Teoctist ridică mâna lui slabă spre binecuvântare, și glasuri potolite pornesc trăgănat cântarea rugăciunilor pentru

ungerea Domnului. În lumina acestei mărețe sărbători, tânărul Ștefan pare un Făt-Frumos, și toate privirile cadă la el cu încredere. Iar în clipa când Mitropolitul pune crucea Sfântului Mir pe fruntea ce va purta coroana Moldovei, lacrimi de bucurie, lacrimi de iubire strălucesc în ochii tuturor.

Prin norodul în freamăt se deschide drum; întâi trece Domnul călare, apoi se 'nșiră boierimea, clerul, ostașii, și după ei mulțimea toată se mișcă 'ncet, se urcă 'ncet pe drumul ce se îndoaie la deal, spre porțile cetății.

Soarele e la nămezi. Din pământul ieavăn se ridică mireazma dulce a încolțirii, prin aer trece ca o suflare de putere nouă, de viață proaspătă; chemări prelungi de buciim se leagănă pe văi. În pasul stăpânit al calului, tânărul Voivod intră în Suceava; din cerdacuri, de la ferestrele deschise, unde flutură năframe albe, flori i se aruncă 'n cale — acum alaiul domnesc de-abia se mai urnește, strigăte de proslăvire sbucnesc din mii de guri, și toate clopotele bisericilor vestesc bucuria zilei acesteia. Sfântă și hotărâtoare stă în istoria Moldovei ziua de 12 Aprilie, Joia-mare a anului 1457, când, din mila Celui de sus, se așează Ștefan, vrednicul nepot al lui Alexandru cel Bun, în scaunul domnesc de la Suceava.

Multe mai sunt de făcut într'o țară stricată de atâtea stăpâniri vitrege și pândită de peste

hotare de atâția dușmani lacomi. — În noul Gospodar se arată de la început înțeleptul care vede limpede și departe înaintea lui, cârmaciul iscusit care știe să-și potrivească pânzele corăbiei după vânturile ce i se ridică 'n cale.

Cu inima lui largă, iubitoare și fără cămări ascunse, cu firea lui dreaptă, hotărîtă, croită pe fapte mari, și mai ales cu minunatul lui dar de a înțelege și rostul vremii și sufletele oamenilor ce-l înconjoară, ușor își atrage dragostea și deplina încredere a țării. El trimite vorbe de pace și de îmbunare pribegilor înfricoșați ce tânjesc încă pe lângă Petru Aron; încet-încet ochii se deschid, sufletele se reculeg și puterile desbinate și risipite ale Moldovei încep iarăși să se adune laolaltă.

Polonii găzduesc și de-astădată pe fostul Domn, amenințând cu el pacea Moldovei. Regele lor e departe, în Prusia, în luptă cu Teutonii. Ștefan trimete peste Nistru o ceată de călăreți să bântue Pocuția și, până să vie Craiul, obișnuit a cere și primi închinarea Domnilor Moldoveni, o brumă de 'nvoială se încheie între cele două puteri: Leșii să nu mai dea nici un sprijin lui Petru Aron, Moldovenii să nu mai calce legăturile de supunere, așezate de înaintașii cei slabi și nevolnici ai lui Ștefan.

Văzând că nu mai e nici o nădejde, puținii boeri ce mai aciurau pe lângă Petru se desfac de el și se întorc în țară. Dar ucigașul lui Bogdan nu-și poate lua gândul de la domnie. Pă-

răsit de ai lui și, înțelegând că Leșii umblă să se scuture de el, își mută cuibul în Ardeal. Ștefan, c'o mână de voinici, se aruncă pe urmele lui și pustiește ținuturile Secuești, bănuite că dau ocrotire primejdiosului fugar. Craiul Ungurilor, Matiaș Corvin, e dus departe să mai vâneze o coroană, căci e o vreme de neastâmpăr când regii pământului nu se mai satură de putere, și, cu ochii pe țara altora, uită că cea mai bună ispravă ar fi să și-o îngrădească pe-alor.

Acum, din partea Maghiarilor, știe Domnul Moldovei la ce se poate aștepta și, ca să n'aibă împotriva-i doi vrăjmași deodată, reînoește în primăvara anului 1462 legăturile cu Polonia, făgăduind solilor veniți pentru aceasta la Suceava, că, îndată ce se va înlesni, va căuta să se răpadă însuși la Camenița pentru a depune înaintea regelui obișnuitul jurământ de credință. — Dar primejdia temută se ridică din altă parte. Vlad Țepeș, crâncenul Voivod al Munteniei, a tras sabia împotriva marii împărății turcești, și eată că însuși puternicul Mohamed al II-lea vine cu oaste îngrozitoare să-l răpue.

Ștefan nu-i un vânător de primejdii. El nu le stârnește, nu le caută, și nici în cale nu li stă, decât atunci când nu-i loc de abătut pe alătura, pentru un om cinstit. Viteaz e și el, și dragi i-au fost luptele de când a deschis ochii în lume, dar peste învăpăerile tinereții s'au așe-

zat grijile cele mari ale domniei. Soarta unei țări, soarta unui neam întreg stă în mâna lui. Răspunderea asta mare și grea Ștefan o înțelege, cum puțini cârmuitori pe lume au înțeles-o. Toată domnia lui, toată lungă și neadormita lui domnie oglindește, la fiecare clipă, la fiecare pas, înalta, sfânta grijă a răspunderii aceștea. Iată de ce pe cumintele Voivod al Moldovei nu-l vedem alături de Vlad în războiul cu Mohamed. El nu vrea să arunce soarta țării lui în jocul primejdios al unui Domn nesocotit, fie fratele lui un asemenea Domn, fie părintele și binefăcătorul lui. Ștefan, în războiul acesta, vede vâlvătaiele unui foc năprasnic, — și cel dintâi gând al lui, singurul lui gând, este să smulgă Chilia, să scape din pieire bucățica asta scumpă, ruptă din trupul Moldovei lui. Și astfel la lumina acestor flăcări, vedem o clipă pe acela care mai târziu va fi numit „Spada Creștinătății”, luptând alături de ostașii lui Mohamed împotriva creștinilor, Români și Unguri, apărători îndârjiți ai cetății Chilia. Nici Turcii însă, nici Moldovenii nu pot sparge vechile ziduri ridicate de Alexandru cel Bun la gurile Dunării. În ziua de 22 Iunie o ghiulea svârlită din cetate, lovind pe Ștefan și făcându-i o rană grea la gleznă, pune sfârșit acestei lupte nenorocite între Domnii aceluiaș neam. Lui Ștefan însă îi *trebuie* Chilia. Țara lui nu poate rămâne deschisă tocmai dinspre cel mai de temut vrăjmaș. Stăpânirea și paza acestei

porți la Moldovei, spre nesfârșitele căi ale apelor, intră ca o parte de căpetenie în planul de apărare și de întărire al marelui Gospodar. Și iată că, după trei ani de pașnică străduință în dregerea țării, Ștefan se arată iarăși în fața Chilieii. Iarnă fiind, și Dunărea înghețată, cetatea poate fi lovită din toate părțile, — ea se apără vitejește două zile, dar la urmă văzându-și zidurile stricate de ghiulele Moldovenilor, înalță flamura păcii și-și deschide porțile înaintea biruitorului și stăpânului ei de azi înainte.

Sâmbătă la 25 Ianuarie 1465, cum glăsuesc izvoadele vremii: „intră Ștefan Voivod în cetate și rămase acolo trei zile petrecând și lăudând pe Dumnezeu și îmblânzind pe oamenii cetății, și le puse acolo pârcălabi pe Isaia și pe Buhtea și-i învăță să păzească cetatea de limbile necredincioase. Și astfel se întoarse cu toată oștirea sa în scaunul său dela Suceava, și porunci mitropoliților și episcopilor și tuturor preoților să mulțumească lui Dumnezeu pentru darul ce i-a făcut”.

Cetatea Hotinului, straja dela Nistru, și-o reluase cu bună înțelegere de la Poloni încă de-acum doi ani, ș'o dăduse 'n seama pârcălabului Goian.

S'a izbândit astfel o bună parte din planul tras de la început: Moldova reîntărită în vechile-i hotare, boerii ei uniți sub ascultarea Domnului, căile negoțului deschise tuturora, târ-

goveții cuprinși, — țăranul, ușurat de asupra, stăpân pe bucățica lui de pământ și gata, la cea dintâi chemare de bucium, să-și ia arcul și tolba cu săgeți, merinde 'n traistă pentru mai multe zile, și s'alerge sub steagul Domnului viteaz. Căci de oaste regulată nu se pomeneste încă. Moldova își are tot vechile orândueli, luate dela Munteni, cari și ei le-au fost primit în mare parte dela Bulgari:

Domnul, Voivodul vremilor de sânge și de foc, — moștenitor de-a dreptul sau ales de boeri — e stăpânul desăvârșit a toată țara și peste toți câți sunt cuprinși între hotarele ei. În mâna lui stă cumpăna Dreptății. Averele și vieața supușilor, de orice treaptă ar fi ei, sunt la bunul lui plac. Își are, în jurul tronului, sfetnicii lui — boerii de frunte, mitropoliții și episcopii — dar, la urma urmei, el hotărăște, după cum îl taie capul, sau după cum îl povățuește obiceiul pământului, căci pravili scrise nu sunt încă, ci el e „dătător de legi și datini”, și vorba lui e sfântă.

Boerii — povățuitorii satelor dinainte de descălecătoare, ridicați firește tot din opincă sunt stâlpii și frunțașii neamului: ei poartă slujbele țării, ei stau în Sfatul domnesc, ei merg la războiu, fiecare cu ceata lui de voinici, și Domnul, pentru credința și destoinicia lor, li dăruiește urice — moșii scutite de bir, dregătorii bănoase, sate domnești, și ranguri mai înalte în treptele boeriei.

Țăranii — păstorii turmelor și muncitorii câmpului — sunt birnicii tuturor vremilor, ei duc nevoile păcii și greul războaelor, ei sunt țăria — temeiul statornic al țării. Cei mai mulți și cei mai puternici sunt răzeșii, moșneni cum se numesc în Muntenia. Ei își au pământul din vremi străvechi, și sunt deplin stăpâni și pe brazda și pe munca lor. Satele scăpătate ce-au căzut în vr'o vină, sau nu și-au putut plăti dările, sau n'au mai putut trimete călăreți în războiu, au fost luate de Domn și ținute ca sate domnești, sau dăruite pe la mănăstiri și pe la boeri, — oamenii lor nu și-au pierdut pământurile, dar au ajuns clăcași, supuși, legați să dea stăpânului zeciuială și să-i facă muncă „fără soroc”. Ei alcătuesc gloata pedestrașilor în războiu și — când răzeșii mândri și dârji se scutură de unele dări prea asupritoare — tot ei săracii se vând și le plătesc. Numai pe câmpul de războiu se pot dobândi dintr'odată toate bunurile păcii. O faptă vitejească, o zdravănă învățitură de ghioagă — și, pe negândite, țăranul cel mai scăpătat se pomenește umbrit de mila domnească, boerit, înălțat în slujbă, și dăruit cu moși. Cu adevărat timp de legende!

Au trecut zece ani. Acum Ștefan, stăpân pe toate puterile țării, pregătit, așteaptă. El știe din ce parte are să se ridice furtuna... De greul dărilor, de urgia Ungurilor, de dorul unui traiu mai ca lumea, Ardealul s'a răsculat. Dar Craiul

Matiaș vine mai repede și mai pregătit decât se putea crede. Răscoala e potolită ușor, fără vărsare de sânge.

În inima lui însă rămâne bănuiala că Ștefan n'ar fi tocmai străin de cele întâmplate în Ardeal. Apoi, Craiul Maghiarilor mai are și alte socoteli de răfuit cu Domnul Moldovei. Și cine să i le aducă aminte. Matiaș are lângă el pe neastâmpăratul Petru Aron, gata să-și închine țara oricui l'ar ajuta să pue mâna pe domnie. Și Ștefan e un Voivod dârz care nu vrea s'asculte de nimeni, și Moldova cată mai cu drag la Poloni decât la Unguri, și oastea crăiască e dorită de lupte, mai bine zis flămândă de prăzi, — deci toate împrejurările îndeamnă pe Matiaș să calce țara lui Ștefan. — El intră 'n Moldova prin strâmtoarea Oituzului; răzbate anevoe, căci drumurile sunt astupate. Și-i vreme de iarnă și de nicăeri nu s'aude un glas, nu se zărește un fum. Tăcere și neclintire ca într'o țară din basme. Săptămâni întregi orbăcăește astfel înviforatul Craiu în fruntea celor patruzeci de mii de oșteni, cari, și după socotelile lui Petru Aron, sunt mai mult decât trebuie pentru deplina îngenunchiare a Moldovei. Cu urlete adânci viscolul spulberă și duce de colo-colo orbitoarele valuri de zăpadă, și'n mânia lui pare că însuși sufletul țării strigă, amenință, lovește, — pare că luptă oastea nevăzută a lui Ștefan. Nici în Trotuș, nici în Bacău, nici în Roman nu se pomenește țipenie de

om. Pe la jumătatea lui Decembrie (1467) năvălitorii tăbărăsc în târgul Baia, de unde nu mai au decât o palmă de loc până la Suceava. Regele își vede biruința la o întindere de mână, și nici nu vrea să asculte pe solii de pace trimiși de Ștefan. Dar, mai către seară, pe când stau sfetnicii în jurul Craiului și pun la cale soarta Moldovei, vine o iscoadă și-i vestește că pădurea de lângă Baia geme de oaste, și'n luncă, pe șleaul Sucevei, curg șirurile de călăreți, și nu se mai isprăvesc. Vreme de gândit mult nu e. Numai decât se așează „puști” la intrările cetății, și două sute de voinici s'aleg pentru a păzi viața Regelui. Oștirea toată e în picioare — tocmită 'n rânduri, gata de luptă — sufletul ei stă ca un arc întins, în tăcere încărcată de griji a lungilor clipe de așteptare. Se 'ntunecă. Și nu se simte de nicăeri nici o mișcare, nici un semn. Incep unii să creadă că și-au făcut spaimă degeaba, — când deodată o izbucnire de chiote cutremură noaptea. Până să se dumirească paznicii din cōtro vine larma, îndărătul lor, în ulițele strâmte ale cetății, se și 'ncinge lupta cu ostașii lui Ștefan, eșiți ca din pământ. La început e zăpăceala și vălmășagul întunecimii. Din toate părțile s'aud pocnituri de ghioage, vaete, gemete 'nfundate. Apoi flacăările sbucnesc prin ferestrele și coperișurile caselor de lemn — și la lumina acestor uriașe torții, măcelul se arată în toată grozăvia lui: peste băltoacele de sânge, peste trupurile celor căzuți,

luptătorii, în pâlcuri, se asvârl orbește unii asupra altora și, prăbușindu-se clae peste grămadă, se svârcolesc, în încheștarea morții, cu mișcări și gemete de fiară. Zorii zilei încununează deplina, dreapta izbândă a Moldovenilor. Baia rămâne 'n paza flăcărilor; pe ulițele ei mii de Secui și de Sași năimiți de Voivodul Ardealului, dorm acum alături cu el somnul de veci. Ștefan aduce Sucevei lui steaguri ungurești și slava biruinții, în schimbul vitejilor pieriți. Craiicii călări buciună 'n țară vestea cea bună. În vremea asta, pe valea Oituzului, o ceată de ostași, în neorânduiala trudei și a fricei, grăbesc spre hotar ducând, în mijlocul lor, un rănit pe targă. Sunt ungurii ce veniseră trufași să ia Moldova 'n stăpânire, iar bietul rănit dus pe targă „prin poteci ascunse” e însuși regele Matiaș.

Zice-aicea cronicarul nostru: „Așă norocoște Dumnezeu pre cei mândri și falnici, pentru ca s'arate lucrurile omenești cât sunt de fragede și neadevărate; că Dumnezeu nu în mulți ci în puțini arată puterea sa”.

Ștefan se grăbește a întări legăturile cu Polonia, ca cel puțin despre partea lor să n'aibă a purtă grijă. Trimete lui Cazimir o parte din steagurile izbânzii dela Baia, cu făgăduința că în curând va veni el însuși pentru jurământul și 'nchinarea, me:eu cerută de cunoscuta îngânfare leșească.

Ș'acum, din nou în Ardeal. Ca un vifor trece cu sprintenii lui călăreți, și bântue scaunele Secuești. Petru Aron ese din ascunzătoare, momit de câțiva boeri, — vulpoi bătrâni — cu chip că iarăși îl vor Domn. Credincioșii lui Ștefan pun astfel mâna pe ucigașul dela Răusenii, și-i tae capul. Moartea nelegiuitului acestuia, pururi la pândă, ascuns între vrăjmașii țării lui, ridică o mare grijă de pe sufletul lui Ștefan. S'a stins deacum sămânța vânătorilor de domnie. A vrut Dumnezeu, se vede, pentru norocul Moldovei, ca, din toți urmașii lui Alexandru cel Bun, în ceasul cel mai greu al țării lui, să nu mai rămâe decât unul, ș'acela să fie mântuitorul Ștefan.

De pasul și isprava lui în Ardeal, scrie cronicarul Ureche: „și multă pradă și robie au făcut în țara Săcuiască, neavând cine-i stă împotriva, și cu pace s'au întors înapoi fără nici o sminteală”.

Ci goana întâmplărilor nu-i lasă clipă de odihnă. De abia sosește 'n Suceava, și-i vine veste c'au năvălit Tătarii. Indată și-a strâns iar oastea călăreață și, pân'a nu răzbî flămânzii în lanurile Moldovei, „le-au eșit înainte la o dumbravă ce se chiamă la Lipinți, aproape de Nistru, și i-au lovit cu oastea sa, Avgust 20; și dând războiu vitejește i-au risipit și multă moarte și perire au făcut într'înșii, și pre mulți i-au prins vii și le luă tot pleanul”. Spun martorii acelor vremi că au căzut atunci și fiul și fra-

tele Hanului în mâinile Moldovenilor, și că, trimițând Hanul de peste Volga soli, cu vorbe 'ndrăznețe, la Ștefan, acesta a pus de-a omorît în fața lor pe feciorul Hanului, iar dintre soli numai pe unul l'a lăsat cu zile: „i-a tăiat doar nasul și urechile și l'a trimes așa, să spue Hanului ce-a văzut”.

Acestea se petrec în vara anului 1469. Pe toamnă, după sfințirea mănăstirii Putna, gândul lui Ștefan se 'ndreaptă spre țara lui Mircea. Acolo e Domn Radu cel Frumos, omul Turcilor, și dușman Moldovenilor, de când i-au luat Chilia. Indărătul lui însă stă dușmanul cel mare. Pentru Voivodul Moldovei, a lovî pe Radu e a se apăra.

Iarna întinse peste ape podurile ei de ghiață și, pe la sfârșitul lui Fevruar, Brăila, comoara țării surori, eră în flacări. Radu, cu tot îndemnul și ajutorul Turcilor, nu se bizui să iasă voinicește 'naintea lui Ștefan. Ci, dibuind drumuri piezișe, urzi cu cei mișei pieirea viteazului. Ștefan simți mreața, și o lăsa întinsă. Din tabăra dela Vaslui unde-și ținea curtenii gata, pândia toate mișcările vicleanului și, când îl văzu că-și urnește oastea spre hotarul Moldovei, întunecat se ridică înaintea sfetnicilor săi: „Cu cine dintre voi a tocmit vrăjmașul pieirea țării voastre?” Trei boeri și-au pus ochii în pământ sub căutătura strașnică a Domnului: Negrilă, Isaia și Alexa Stolnicul. Pașoșul gea-

latului a venit ca o adevărată mântuire, pe lângă pedeapsa acelei priviri cumplite.

Și cum înainta Radu, voios, ca la o ispravă de-a gata, iată că la Soci, în ținutul Bacăului, îl întâmpină oastea Moldovenilor, eșită pe neașteptate de după o perdea de codru. Lovitura a fost așa de repede și de hotărâtă, că Domnul Muntean o clipă n'a mai stat la cumpănă: fuga cea „rușinoasă dar sănătoasă” i s'a înfățișat din capul locului ca singura scăpare. Schiptrul domniei, steagurile oștirii și mulți boeri de seamă rămân în mâinile lui Ștefan, care știe să dea fiecărui lucru și fiecărui om ce i se cuvine.

Dar, întehit de Turci, Radu pregătește-o năvălire nouă. Ridică lângă hotar, pe malul Putnei, cetatea Crăciuna, și alta pe Teleajen pentru apărarea Târgoviștei. Domnul Moldovei vegheă. — Turcii, în vremea asta, purtau în Asia războiu cu Perșii. Deci ajutor mare dela ei nu puteau avea Muntenii. Acum Ștefan găsisese și Domn de pus în locul lui Radu — pe Laiot Basarab, un fecior al lui Dan al II-lea, de mult adăpostit la Sași în așteptarea zilei norocoase. Șahul Perșiei, Uzun-Hasan, scria stăruitor Voivodului Moldovei să facă toate chipurile, ca și țările creștine din Apus să se ridice împotriva Musulmanului, că numai așa, lovindu-l din amândouă părțile, îl vor putea răpune. Dar țările din Apus își au frământările lor, și nu văd încă primedă. — Ștefan o vede. O vede viind, și-i iese 'n cale. — În toamna anului 1473 pleacă

împotriva lui Radu. În ziua de 8 Noemvre po-
 posește la apa Milcovului, împarte steaguri oș-
 tirii și pune la cale planul de luptă. Domnul
 Munteniei știă bine că-i soarta lui în cumpăna
 războiului acestuia. De astă dată-și strânse toate
 puterile și, cu scârșnirea celei din urmă 'ncor-
 dări, se aruncă 'n propta dușmanului. Joi, la
 18 Noemvre, și Vineri toată ziua, și Sâmbătă
 până 'n noapte, ca doi împărați din povești,
 s'au războit înverșunații Voivozi la Cursul Apei,
 lângă Râmnicu-Sărat. La urmă Radu rămăsese
 cu foarte puțină oaste, dar nu se dă răpus. Nu-
 mai când a văzut ș'a văzut că nu mai e nici un
 fel de nădejde, că din ce în ce mai deaproape
 e învăluit în ploaea de săgeți a Moldovenilor,
 numai atunci a lăsat tot ș'a rupt-o de fugă. Dar
 Ștefan nu l'a slăbit, ci, adulmecându-l, după
 cinci zile de goană, l'a împresurat în cetatea cea
 nouă a Dâmboviței, pavăza Bucureștilor, unde
 eră acum scaunul țării. De-aici, biruitul s'a stre-
 curat noaptea 'n taină, ș'a scăpat la Giurgiu,
 în raiaua Turcilor. Ștefan ridică din cetate pe
 Doamna Maria cu cele două fete, împreună cu
 visteria și cu steagurile pe cari nimeni nu le
 mai apăra și, încredințând lui Laiotă domnia și
 paza bietii țări, se 'ntoarce la Suceava, de unde
 trimete, cu vestea biruinții, douăzeci și opt de
 flamuri craiului Leșesc.

Dar Laiotă nu-i omul pe care-l cereau împre-
 jurările. Și lucrul făcut în pripă, în pripă se
 desface. De-abiă 'mplinește-o lună de domnie

și e alungat de Turci, care-l urmăresc până la Bârlad, pustiind totul în cale. Ștefan îl mână 'ndărăt c'o ceată de viteji încercați. O nouă biruință a Moldovenilor îi redă domnia. Moartea neașteptată a lui Radu i-o limpezește. — Suflet nevoiaș, doritor de putere, dar înfricoșat de luptele și primejdiile ei, Laiotă, înțelegând că nu va putea domni împotriva Turcilor, părăsește pe binefăcătorul lui, și se 'nchină Sultanului, care, împăcat cu Perșii, pregătiă răfuiala cu Voivodul Moldovenilor. Imprejurările păreau grăbite. Ștefan își întăriă străjile Nistrului, pe unde iar își cătau vad haitele flămânde ale Tătarilor, — când iată că-i sosesc soli dela Padișah, cu strașnice porunci: să părăsească numai decât Chilia și Cetatea-Albă, și să-și plătească birul datorit. Pentr'un om ca Ștefan, aceasta nu putea avea decât un singur înțeles ș'o singură deslegare cinstită: *Războiul*. Il prevăzuse, și-și luase toate măsurile. Un gând îl mai tulbură: Muntenia, pe care 'ncepușe a o privi ca pe o parte a țării lui, eră iar în mâinile Turcilor. — Pe miriștile uscate, pe sub codrii stropiți de toamnă cu pete ca de sânge, sboară spre Laiotă, c'o frunte de călăreți, — o clipă, numai o clipă să-l privească 'n ochi. La Teleajen, cetatea de strajă ai cărei pârcălabi plătiră cu viața ticăloșia Domnului lor, primî veste că Turcii, gătiți de războiu strașnic, vin prăpăd, și că dela Mircea n'a mai văzut Dumănea atâta sodom de oaste.

Vulturul se rotește deasupra cuibului, când e

vremea a vijelie. Cele dintâi zile ale lui Noemvre îl găesc pe Ștefan la Vașlui, în ropotelle marilor pregătiri. De pe culmile dealurilor buciumele cheamă 'n toate părțile cu strigări stăruitoare. Chiote răspund în depărtări. Noaptea, până către ziuă, clipesc lumini pe măgurile de strajă. Și cete de călăreți izvorăsc de prin satele bogate, sub povața boerilor ce-și au partea de cinste, după câți viteji aduc în luptă. Pâlcuri de plăeși coboară din munți, pe drum întâlnesc turme, chervane 'ncărcate — băjenia câmpului înfricoșat. Din zori până 'n noapte curg spre staniștea oștilor darabani și glotași din Țara de Sus, bătrâni iscușiți, cercați în războaie și flăcăi sprinteni, în cojocelle 'nflorite, cu ghioaga pe umăr și căciula brumărie dată pe ceafă, a voe bună ș'a dor de luptă...

Dela Poloni și dela Unguri mai nici un ajutor n'au avut Moldovenii, la o cumpănă ca asta. Și doar de valul ce 'naintă, n'avea a se teme numai Moldova.

Ștefan, prin iscoadele lui, știiă toate mișcările vrăjmașului. Știiă că sunt peste-o sută de mii de Turci sub steagul lui Soliman Pașa, și c'au trecut Dunărea pe la Nicopoli, și c'au mai luat în drum vre-o douăzeci de mii de țărani români, cari vin cu Laiotă-Vodă să se bată și ei, săracii, cu frații lor Moldoveni. Cât au mers prin Țara Muntenească, Turcii au găsit și conac și merinde; dar dela Milcov încolo par'că și vremea s'a schimbat deodată. Zile de moină

începură să desghețe drumurile, roțile se 'ngloda-
dau până 'n bucșă, în locul târgurilor, în vatra
satelor nu se mai vedeà decât părăgini și mor-
mane de moloz înegrite de fum. Pe la Bobo-
tează au intrat în valea Bârladului, în drumul
de șleau ce duceà la Iași. Deoparte și de alta
erau numai dealuri îmbrăcate cu păduri. Puțin
mai în sus de Vaslui, la locul ce-i ziceà Podul
Înalt, unde se varsă gârla Rahovei în Bârlad,
valea, mai strâmtându-se, adună ca într'o pâlnie
scursorile pripoarelor. Aici, pe-o frunte de mă-
gură, se așezase Ștefan cu cei patruzeci de mii
de ostași ai lui, gata de luptă.

În dimineța zilei de 10 Ianuar, valea prin-
se-a vùi de larma duiumului, dar ochiul nu des-
lușia încă nimic, pentru că erà o pâclă deasă
de nu se zăria om cu om. Turcii înaintau în-
cet. Bănuiau ei mreaja, dar nu știau unde-i.—
Cercetașii lor, cei nevrednici aduceau vești min-
cinoase, cei vrednici nu se mai întorceau. La
pod, cum erà gloată, se făcù îmbulzeală. Mul-
țimea se frământà în loc, huind ca marea. De-
odată, ca și cum s'ar fi despicat cerul, un trăs-
net s'auzi de sus, și 'n aceeași clipală o ploaie
de ghiulele căzù peste furnicarul ce clocotià
în strâmtoare, și săgețile începur'a curge ca
dintr'o ruptură de nor. Spahiii își struniră caii,
să vadă dincotro vine moartea. De după un
huceag se ridicau strigăte zorite de trâmbiți și
de bucium. Ș'atunci o parte din oastea lui Soli-
man, răpezindu-se orbește într'acolo s'a nămo-

lit în crivina luncii și n'a mai putut eși, iar grosul a dat busna 'nainte. Un șuer a săgetat cuprinsul, și codrul s'a prefăcut în oaste. Cu urlete de fiare, Creștini și Turci s'au asvârlit în luptă 'nversunată, și până cătră seară nu s'a știut ce se va putea alege din vălmășagul acela îngrozitor. Secuții, când au văzut ce seceriș de vieți se 'ncinge, au rupt-o de fugă. Turcii începeau să se creadă biruitori, când, deodată, însuși marele Ștefan căzù asupra lor cu cei mai aleși viteji ai lui. Toporul abătù ia-taganele cu brațe cu tot. Călăreții, cumpăniți în scări de aur, se prăbușiră sub ghioaga de corn a Moldovenilor. Atunci a văzut vestitul Soliman cât ține roibul lui la fugă. Dunărea, pragul mântuirii, și-a avut și ea, ca de obicei, partea ei de leșuri.

Iar când, după două zile de vifor, s'au strâns vitejii iar la Vaslui, în jurul stăpânului lor, ca frații s'au îmbrățișat cu drag, căci frați erau în ceasul acela țărani, boeri și Domn, și, făcându-și cruce, cu lacrimile 'n ochi, au mulțumit lui Dumnezeu pentru izbânda aceasta deplină, cea mai frumoasă din frumoasa viață a lui Ștefan, și una din cele mai strălucite în luptele creștinilor cu Turcii.

Biruitorul trimise și craiului Leșesc și celui Unguresc parte din pleanul și din steagurile smulse dela vrăjmași. Izbânda aceasta avù un larg răsunset în lume. Și Ștefan ajunse a fi privit, chiar și de neprieteni, ca cel mai mare

viteaz al vremii aceleia. Papa dela Roma numindu-l într'o scrisoare „Sabia lui Christos” între alte laude-i spune: „Biruințele tale, înțelepte și viteze, au adus atâta mărire numelui tău, încât toate gurile îl rostesc, și toate inimile-l slăvesc”. Iar cel mai priceput cărturar al Polonilor, vestitul Dlugos, martor și povestitor întâmplărilor de pe atunci, după ce vorbește de lupta dela Podul-Inalt, laudă astfel vrednicia Domnului Moldovei: „O bărbat minunat, cu nimic mai pre jos de vitejii cei din vechime, de care noi atâta ne minunăm! El e cel dintâi între principii lumii, care a dobândit în vremile noastre o biruință așa de strălucită împotriva Turcilor. După judecata mea, vrednic e să i se 'ncredințeze prin învoirea tuturor cârmuirea lumii întregi și mai ales povățuirea oștilor creștine împotriva Turcilor”.

Și Ștefan nu-și legă mintea nici de mărimea izbânzii nici de mulțimea laudelor.

Cum ajunsese la Suceava porunci hotnogilor să-și ție oamenii la îndemână, că de aci încolo vor aveà să întâmpine greul cel mare. Iar în ziua de 25 Ianuar trimise țărilor din Apus o scrisoare în care arătà pe larg că împăratul Mohamed al II-lea se pregătește să vie el însuși cu oști puternice 'mpotriva-i, și că Moldova, fiind „poarta creștinătății”, ar trebui, cu puterile tuturor, să fie apărată pe mare și pe uscat, ca nu cumvã păgânul, doborînd străjile, să între 'n cetate. Și, ca să vadă că au cui să

'ncredințeze sprijinul cerut, zice 'n scrisoare, cu privire la bătălia din lunca Bârladului: „Când am văzut noi o așa de mare oștire, ne-am rădicat vitejește cu trupul nostru și armele noastre, și i-am stătut împotriva, și cu ajutorul lui Dumnezeu cel atotputernic, am biruit strașnic pe acei dușmani ai noștri și ai întregii creștinătăți, și i-am sfărâmat și i-am călcat în picioare!”

[Dar marile puteri ale Apusului, darnice 'n laude și făgădueli, se mișcau anevoe la fapte. Valul se apropia, și nimeni nu întindea Moldovei o mână de ajutor.

Ce limpede se oglindește sufletul neadormitului Voivod în scrisoarea lui dela 20 Iunie 1475 către solii trimeși să ia înțelegere cu împuterniciții Craiului Matiaș, în vederea marilor întâmplări ce se pregăteau. Cuvintele încărcate de grijă, par'că șueră de viforul nerăbdării: „De aceea voi, fără zăbavă, îndată ce veți vedeți această carte, numai decât să vă sculați și să grăbiți cu solii ce vin împreună cu voi dela regele Matei către noi, și să mânați un trimis grabnic cu scrisorile voastre și cu ale solilor ce vin către noi, care trimis trebuie să zboare ziua și noaptea către regele Matei și să-i deie de știre despre acești dușmani ai creștinătății, și să-l roage a veni cât se va putea mai repede, ziua și noaptea, cu toată puterea Măriei Sale și cu toate oștile ce i-a dat Dumnezeu, ca să nu ne lase să perim noi și țara noastră, călcați de acești păgâni fără de lege”.

Și Matiaș dădù numai vorbe acestui om al faptelor... Matiaș, care scrieà Papei dela Roma și Senatului Venețian că, prin Ștefan, el a biruit pe Turci la Podul-Inalt, Matiaș care primià bani dela creștinii din Apus, ca s'ajute pe Moldoveni în lupta lor cea sfântă și-i păstrà pentru nevoile lui, deșertul rege, care știià așa de bine să-și tragă laude și foloase din jertfele altora!... Înaintea Senatului Veneției, solii lui Ștefan, când li s'a spus una ca asta, au răspuns limpede, cu mândria celei mai curate dreptăți: „Că Ștefan-Vodă nu e supus întru nimic regelui Ungariei, ci Domn al țării și poporului său”.

Și în vremea asta, pe când trimișii lui Ștefan cutreerau lumea după o mână de ajutor, Sultanul Mohamed al II-lea, temutul dușman al întregii creștinătăți, venià ca o vijelie asupra Moldovei, cu toată puterea lui de împărat mare și viteaz. Încă din vara trecută cetatea Cafa de pe țărmul Crâmului, unde domnià un cumnat al lui Ștefan¹⁾, căzuse sub steagul Turcilor; le mai trebuià Chilia și Cetatea Albă și rămâneau ei singuri stăpâni ai Mării Negre. Numai așa își puteau vedeà în sfârșit deschisă

---

1) Ștefan se căsătorise, pentru a doua oară, în ziua de 14 Septembrie 1472 cu Maria fiica lui Alexie, din scaunul împărătesc al Comnenilor, soră cu Isac, Domnul Mangupului. Întâia lui soție fusese Evdochia, sora lui Simlon vestitul Cneaz al Kievului. Aceasta a murit la 1466, trei ani după căsătorie, lăsând lui Ștefan o singură fată, pe frumoasa Elena, care a ajuns soția unui fiu de țar. A treia și cea din urmă soție a lui Ștefan a fost Maria, fiica lui Radu cel Frumos.

Înainte-li poarta cea mare a Europei. Și regii Apusului dormiau. Ștefan înțelese că dela ei nu mai aveà nimic de așteptat. Și ce speranțe-și pusese el în unirea tuturor creștinilor! Iși închise în suflet toată durerea acestei amăgiri și se hotărî să lupte singur, chiar și în contra soartei de va trebui. Niciodată un viteaz n'a stat mai mândru în fața morții.

Pe la începutul lui Iunie 1476 scria din Bârlad prietenilor din Brașov: „Sântem în lagăr cu toată puterea noastră, și mergem asupra Turcilor”. Și pe când Marea descărcă pe țărmul Dobrogei o sută cincizeci de mii de ostași cu Impăratul lor în frunte, el se și înțelezese c'o dămbrovă de arini, din bătaia vadului, s'atîe calea năvălitorilor. Li așteptă, pregătit de luptă, când deodată vești sosiră că'n urma lui țara e bântuită de Tătari.

Cu ce inimă să mai steà bieții oameni, când se gândiau la cei de-acasă! Trebui să dea drumul glotașilor pentru două săptămâni. Domnul rămase numai cu zece mii, — oșteni aleși, dar... zece mii. Și marea oștire a Padișahului s'apropiă. „Grija eră nu cum să trăim, ci cum să murim” zice un sol al acelor zile de scârșnire. Atunci s'a văzut una din jertfele cele mai mărețe, ce s'au pomenit vr'o dată în istoria unui popor. Cei zece mii, cari înfățișau acum toată cinstea neamului, toată mândra alcătuire a Moldovei, se 'ntăriră pe-o măgură deasupra Pârâului Alb din ținutul Neamțului, într'o pă-

dure de stejari, prefăcută 'n cetate, după vechiul obicei al țării, și așteptară. Domn și supuși alcătuiau, în fața primejdiei ce venia, o singură făptură, un singur suflet, logodnic morții. De data asta Laiotă-și duceà ocrotitorii încet, pe drumuri știute, cu teama celui bănuït, cu grija celui pățit. Tocmai către sfârșitul lui Iuliu codrii Ozanei prinseră a vui de freamătul duiumului turcesc. Funia se strângeà la steajăr. Leu și vânători se simțiau tot mai aproape, și inimile băteau din ce în ce mai tare. Cetatea Neamțului primì, fără să răspundă, cele dintâi ghiulele ale Turcilor. Nu brațe de viteaz, ci mâini lacome se năpustiră 'n cuibul părăsit, să caute comori. Cel ce spărsese zidurile Constantinopolului înțelese că aiurea trebuie să fie cetatea lui Ștefan. Ș'o găsi. Insuși Domnul Moldovei i-o descoperì, în dimineața zilei de 26 Iulie, c'o slavă de săgeți, după care porniră a bate puștile, de-o parte și de alta. Multă vreme a stat lupta nehotărîtă că Moldovenii așa înțețiau cu ghiulele din meterezele lor, cât rânduri peste rânduri cădeau neînfricoșaii Ieniceri, până ce, însuși Sultanul, tremurând de mânie, apucă steagul cel mare în mâna lui de viteaz bătrân, și-și năpusti odată toată oștirea într'un iurus năprasnic. Intăriturile se sparseră, mulțimea oarbă năvăli ca un puhoiu printr'o ruptură de zăgaz, și dreptatea își îndoì grumajii sub covârșirea puterii. „A rămas izbânda la Turci, zice cu durere cronicarul Ureche, și atâția de mulți

au pierit, cât au nălbit poiana cu trupurile lor unde a fost războiul, și mulți din boerii cei mari au picat, și vitejii cei buni au perit cu totul atunci și, nevindându-se ajutor nici dintr'oparte, au picat, nu fiește-cum, ci până la moarte se apăară, nici biruiți de arme, ci stropșiți de mulțimea Turcilor". Iar Ștefan, care cu paloșul își tăiasse drum printre năvălitori, rădicând mai târziu o biserică, pe locul acela de jertfă, numit de atunci Războeni, spune 'n pisanie: „cu îngăduirea lui Dumnezeu, biruiți fură creștinii de păgâni, și căzură acolo mare mulțime de ostași Moldoveni”.

Ci mult n'avu a se bucură Sultanul de crâncena-i ispravă. Merindele se 'mputinau, căldurile secau pâraele, cetățile întărite se apărau cu înverșunare — cinci sute de ieniceri pieriră zadarnic sub zidurile Chilieii, — săgețile arcașilor nevăzuți făceau drumurile tot mai temute, ciuma și foametea vămuiau pe capete, corăbiile ce veniau încărcate cu merinde fură 'nghițite de valurile mării... Vitejii dela Valea-Albă păreau că luptă încă dedincolo de moarte. Padișahul află cu bucurie că e 'n spre Dunăre un drum și mai scurt decât acel pe unde venise. In vremea asta, din zările Vranceii până'n limpezișul Nistrului, lungi chemări de bucium înfiorau tăcerea codrilor; țaranii se 'nturnau sub steag după cele două săptămâni de voe, — oaste nouă se 'nchegă în jurul Voivodului, pe care în ceasul de primejdie munții, smulgându-l din vârtoare, îl trăsese ră

la ei ca pe-un copil al lor. Și câți dintre păgâni n'apucaseră a trece Dunărea, nici n'au mai trecut-o. — La sfârșitul lui August solul Venețian scria dela fața locului: „Sultanul a eșit din țară, cu cetele sale, fără a fi luat o singură cete, și fără altă pagubă pentru Moldova decât prada ce-a dus cu sine; iar Ștefan Vodă a eșit din munți și călărește viteaz prin toată domnia lui”.

Peste două luni Voivodul Moldovei, cu ajutorul Craiului Matiaș, smulgea coroana Munteniei de pe fruntea nevrednicului Laiotă ș'o încredința lui Vlad Țepeș, ne'nduplecatul, temutul de-odinioară, care stătuse atâția ani uitat în închisoarea dela Buda. Planuri mari își făceau acum cei doi Voivozi pe de-apururi înfrățiți. Dar pe Ștefan îl chemară grabnic grijile țării lui; peste podul de ghiață al iernii Laiotă se 'ntoarse cu oaste 'mpărătească, și Vlad pieri ca un viteaz, alături cu ostașii lui, în lupta sângeroasă de lângă București.

Un șir de ani Domnul Moldovei avu de lucru cu tronul fără de noroc al țării lui Mircea. În toamna anului 1477 se repezi iar în Muntenia, alungă pe Laiotă și puse Domn în locul lui pe Basarab cel Tânăr, poreclit Țepeluș, care peste doi ani se 'nchină și el Sultanului. Din nou Ștefan își găti oastea, și 'n luna lui August 1481, biruind pe Țepeluș în lupta dela Râmnicu-Sărat, făcù Domn pe Vlad Călugărul, un frate vitreg al lui Vlad Țepeș. Dar erà scris, se vede, ca

visul lui de a-și avea un prieten credincios pe tronul Munteniei, să nu se poată izbândi. În vara anului 1484, când Baiazid al II-lea, Sultanul cel nou, își ancoră corăbiile încărcate cu tunuri în fața cetății Chilia, Vlad Călugărul, cap plecat, îi și veniă grăbit în ajutor cu Românașii lui, ce nu mai știau săracii, de-o seamă de vreme, nici pentru cine, nici în potriva cui aveau să-și încordeze arcurile. Pe la sfârșitul lui Iuliu, Chilia și Cetatea-Albă erau în mâinile Turcilor. Lucrurile s'au petrecut repede, aproape tâlhărește. Ca un trăsnet a căzut la Suceava îngrozitoarea veste. Erau bogăția și tăria Moldovei acele două scumpe cetăți, unde străjuiau cei mai destoinici pârçalabi ai lui Ștefan. — În sufletul aprig al biruitorului dela Podul-Inalt scăpără gândul unui războiu norocos. Dar oastea i se împuținase de-atâtea lupte. Cu chiu cu vai ar mai fi putut pune'n picioare douăzeci de mii de oameni. Pentru întâia oară simți cât de îngustă i-e țara, și ce mici îi sunt puterile pe seama inimii lui mari și grelelor învăluri și mulțimii vrăjmașilor lui. Bătù iar la porțile creștine, cari se deschideau așa de greu adevărului și dreptății!... Singur Craiul Poloniei se lăsă înduplecat. Trufia Leșească își avù 'n sfârșit sărbătoarea ei de-atâția ani visată: În cortul de pe câmpul Colomeei, înaintea îngâmfatului rege Cazimir, a îngenunchiat cel mai înțelept Domn și cel mai strălucit viteaz al acelor vremi. Iar pentru ca deșarta mândrie a Leahului să fie și mai

măgulită, viclenia a făcut ca, în clipa când Ștefan va pune genunchiul în pământ, cortul să se ridice, și să vadă toată obștea cine se închină bătrânului rege al Polonilor. Ceea ce l'a rănit însă mai adânc pe Domnul Moldovei, a fost că, după atâtea umilinți nu i s'au dat decât două mii de călăreți: Atâta, la o adică, i-ar fi înjghebat și răzeșii lui. Hotărât, Leșii nu-i puteau fi prieteni. În vremea asta țara era bântuită de Turci, cari acum, stăpânind cele două cetăți, își încurau caii pe pământul Moldovei ca pe moșia lor. Ba încă aduseseră și un vânător de domnie, pe unul Hromot, — să-l pue în locul lui Ștefan. Când s'a întors Domnul în țară, Suceava lui era în flăcări, și năvălitorii se risipiau spre Dunăre încărcăți de prăzi. Grabnic luându-i din urmă, ajunse o parte din ei lângă lacul Cătlăbuga, și tăindu-le calea, îngrășă brazda de toamnă cu sângele lor. — În primăvara anului următor (1486) veni iar Hromot în fruntea unei oști puternice. De astădată îl așteptă la Șcheia, pe lunca Siretului, paznicul Moldovei cu arcașii lui. „Și dând războiu vitejește de ambe părțile, zice cronicarul, într'o Luni, Martie în șease, au pierdut Hromot războiul și oastea, mai apoi și capul”. Dar ce noroc putea izvorî neamului din toate biruințele acestea? Ștefan nu era un Voivod însetat de vâlvă. El nu se gândea la slava și răsunetul numelui lui, ci la îngrădirea cea bună și statornică a țării, la ridicarea poporului căruia Domn și părinte-i era.

— Deci cu amărăciune privi în urmă peste mulțimea luptelor prin care trecuse... Unde eră Moldova lui, dacă în toată vremea asta târgurile și-ar fi sporit negoțul și satele gospodăriile, dacă, în loc s'alerge și să se bată în războaie, boerii ar fi rămas liniștiți la trebile țării, plugarii la coarneau plugului și ciobanii la târlele lor!... Cumpănise el odată lucrurile într'alt fel. În cugetul lui curat împărțise lumea 'n două, în creștini și păgâni, și-și zicea că el, fiind ostaș al Crucii, va avea, firește, dragostea și sprijinul tuturor acelor pe cari-i apăra cu pavăza vitejiei și jertfelor lui. Vremea însă l-a făcut să cunoască toată adâncimea deșertăciunii și ticăloșiei omenești. Acum judecă limpede, cu „mintea Moldovanului cea de pe urmă”. El eră bătrân, țara ostenită, zilele din ce în ce mai grele. Unde aveau să-l ducă, și cât puteau să-l mai fie biruințele lui! Turcii pierdeau o bătălie, și ca dintr'un izvor scoteau altă oștire și porniau altă bătălie. El cu aceiași boeri și cu aceiași țărani ducea greul atâtor războaie, și numai inima lui știa cât îl durea și cât de scumpă-i eră fiecare picătură jertfită unei biruinți, din sângele sfânt al vitejilor lui, al fraților lui. Și-atunci înțeleptul Gospodar al păcii se arată tot așa de mare ca și neînfricoșatul Voivod al războaelor: Ca să nu-și părăduiască țara, apărând cu vrednicia lui trândăvia altora, se hotărî să pue capăt luptelor cu Turcii. Pe vrăjmașul tare, când nu-l poți răpune, caută de ți-l împacă. Trimise deci

Sultanului Baiazid birul cerut, îi dete ostatec pe fiul său Alexandru, și înțelepciunea închee astfel cece sabia începuse.

Sosî vremea socotelilor cu Polonii. Vechia datorie, pentru care Alexandru-cel-Bun primise Pocuția zălog¹, ei o făcuseră uitată. Ștefan li-o amintî. În vara anului 1490, curând după ce-lă făcut pace cu Turcii, largi cu spada hotarul Moldovei despre Poloni, luând Pocuția și puindu-și oaste de pază 'n cetățile ei. Peste doi ani, bătrânul Cazimir murind, rege al Poloniei ajunse Ioan Albert, cel mai viteaz și mai neastâmpărat dintre mulții lui feciori. El se 'nțelese cu frate-său Vladislav, Craiul Maghiarilor, să ia Moldova și să așeze Domn, în locul lui Ștefan, pe-un frate-al lor Sigismund. Pielea ursului erà tocmită — mai rămâneà vânătoarea, care nu-i totdeauna cu noroc. Vicleanul rege își pregăti oastea și-și întinse mreșile. Trimise vorbă lui Ștefan că, îndată ce se va pune-o vreme mai priincioasă, are să vie cu toată puterea lui să-i scape Chilia și Cetatea-Albă din mâinile păgânului. Și 'n vara anului 1497 pornî, Dar în loc să pogoare pe drumul știut, spre gurile Nistrului, intră în Pocuția și, pe sub ochii străjilor Moldovenești, cârmî drept spre Suceava. Ștefan nu erà om să-l adoarmă șiretenia leșească. De cu vreme 'ntărise zidurile cetății domnești, pușese apărători destoinici la metereze, iar el se așezase cu tabăra la Roman. Deacolo-și repezià

iscoadele, cari-aveau nu numai ochiul ager, dar și brațul vânjos — și de multe ori, pe lângă știri, aduceau și câte-o „prubă” din oastea crăiască. Tocmai pe la sfârșitul lui Septemvrie își întinse Leahul corturile în lunca de sub măgura Sucevei. Tunuri mari începură a bate 'n zidurile cetății, de unde veniau săgeți și ghiulele, trimise — că parc'aveau suflet. Siliau Polonii cât ce puteau, dar nici un spor nu se vedeă. Noaptea dregeă spărturile zilei, și cetatea părea un uriaș ce doarme nepăsător de ce se petrece în jurul lui. Numai golurile ce se făceau în rândurile năvălitorilor nu se mai umpleau, și regele, tru-fașul rege, care credeă că nici nu va avea nevoie să descălece înainte de a intra biruitor în cetatea lui Ștefan, văzù cu ochii cum i se distramă toate frumoasele-i planuri, cum zi cu zi și oastea i-o vlăguste, și pe el îl micșorează în ochii su-pușilor lui. După două săptămâni de luptă cu zidurile fermecate, se 'ncredință că cea mai bună ispravă ar fi o grabnică întoarcere. Mai ales că merindele erau pe sfârșite, vremea 'ncepuse a se 'năspri, și bietul Craiu se 'mbolnăvise de inimă rea. Moldovenii ziceau, că nu-i prieste țara. Soli, dintre oamenii fratelui Vladislav mijlociră pacea. Ștefan o primì. Numai cerù ca regele să se 'ntoarne cu oastea tot pe unde a venit — „să nu mai strice țara pre alt loc”. La porunca plecării, Leșii se bucurară ca de-o biruință.

Chervanele se 'ncărcară iute cu lăzile 'n cari-și

purtau huzurul oamenii aceia lăfoși, iubitori de culcuș moale, de arme scumpe și de haine bătaoare la ochi. Dar cai slăbiți, drumurile grele, zilele reci și ploioase ale toamnei depărtau grozav capătul acestei țări posomorîte. Albert, viclenind înc'odată, părăsi vadul învoit, își luă calea cea mai scurtă, care nu-i totdeauna cea mai bună. Ștefan însă îl păziă din ochi. Cât îl văzù apucând spre codrul Cosminului, pe drumul ce merge la Cernăuți, îi și chibzuì răzuiala. El și ai lui, pe iuții cai moldovenești și pe drumuri numai de ei știute, pornind din Roman, sosiră la Gura Dumbrăvii, cu patru zile înaintea Leșilor. Și cum descălecară, începură pregătirile...

Când s'au apropiat Polonii, codrul îi așteptă ca o iară flămândă cu gura căscată : De-o parte și de alta, pe toată 'ntinderea șleaului, copacii, cu meșteșug retezați, se țineau numai în coaja dinspre drum. Se chiamă că ei stăteau la pândă întocmai ca oamenii. Iar îndărătul lor, în bezna pădurii, așteptau neclintiți voinicii Moldovei. O frântură de oaste crăiască fu lăsată să treacă înainte fără nici o supărare. Prada eră prea mică pentr'o așa de însemnată cursă. Dar când intrară bine în lăuntru codrului mândrele șiruri de călăreți înzeuați, grosul oștirii, și Craiul, și carele 'ncărcate cu tot felul de scumpeturi, atunci — atunci un chiot trezi pădurea, și vraja tăcerii se rupse. Trunchii tăiați se prăbușiră cu zgomot peste mulțimea nepregătită de moarte, și falnicul rege nu se mai gândi decât la mân-

tuirea propriei lui vieți. Luă cu el o frunte de călăreți, și, apărât mai mult de puterea norocului decât de vrednicia armelor, scăpă cu zile. În urma lui, în adâncă vuire a codrului, ghioagele, arcanele și săgețile Moldovenilor încheiau frumos isprava dreptății începută de trunchii stejarilor. În vremea asta, Vornicul Boldur, trimis de Ștefan c'o mână de voinici înaintea călăreților, ce veniau din Mazovia în ajutorul regelui, li scurtă la satul Lențești, dincolo de Cernăuți, calea morții spre care alergau.

„A fost o strașnică vânătoare și mândru vânat ne-a mai picat în palmă...” glumiau stând roată 'n jurul focului, și socotindu-și pleantul, hăitașii lui Ștefan. Iși primise și Domnul partea lui de plean... A, slovele acelea cusute cu fir de aur, bucățile acelea de mătase, rupte și călcate 'n picioarele cailor — eră trufia polonă tăvălită 'n sânge și 'n noroiu, — erau steagurile cari l'au văzut o clipă 'ngenunchiat în cortul dela Colomea!

„După aceea, zice cronicarul, dat-a Ștefan Vodă cuvânt la toată țara să se strângă la Hârlău la ziua sfântului Neculai și adunându-se într'acea zi cu toții într'acel loc, făcându-li-au ospăț tuturor boerilor și tuturor vitejilor săi, și cu daruri scumpe i-au dăruit”.

Mai târziu, închipuirea poporului împodobiă c'un adaos de-o ne mai auzită strașnicie povestirea acelei răfuei: Zicea că Ștefan ar fi înjugat pe Poloni la plug, și arând cu ei o țalină

din preajma Cosminului ar fi semănat ghindă; iar pădurii ce s'a ridicat acolo i s'a dat numele de Dumbrava Roșie, în amintirea sângelui din belșug vărsat pe locurile acelea¹⁾.

Acum Polonia erà descoperită: n'o mai apărau porțile zăvorâte ale Chilei și Cetății-Albe. Și împrejurările se grăbiră a-i arătă ce bună ocrotire îi fusese Moldova — zidul de pază pe care singur'a vrut să și-l dărâme. După „învățătura” din codrii Cosminului, cum a dat în vară, a suferit trei bântuiri, una după alta. În Mai au potopit Turcii până la Lemberg, în Iunie Ștefan și-a îngrădit Pocuția în hotare de foc, în Iulie au prădat Tătarii. Și cel ce visase pieirea Moldovei, cerù Domnului ei uitarea tre-

---

1) Trecut-au patru secolî din ziua cea fatală.
 Când se 'ngropă 'n țerână a dușmanilor fală!
 Și faptei cel istoric, sub formă legendară,
 Din neam în neam Româniî îl povestesc în țară.
 Priviți! lâng'o dumbravă stă tabăra de care.
 Flăcăi voinici șed roată pe lângă un foc mare,
 Mirându-se 'ntre dânșii cum vreascurile 'n foc
 Ca niște șerpi se mișcă sucindu-se în loc.
 — „Știți voi de ce stejarul arzând plânge și geme?
 (Intreab' un Român ager pe care-a nins de vreme)
 „Colo 'n astă dumbravă copacii urieși
 „Sunt locuiți se spune, cu suflete de Leși.
 „Pe timpul bărbăției au prins Ștefan cel Mare
 „O oaste de navală ș'au pus-o ca să are;
 „Ear în pământul negru cu sânge-amestecat
 „Spre lungă pomenire el ghind'au semănat“!

El zice, și dumbrava se pare că roșește,
 Ș'un aspru glas de vultur în noapte se trezește.
 El zice, focul arde dumbrava luminând.
 Prin crengile frunzoase trec umbre suspinând!

cutului, ș'o pace de prieteni buni pentru vremea viitoare. Că mândrul rege se dumerise în sfârșit cu cine are de-a face, se vede, cum nu se poate mai lămurit, din însăși rostirea păcii, încheiată în primăvara anului 1499 :

„Se închee o pace desăvârșită între Măria noastră și Prea slăvitul Ștefan Voivod, din mila lui Dumnezeu Domnul Țării Moldovei, prietenul nostru cel sincer iubit”. Așa începe învoiala, scrisă 'n latinește, dintre cele două puteri.

„Și iarăși, zice mai jos Craiul Ioan-Albert, când am vroî noi împreună cu Vladislav, regele Ungariei, a purcede împotriva împăratului Turcesc, ne vom înțelege mai întâi cu Domnul Moldovei asupra chipului celui mai folositor de a purtă războiul, și atunci Ștefan va veni și el împreună cu noi împotriva Sultanului ; iar dacă, Doamne ferește, n'ar putea însuși veni, atunci va merge fiul său cu noi. De-asemena și noi ne legăm să apărăm pe Ștefan împotriva Turcilor”...

Târzie deșteptare ! Dacă dela început Polonii și Ungurii ar fi ascultat sfatul lui Ștefan, cu totul alta ar fi fost și soarta lor și soarta Moldovei. Dar au fost mici la suflet, și regii lor s'au tulburat mai mult de vârva lui Ștefan, de cât de armele Turcilor.

Pacea eră ea încheiată pe veșnică prietenie, legând adică și pe urmașii lor. Și nimeni n'o doria mai mult decât Ștefan ; căci nimeni n'avea mai multă nevoie de odihnă, și pentru el și pen-

tru țară. Dar Ioan-Albert, Craiul cel fără noroc, moare 'n vara anului 1501. Și Cneazul Alexandru, fratele și urmașul lui, nu vroî să cunoască lui Ștefan nici un drept asupra Pocuției. Stăpânul Moldovei însă nu îngăduia să i se rupă bucata aceea de pământ. Eră a lui — plătită cu bani și cu sânge. — Și, ca să nu mai rămăe nici o îndoială, în toamna anului următor intră iar cu armele în Pocuția și, înc'odată biruitor, pietruî, în vaza bătrânilor, hotarul despre Polonia cu „bourul Moldovenesc”.

Asta a fost cea din urmă luptă a lui Ștefan.

Neîndemânările vremii, și mai ales unele amintiri dintr'un trecut nu tocmai îndepărtat, făcură pe noul Craiu al Leșilor să se mai gândească, înainte de a-și căută socotelile cu Voivodul dela Suceava.

S'astâmpăr'o toană viforul bătăliilor, și lanurile Moldovei își coc spicele de aur pentru secerătorii ei.

Din jilțul lui de glorioasă odihnă, viteazul cu părul albit în războaie, cuprinzându-și țara sub zborul gândului, își vede 'n ea toată viața lui, desfășurată 'n icoane. Se vede copil, jucându-se cu arcul pe colinele Borzeștilor, apoi călare, cu sufletul aprins de vitejiile basmelor, botzându-și paloșul în belșugul de sânge dela Tămășeni și dela Crasna, — tânăr fecior de Domn, ciocnind paharul cu boeri sfătoși, ce numai la moarte nu se gândiau în noaptea aceea grozavă dela Răuseni, — și zilele cernite, grijile, fră-

mântările de leu închis în cușcă — durerile în focul cărora se pregătesc în taină toate faptele mari, — apoi primăvara aceea neuitată, biruințile dela Doljești și dela Orbic, sărbătoarea dela Direptate, cu măreața intrare 'n Suceava, împărțirea steagurilor și grabnica vânătoare de dușmani de pe pământul Pocuției — cea dintâi luptă din lungu-i șir de lupte, ce tot pe pământul Pocuției a fost să și-l închee. I se pare, ca și cum ar fi trăit mai multe vieți. Nu-i vine-a crede că-s numai patruzeci de ani dela bătălia cea fără de noroc de sub zidurile Chiliei. Rana de-atunci, rana dela gleznă ce 'n toată vremea asta fusese uitată, tocmai acum își deșteaptă durerile, acum se trezesc și-i cer socoteală și zilele de trudă, și nopțile de nesomn, și toată vieța lui trăită 'n nepreget și 'n lupte. În roate largi își leagănă gândul pe deasupra cumpenelor mari: Baia, Lipinți, Soci, Râmnicu-Sărat, Podul-Inalt, Valea-Albă... Revede toate locurile acelea, cu 'nfiorarea clipelor de-atunci. Nu-s basme, nu-s lucruri visate, ci zbucium și învățuri trăite-aevea... Mult sânge-a mai băut pământul Moldovei. Numai la Cătlăbuga, în ziua aceea de strașnică răsplătire, cât sânge s'a mai vărsat! Dar la Șcheia, dar în codrul Cosminului... Bătrânul Voivod cugetă la cât norod de oaste ar fi, când să se poată ridica odată din morminte toți câți au pierit în luptele lui — în cele 36 de lupte, dintre care în 34 a biruit, și numai în două a fost biruit! Valuri au fost acelea. Și

țara mică, și dușmani mulți, și ajutor de micăeri. — Și iată că din toate-ăa eșit cu bine. După atâtea furtuni, zilele acestea de pace îi vin ca o binecuvântare dela Dumnezeu.

Din mărețul asfințit al vieții lui privește în adâncul veacurilor și, cu puterea sfatului cumințe, cominnd și dincolo de moarte, îndreaptă destinele țării pentru vremi și valuri ce nu-l vor mai atinge: *Nu Leahului viclean și nestatornic, nici Ungurului asupritor și lacom, nici Tătarului sălbatec să-și încredințeze vreodată Moldova păsul și soarta ei, — ci, la toată primejdia, să știe că cel mai cinstit prieten și cel mai bun ocrotitor e Turcul, și sub pavăza puterii lui să stea; căci singură, în calea atâtor vrăjmași, greu va trăi...*

Vremea a dovedit în urmă cât adevăr eră în vorbele lui.

În fața Vlădicilor și boerilor țării, puse schiptrul domniei în mâna fiului său Bogdan, și deplin împăcat în suflet, înseninat de gândul că și-a făcut toată datoria către țara și neamul lui, închise ochii pentru somnul cel de veci în ziua de 2 Iulie, anul 1504.

„Domnit-au Ștefan-Vodă, zice cronicarul, 47 de ani, 2 luni și 3 săptămâni, și au zidit 44 de mănăstiri și biserici, și eră însuși țiitor peste toată țara”.

În jalea tuturoră, și cu cea mai mare pompă pe care-a văzut-o vre-odată Moldova, fu dus dela Suceava la mănăstirea Putna, și îngropat

acolo, sub lespedea de marmoră, pe care singur pusesese din vreme să-i scrie, cu 'mpodobită slovă și 'n limba sfântă de pe-atunci, gândul acesta curat și neumbrit de nici o deșertăciune pământescă :

„Evlaviosul Domn, Ion Ștefan Voivod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voivod, ctitorul și ziditorul sfânt lăcașului acestuia, carele aici zace și s'a mutat la veșnicile lăcașuri în anul 7012, luna Iuliu 2”.

Cu truda lui îngrădise liniștea țării, și suflet din sufletul lui dăduse pământului Moldovei, ce 'n fața vrăjmașului ca un ostaș i-a stat alături. Poporul — de care-l leagă o iubire ce nu cunoaște moarte — îl așteaptă să mai vie odată : Are să fie, spun bătrânii, o cumpănă ș'un războiu cum n'a mai fost de când îi lumea asta, ș'atunci Voivodul Ștefan are să iasă din mormânt, călare și 'nzeuat, și toți ai lui au să-l cunoască de stăpân și de mântuitor și, în toată vremea luptei, el are să aibă iarăși la dreapta un arhanghel cu sabia de foc, de-or să pice dușmanii înaintea lui dela zece pași, fără să-i atingă nime, și are să fie o vărsare de sânge, cât să 'noate caii până'n piept în valurile roșii ; iar la sfârșit au să birue Românii ș'au să rămâe din focul acela tari și uniți cu toții pe veci de veci, — și numai după aceea va putea să doarmă liniștit, în mormântul lui dela Putna, *Ștefan cel Mare și Sfânt*.

XV.

MUNTENIA

1494—1593

Toate silințele marelui Ștefan de-a smulge Muntenia din vârtoarea în care intrase au rămas zadarnice. Lăcomia de bani a Turcilor, mereu atârțată de bogățiile țării ce păreau a nu mai avea sfârșit, își găsise un minunat ajutor în dușmănia dintre cele două vițe domnitoare ale Munteniei — Basarabeștii și Drăculeștii. Când a închis Ștefan ochii, în țara Muntenească era Domn Radu al IV-lea, fiul și urmașul lui Vlad Călugărul. Evlavios ca și tatăl său, își închină bisericii întreaga lui domnie de aproape paisprezece ani. Își aduse sfătuitor pe bătrânul Nifon, care fusese patriarh la Constantinopol. De când stăpâniau Turcii sfânta cetate, călugării greci împânziau lumea, în căutarea unei îngrădiri mai bune. Mulți veniră cu Nifon și în țara lui Radu și, găsind aici îndestulare și largă dărnicie dela toți, nu numai că nu s'au mai în-

durat să plece, dar au scris de le-au mai venit și alți frați și tovarăși în acest binecuvântat pământ al făgăduinții. — Nifon, Mitropolitul, în urma unei neînțelegeri cu Domnul, își scutură papucii în poarta Târgoviștei și plecă, blestemând cu foc țara, din care eșia încărcat de daruri și de bani.

Acest Rađu, căruia, de către tagma bisericească, pentru binefacerile lui, i s'a zis „Cel Mare”, se stinge în primăvara anului 1508, și e îngropat la Mănăstirea Dealului, zidită de el. — Ii urmează un văr al lui, un vrednic fiu al lui Țepeș, Mihnea cel Rău, care simțindu-și proptelele slabe la Constantinopol, se face papistaș, pentru a căpăta sprijinul Ungurilor. Dar cruzimile lui, la care mai mult frica îl împinge, grăbindu-i căderea, — Vlăduță, fiul cel mai mic al lui Vlad Călugărul, se nfruptează și el c'un an de domnie.

În 1512, cântărind mai greu aurul Basarabeștilor, pășește la tron peste leșul lui Vlăduță, evlaviosul Neagoe, fiul fostului Domn Laiotă Basarab. Darnic și iubitor de pompă și de măriri până la deșertăciune, uitând, ori poate chiar neștiind de unde izvorăsc bogățiile, milostivul Voivod nu vede în toată sărmana lui țară decât mănăstiri, biserici, podoabe, sărbători și preoți. Pe când în câmpiile Valahiei se 'njugă vacile la plug și muncitorii înting în apă sărată mămăliga lor de meiu în două cu țărână, — departe, prin limanurile Răsăritului, cu bani din țara a-

cestor săraci, se ridică biserici și lavre mărețe, ce buciună noroadelor numele dărnicalui Voivod, și vâlva bogățiilor lui.

De-atunci s'a pornit închinarea mănăstirilor noastre către cele din Răsărit, — de-atunci și puterea egumenilor greci.

Nouă ani a domnit Neagoe Basarab, și încununare a isprăvilor lui a rămas frumoasa, minunata biserică dela Curtea-de-Argheș, la sfințirea căreia se spune c'au venit să slujească o mie de preoți, cu patriarhul, cu mitropoliții și toți vlădicii creștinilor din Răsărit. — Dumnezeu i-a făcut parte de-un sfârșit vrednic de viața pe care-o trăise: A murit în domnie, și de moarte bună, — ceea ce nu se prea întâmplă pe vremile acelea.

Singurul lui fiu Teodosie, pe care-l hotărîse de urmaș, eră un copil de șapte ani. Boerii Drăculeștilor îl alungă, și-și pun Domn pe Radu Călugărul dela Buzău, un fiu al lui Vlad Călugărul, — când iată că sosește și pașa Mohamed Bey cu oaste 'mpărătească. Radu, coborîtor din străbuni viteji, primește lupta, și moare apărându-și tronul, la care ținea mai mult decît la viață. În vremea asta pierise în împrejurări necunoscute și micul Teodosie. Atunci Mohamed-Bey își aduce aminte că și el e Român, și încă de viță Domnească — un Basarab turcit — și, cum aveă și oaste la 'ndămână și trecere la Sultan, s'așează el Domn în țara fără stăpân, pe care numai decît o și 'mpănează cu slujbași turci.

Boerii, văzând una ca asta, își dau mâna și cheamă la domnie pe Radu dela Afumați, ginerele lui Neagoe Basarab. Un șir de lupte între oamenii acestuia și oastea lui Mohamed-Bey, se 'nchee cu biruința hotărîtoare a lui Radu, care scapă astfel țara din pragul pieirii.

Toate acestea într'un an se petrec: Neagoe Basarab a închis ochii la 1521, — Radu dela Afumați ia domnia la 1522. Se poate vedea numai din întâmplările acestui an, ce vânturi băteau pe-atunci, și 'n ce vârtoare eră apucată mândra gospodărie a lui Mircea. Toate se dărăpănează. Poporul rămâne tot mai în umbră, tot mai departe de vieța, de rostul, de cârmui-torii țării. E birnic numai, birnicul supus al stăpânirii, din care nu cunoaște decât biciul împlinitorului. Dă cât i se cere, dă tot ce are, c'așa-i porunca de sus. Cui să se plângă? Dela o vreme, nici nu mai știe cine-i Vodă... „Ce-i pasă oii cine-o tunde!” — Țara nu mai are oaste. Fiecare Domn își are lefegiii lui, Turci ori Greci, — cu ei vine și cu ei se duce. Nu mai e cinste, nu mai e dreptate; credința se clatină, vitejia de-odinioară ia drumul codrului.

Radu, noul Domn, se duce la Constantinopol să ceară iertare — iertare pentru că-și apăraseră țara — și să-și capete întărirea. Sultanul îl închide și face Domn pe Vladislav din ramura Drăculeștilor. În doi ani, izbutind boerii și neamurile Radului s'adune banii pe cari nu-i mai

putea da Vladislav, înlânzesc inima Sultanului, și vine Radu iarăși Domn. În vara aceluiaș an, (1526) Turcii, biruind pe Unguri în marea bătălie dela Mohaci, își înfig pe meterezele dela Buda flamurile verzi, în fața cărora va stă un veac și jumătate îngenunchiată mândria maghiară. — De azi înainte soarta țării Munteneste se cumpănește numai la Constantinopol. Acolo se hotărăsc dările, acolo se cumpără și răscumpără domniile, scurte și primejdioase domnii, cari-s numai sămânță de vrajbă 'n țară, și izvor de nenorociri. — Pe Radu-Vodă îlucid la Râmnicu-Vâlcea boerii Drăculeștilor. Urmașul lui, unul Moise, fiu al lui Vladislav, pieres n luptă cu frate-său Vlad. Pe Vlad îl răstoarnă Vintilă dela Slatina; iar acesta, pentru cruzimile lui, e ucis de boeri la o vânătoare în munții Olteniei. — Bani egumenului Paisie dela Argeș au darul de a schimbă un comanac de călugăr în coroană de Domn. Dar iată că se ridică o sumă și mai mare de bani, și puterea lor smulge coroana de pe fruntea lui Paisie, ș'o pune pe fruntea unui văr al acestuia, Mircea Ciobanul, feciorul lui Mihnea cel Rău, și ginerele lui Petru Rareș, Domnul Moldovei. Pentru marea lui lăcomie de bani și multele-i cruzimi, Turcii îl scot. Urmașul acestuia, Pătrașcu-Vodă, fiul lui Radu Paisie, numai pentru că n'a jăfuit nici n'a ucis, a rămas în istorie cu numele de Pătrașcu *cel Bun*. A domnit trei ani, ascultător de poruncile Sultanului, ș'a murit în scaun la sfârșitul anului

1557, lăsând doi fii, două figuri luminoase, două fulgere în cea mai întunecată noapte a vieții noastre: Petru Cercel și Mihai Viteazul.

Mircea Ciobanul, rădicând haraciul turcesc la 50.000 de galbeni, e din nou Domn. Se poartă cu țărani ca un tâlhar, cu boerii țării ca un călău. Moartea lui, în toamna anului 1559, e o adevărată sărbătoare.

Rămâne însă Mircioaea, nevastă-sa, fiica lui Rareș, vestita Chiajna care, în puterea de voință și 'n înfruntarea primejdiilor, are ceva din strășnicia bunicului ei, Ștefan cel Mare. Din capul locului apriga femeie știe să apere cu sâbia moștenirea domniei, pentru nevârstnicu-i fiu, Petru Șchiopul. Și, când plângerile boerilor nemulțumiți pleacă spre ei cumpăna dela Stambul, Chiajna aruncă 'n celălalt talger două sute de mii de galbeni, și frageda-i odraslă domnește încă șapte ani. Dar lăcomia Turcilor e sac fără fund. În primăvara anului 1567, Petru, ne mai putând da cât i se cere, e chemat înaintea împăratului, judecat și pus la închisoare. Chiajna, însă, nu doarme. Prin daruri și lingușiri, se 'mprietenește cu femeile Sultanului, și în loc de-un tron capătă două. Trece Petru în Moldova, după mari lupte, — și frate-său Alexandru, cu toată cruzimea lui — căci mereu îl asmuția mă-sa la fără-de-legi — și cu tot strigătul boerilor, domnește 'n Muntenia, adică stoarce poporul Munteniei, zece ani încheiați. Asupriți sfârșesc prin a-și face singuri dreptate. Dar țara

nu răsufală. Pe treptele pătate de sângele tatălui pășește acum fragedul Mihnea, un copil de unsprezece ani, unealtă nouă în mâna iscusită a Chiajnei. Impotriva acestei cumplite femei, care-a târît destinele țării în haremul Sultanului, orice luptă pare zadarnică. Boerii, trimiși la Țarigrad să ceară dreptate, sunt bătuti cu vergi și aruncați în temniță. Toate vestiau sfârșitul unui popor fără noroc.

În vremea asta un tânăr frumos ce fermecă lumea cu darul cuvântului său, își povestește la curtea regelui Franței suferințele prin care trecuse: fiu de Domn, rămas orfan de tată la vârsta de zece ani, prigonit, închis, apoi scăpat printr'o minune, și-a făcut drum cu spada, pe când hrăpitorii drepturilor și averii lui îl credeau mort: stând în picioare, înalt și zvelt, răzemat cu cotul pe brâul căminului, cu ochii mari căprii, pierduți ca 'n adâncimea unor basme, tânărul pribeag își povestește nenorocirile în divina limbă a lui Dante, și glasul lui cald, sonor, răsună ca un cântec în tăcerea evlavioasă a curții, — neclintiți în strălucitele lor jilțuri, plângeau ascultându-l vracii Apusului, mândrii sfetnici cu plete albe, și temuta Caterina de Medicis, și fiul ei Enric al III-lea, regele Franței. Străinul acela palid, cu port împodobit, trubadurul acela necunoscut, la care toți se uitau cu uimire, se numea Petru Cercel, și era într'adevăr fiul unui Domn. — Dela Paris la Roma,

dela Roma la Veneția, pretutindenii ascultat, crezut, sprijinit cu drag în „dreptățile” lui, Petru ajunge, cu farmecul cuvântului, să birue la Constantinopol aurul Chiajnei și, în vara anului 1583, după multe și grele tocmeli, e îngăduit să sărute pulpana Sultanului și să-și primească în sfârșit steagul și sabia domniei. De poveste a rămas marea plecare a lui Petru Cercel din Țarigrad: îmbrăcat în hlamidă ’mpărătească, și cu alaiu împărătesc, în fruntea a patru sute de boeri ș’a tot atâția Turci, viitori mari slujbași, treceă mândru prin mijlocul mulțimii ce se ’mbulziă să-l vadă; el darnic, strălucitor de fericire, aruncă pe la răspântii bani de aur și de argint, prisos din fericirea lui, și toți îl preamăriau cu strigăte voioase.

Dar e un făcut se vede, ca lucrurile pornite cu prea mare vâlvă să n’ajungă departe. Petru luase domnia pe datorie, și, pe când strângătorii dăjdiilor svântau ce bruma se mai găsiă pe la sate, chiaburul Mihnea cu ceata boerilor nemulțumiți îl săpau la Constantinopol ajutați de viclesugul Chiajnei. Atunci a văzut visătorul Petru cât e de grea și plină de amărăciuni puterea aceea, la care atâta râvnise, pentru care atât se sbuciumase. Peste doi ani fugiă în Transilvania c’o mică ceată de ostași năimiți și 43 de care încercate cu ce putuse și el agonisi în scurta și neliniștita lui domnie. Mihnea, care cunoștea acum bine rosturile pe la împărăție, făcuse ce făcuse și dobândise iar *steagul* și

sabia, scumpe deșertăciuni, care, dela un cârd de vreme, nici putere, nici vitejie nu mai însemnau. Și astfel planul lui Enric al III-lea, frumosul plan de a-și avea o strajă a lui la porțile Răsăritului se sfărâmă odată cu șubreda mărire a „iubitului său văr și amic”... Un șir de nenorociri se abat asupra lui Petru Cercel de cum trece hotarul țării, în care n’avea a se mai întoarce: părăsit de ai lui, despuiat de avere, aruncat în temniță, de unde scapă, după doi ani de neînchipuite suferinți, — pururi încrezător în el; împănând lumea cu scrisorile lui atingătoare până la lacrimi, colindând iarăși pe la Curțile Europei, — ajunge în sfârșit la Constantinopol, unde, cu tot frumosul diamant pe care i-l dă Sultanului, e închis în întunericul umed al celor Șapte Turnuri. Visează încă scăparea, — a lui ș’a țării lui. Acum ar ști el să domnească, să fie bun, să fie drept, să fie harnic — să se facă iubit de popor, ca să fie într’adevăr tare. Sufletul lui de poet se smulge biruitor, din mreșile Chiajnei și din ticăloșiile vremii, și ca un vultur se ridică peste podoaba de lume ce singur și-o întruchipează; dar aurul visurilor nu sună, și lui Petru nu i-a mai rămas decât acest aur. Mihnea vine la Tarigrad și-i tocmește moartea c’o sută de mii de galbeni sunători. Intr’o noapte, în primăvara anului 1590, pe când Cercel așteaptă minunea scăpării, ușa temniței se deschide, patru arapi se năpustesc

asupra lui și-l strâng de gât, apoi, luându-l pe targă, îl duc și-l asvârl în mare.

Mihnea mai adăose un bir pe țară, un nou blestem de bir, căruia poporul neștiind cum să-i mai zică, i-a zis „năpaste”. Dar după un an trebui să se vadă înlăturat de un fost curelat, Ștefan Surdul care, firește, viind mai de departe, plătiă ceva mai mult. Mihnea se făcî turc, făgădui marea cu sarea, se legă să-și prefacă și țara în pašalâc, dar toate au fost în zadar. Sultanului îi trebuiau bani, și, peste alt an, când noul Domn, stors și el, nu mai plăti călî i se cereă, veni altul la rând, un nepot al Lăpușneanului, din Moldova, unul Alexandru Bogdan — varga lui Dumnezeu. El pare-a fi trimis de soartă înadîns pentru a zguduî țara prin desfrâul nelegiuirilor lui și a o scoate din răbdări. Ca să poată cumpără domnia, făcuse la zarafii din Stambul o datorie de *patru sute de mii de galbeni*. Umblau Turcii prin sate, cu pecetie domnească, și iatagane la brâu, de vărau pe bieții oameni în grozile morții, că ridicau din bordeiul și bătătura țăranului tot ce găsiău, și nu numai lucruri și vite dar și copii începuse a luă, pe cislă-și luă, din zece unul și tot dintr'ales, să-i vîndă ca robi. — Pe drumurile mari ce coborau la șchelele Giurgiului, Olteniței și Brăilei, zi și noapte curgeau harabale, 'ncărcate cu grâu, lână, ceară, suluri de pânză, și chiupuri pline cu mieră, curgeau herghelii de

cai, și cirezi de vite, și turme de oi, și pâlcuri de copilași aiuriți de spaimă; — ca prin niște râni mari deschise curgeau puterile țării, cu vieța, cu sângele sfânt al poporului acestuia, a cărui ștergere pe veci dintre popoarele lumii părea acum hotărâtă.

Numai o minune putea să-l mai scape. Pentru o asemenea minune se cerea un om mai presus de vremile acelea. Și iată că Dumnezeu, neîngăduind pieirea neamului ce nu-și împlinise încă chemarea lui pe pământ, i-a trimis pe alesul, pe mântuitorul acela, — pe Mihai Viteazu.

MOLDOVA

Subt urmașii lui Ștefan cel Mare

Gospodăria lui Ștefan cel Mare, ocrotită 'n afară de gloria celei mai înțelepte vitejii, și 'n lăuntru întemeiată pe-o țărănime cinstită, puternică și mândră, se năruie mai anevoe sub șirul de urmași slabi, ca și 'n Muntenia lui Mircea, sburdalnici și risipitori avutului de-a gata.

Bogdan, în care-și pusese Ștefan toată nădejdea, se arată stăpânit mai mult de patimile tinereții lui, decât de grijile țării. Șase ani se războește cu Polonia, pentru că nu-l vrea de bărbat sora Craiului Sigismund. Și numai când îl năpădesc Tătarii și-și vede țara la aman, își aduce aminte de sfatul cel înțelept al părintelui său, și trimete grabnic un sol al închinării, cu cincizeci de pungi de bani Sultanului Selim. In ce țarie și cinste își îngrădise Ștefan țara, se

lămurește din însuși cuprinsul hatiserifului împărătesc :

1) „Poarta cunoaște pe Moldova de pământ slobod și nesupus.

2) „Legea creștinească, ce se ține în Moldova, nu va fi nici odinioară călcată sau tulburată, ci încă norodul va avea slobode bisericile sale ca și înainte.

3) „Poarta se îndatorește de a apăra Moldova de toți cei ce ar putea să o calce, păzindu-o în starea întru care au fost mai înainte, fără a i se face vre-o nelegiuire, sau să suiere ca să i se facă vre odinioară cea mai mică desbinare sau despărțire,

4) „Moldova va fi stăpânită și ocârmuită după pravilele și canoanele sale, fără să se amestece Poarta cât de puțin.

5) „Domnii vor fi aleși de norod și întăriți de Poartă, ca să stăpânească în cât vor trăi.

6) „Domnii vor fi ocârmuitori a tot pământul Moldovei, și vor putea să aibă întru stăpânirea lor ostași cu plata de la sine. până la 20.000, pământeni sau oameni străini.

7) „Moldovenii vor putea ține și cumpără o casă la Tarigrad, pentru șederea capuchihailor lor, unde vor putea face și o biserică.

8) „Turcii nu vor putea cumpără pământuri în Moldova ori a avea, sau a așeză, nici a avea, sau a face geamii nici într'un chip.

9) „Domnul împreună cu tot norodul, pentru semn de supunere, va avea purtare de grijă a trimite pe tot anul, prin doi boieri ai Moldovei la Poartă 4000 pe galbeni, 40 de șoimi și 40 de iepe fătătoare. Aceste toate cu nume de pescheș, adecă dar.

10) „În vreme de oștire, Domnul Moldovei, asemenea după cum i s'ar porunci dela Poartă, va fi ajutor cu oștile sale la slujba împărătească“.

Bogdan, de rodul acestor așezări, nu s'a putut bucură. După treisprezece ani de domnie, fără glorie pentru el și fără înoroc pentru țară, s'a stins pe neașteptate în primăvara anului 1517. — În pomenirea urmașilor i s'a zis Bogdan Chiorul : Un cusur al feței l'a deosebit mai mult

decât faptele. Oasele lui se odihnesc, alături de ale Marelui Ștefan, în mormântul dela Putna.

Rămâne Ștefăniță, fiul lui Bogdan, un copil de unsprezece ani, care domnește sub povăța înțeleptului Arbore până la vârsta de șaptesprezece ani, când, după pravilă, putând singur purta domnia, o începe c'o mare nedreptate și c'un mare păcat: ucide, fără judecată, pe cel ce-i fusese mai mult decât un părinte, pe sfetnicul Arbore, — apoi ucide și pe feciorii acestuia, Toader și Nichita, ca nu cumva să încolțească sămânța răzbunării din sângele fără vină vărsat. S'au răsculat atunci boerii. Și, de dreapta lor mânie, l'au apărat țaranii, în sufletul cărora trăia încă vie și sfântă amintirea celui alt Ștefan, a celui mare și bun și de toți iubit. — Dar fărădelegile nasc fărădelegi. Și gloria bunicului nu putea apăra la nesfârșit ticăloșia nepotului. El poartă steagurile țării în sburdălniciile tinereții lui hoinare, — pornește luptă 'mpotriva lui Radu dela Afumați, luptă de nebun pentr'o dragoste nelegiuită, se 'nvrăjbește cu toată țara, și face ca însăși tânăra-i soție, soră cu Doamna lui Radu, să sfârșească prin a-l urî. Dela ea, dela boeri, dela faptele lui i se trage moartea. La vârsta de 21 de ani, când alții își încep viața, el și-o închee. Ce nu putuse face boerii cu armele lor, făcù Stana cu otrava ei.

Un fiu din flori al lui Ștefan cel Mare, Petru al Mariei lui Rareș din Hârlău, își rotia de mult gândurile în jurul tronului părintesc. Boerii văzură 'n el pe mântuitorul lor. Și n'a fost nici al lor, nici al norodului, asupra căruia tot mai greu apăsau domniile. Eră un mare viteaz acest Petru Rareș, într'un timp când țara aveà nevoe de-un mare înțelept. Steagurile împărăției germane fâlfâiau biruitoare în țara ungu-rească îngenunchiată puterii Otomane. Petru se aruncă nebunește în calea lor; spulberă ca un vifor așezările Secuilor până 'n meleagurile Brașovului, sfărâmă sub zidurile Feldioarei oastea împărătească a temutului Ferdinand, și 'nsemnând cu spada-i fulgerătoare hotar nou pe zările Ardealului — atât cât ține sclipirea unui fulger — își văzù țara de două ori mai largă. Moldovenii slăviau în el pe Ștefan al lor.

Izbânzile repezi însă îmbată ca vinul cel tare. Viteazul înflăcărat se pogoară din plaiurile Bistriței în țara Leșească, să râteze cu sabia, udă încă de sângele Secuilor, nodul cel de demult încâlcit al Pocuției. Un șir de hărțueli ușoare, din care nu câștigă nimic, se 'nchee cu marea bătălie dela Obertin, unde pierde tot: oastea, tunurile biruinții dela Feldioara și — ceeace-i mai mult decât orice pentr'un viteaz — încrederea 'n el și 'n norocul lui; pe urmă, năvălirile Polonilor în Moldova, și goane sălbatice, și lupte fără cinste — șapte ani de răz bunări, de jafuri, de omoruri, până când însuși Marele Sor

liman, învingătorul dela Mohaci, îngrijat de vâlva și neastâmpărul acestui vajnic Domn, se hotărâște să se ridice și să vie împotriva-i cu toată puterea lui. — Se vede că regele Poloniei se plânsese de Rareș ca de-o fiară primejdioasă, căci iată ce-i scrie Sultanul, drept răspuns, în primăvara anului 1538 :

„Ne scrieți despre nelegiuirile Valahului a căruia stârpire ne rugați a o face, voi de dincoio și noi de dincoace impresurându-l... Ne-am hotărît a merge împotriva acelu hain, având cu noi o armată pe care pământul abia o poate țineă”.

Umbra lui Ștefan o fi lunecat măreț pe dinaintea împăratului, în clipa când a scris rândurile acelea.

Peste două luni Moldova era îngrădită de patru oștiri vrăjmașe: în fruntea celor 150.000 de Turci venia dinspre răsărit îngrozitorul Soliman; pe valea Siretului înaintau zoriți Muntenii lui Radu Paisie, c'asa era porunca împărătească, — dinspre apus și miază-noapte curgeau puhoaele Tătarilor ș'ale Polonilor. Cine să stea în propta valului acestuia? Boerii, părăsindu-și Domnul, ingenunchiară înaintea Turcilor, — țărani, fără căpetenie, se mistuiră prin înfundăturile codrilor. Rareș, Domn singur în țară puștie, văzù prea târziu că „cine seamănă vânt, culege furtună”. Și, pe când în Suceava închinată, se 'ncoronă un Ștefan al Turcilor, nepot nevrednic al marelui Ștefan, pe când din sfânta moșie

a biruitorului dela Rahova, Turcii își rășluiau tot clinul dinspre Dunăre, din grindul Tighinei până 'n gurile Nistrului, urgisitul Rareș orbăcăia fugar prin munții Neamțului, în căutarea unei trecători care să-l scoată 'n Ardeal¹⁾, căci aveă acolo Moldova, din vremea de aur a lui Ștefan, două cetăți de adăpost, Ciceul și Cetatea-de-Baltă, hărăzite de Matiaș marelui Domn, ca dar de împăcare.

Fugiă îngrozit acum și el de întinderea și vâl-vătăile focului ce singur și-l, pusese țării.

Domnul cel nou, poreclit Lăcustă, pentru că în zilele lui, după atâtea alte nenorociri, au mai năvălit și lăcustele peste biata Moldova, Domnul cel de Turci adus, n'are nici o sfieală de oameni, și nici o milă de țară. E lacom, e crud,

1) .... „Și așa în șase zile învăluindu-se pren munte, flă-mând și trudit, au nemerit la un pârâu în gios, au dat peste niște pescari, carii dacă i-au luat seama, cu dragoste l'au primit. Eară Petru-Vodă, înfricoșându-se de ei, s'au spăimântat, eară ei cu giurământ s'au giurat înainte-i cum îi vor hi cu dreptate, și nemică să se teamă. Eară el le-au dat lor 70 de galbeni, bani de aur ; și văzând ei galbenii cu bucurie i-au luat, și l-au dus la otacul lor, de l-au ospătat cu pâne și cu pește fript, ospetu pescăresc, de ce mână și ei. Și dacă au însărat, l'au îmbrăcat cu haine proaste de a lor, și i-au dat comănac în cap, și l-au scos la Ardeal. Și fiind oaste unguerească de strajă la margine, i-au întrebat pre dâșii ce oameni sunt ; ei au zis : suntem pescari. Și așa au trecut pren straja unguerească, și nimene nu l-au cunoscut

... Ce Dumnezeu, Cela ce-i ocârmuitor tuturor celor ce i se roagă cu credință, au acoperit pe Petru-Vodă, și i-au dat cale deschisă ; și mergând cu nevoiță au soșit la Ciceu ; și Sâmbătă, în răsărta soarelui, Septemvrie 28, au intrat Petru-Vodă în cetatea Ciceului, și au închis porțile.

(Vornical Ureche).

e desfrânat, și de-o îngâmfare dușă până la nebunie. Domnește totuși doi ani. Intr'o noapte, boerii îlucid, chiar în așternut, pe când dormia în foisorul lui dela Suceava, și-și aleg, ei dintre ei, pe unul Alexandru Cornea, „carele fusese atunci portar la cetatea Sucevei”. In vremea asta Rareș erà la Constantinopol, și pungile cu bani, mai mult decât temenelele și jurămintele lui, sfârșiră prin a înduplecà inima cea aspră cu ghiaurii a Sultanului.

Nici n'apucase bine crainicii a vesti în toate olaturile țării numele noului Domn, și alt rând de călăreți porni pe urma lor, cu vestea cea mai proaspătă, care spuneà că Petru Rareș a venit cu firman și oaste „dela Impăratu”, că bizuindu-se Cornea a-și apăra puterea cu putere, i-a eșit dârz înainte, dar la Galați, când să 'nceapă lupta, odată l-au părăsit boerii și s'au tras cu gloatele lor de partea lui Rareș, — unul singur, Pătrașcu, a rămas neclintit până la urmă, și cu mândria sufletelor mari, s'a împărțășit cu Domnul lui din aceeași moarte cinstită.

Ingenunchiază și Moldova, lângă sora ei de mult ingenunchiată.

Rareș, în a doua domnie, sporește haraciul la 12.000 de galbeni. — Și talger cu două fețe — între Turcii cari i-au dat puterea de azi, și Nemții cari i-o făgăduesc pe cea de mâine, își trăgănează, vr'o șase ani deșerți, o nenorocită de domnie fricoasă și neroditoare.

De-aci încolo, pentru părăduirea țării, singuri Domnii și boerii ei se fac în mâinile Turcilor coadă de topor. Rareș moare la 1546.

Fiii lui se arată și mai nevrednici de-a purtă schiptrul slăvitului lor bunic: Ilie, după cinci ani de stăpânire încărcată de cele mai urâte păcate, pleacă la Constantinopol, unde se leapădă de legea strămoșească și se face turc. Ștefan, fratele lui, e și mai ticălos: Un an își bate joc de țară, de avutul, de cinstea, de viața oamenilor. Boerii, ne mai putându-l răbdă îlucid într'o noapte de petrecere desfrânată, afară, în lunca dela Țuțora, dărămând cortul peste el. Aleg dintre ei pe Joldea, logodnicul Domniței Ruxanda, fiica lui Rareș, — iar boerii fugiți în Polonia aleg pe unul Petrea Stoînicul, ce zice c'ar fi un fiu din flori al lui Bogdan Chiorul, și-și ia pentru domnie numele de Alexandru. El intră repede în țară cu oaste leșească și, pe când omorătorii lui Ștefan merg pe Jijia 'n sus la Suceava să facă nuntă, iată că sub dâmbul dela Șipote se pomenesc deodată împresurați de hăițașii Vornicului Moțoc: Logodnicul Ruxandei ș'al domniei, de unde eră în culmea fericirii, se pomeneste legat și cus peșcheș lui Alexandru, care-l „înseamnă la nas” ca să nu mai poată fi Domn, și-l trimete la călugărie. Boerii se 'mpacă. Suceava-și primește Voivodul, cu alaiul și cântările de veselie pregătite celuilalt, și — doar eră pusă la cale ș'o nuntă — logodnica lui Joldea e mireasa lui

Alexandru. Taina puterii o știe: pungi cu aur lăcomiei turcești, închinări smerite deșertăciunii leșești. Așa stă nouă ani Domn Moldovei acest Alexandru Vodă căruia i s'a mai zis și Lăpușneanu, pentru că mama lui eră din Lăpușna.

După el vine un grec viclean, un svânturat, Iacob Eraclide Despot, care după ce birue la Verbia, în valea Jijiei, cu oști de strânsură, pe Domnul cel nepregătit de luptă, potolește mânia Turcilor c'un spor de haraciu, și stă doi ani, blestem adus de vânturi pe capul sărmanei Moldove. Zice despre el povestitorul vremii: „...pus-au pre țară nevoi și greutăți mari, bisericele desbracă, argintăriile luă și făcèa bani, și alte multe lucruri fără de cale făcèa”. Străin de legea noastră, așază la Cotnari, unde erau Sași mulți o școală protestantă, cu gând, ca prin învățăturile ei să tragă țara încetul cu încetul la credința aceasta. Mândru și risipitor, pune bir un galben de casă. Popor și boeri se ridică 'ntr'un singur cuget: In fruntea lor e Hatmanul Tomșa. După trei luni de luptă sub zidurile Sucevei, o năframă albă flutură din turn, porțile cetății se deschid, și Despot, părăsit de toți, ese îmbrăcat în haină domnească înaintea lui Tomșa să i se 'nchine. Acesta-l muștră pentru toate nelegiuirile câte le-a făcut, și, ne mai putându-și stăpâni mânia, îl izbește 'n față cu buzduganul, — atunci mulțimea, ca o fiară scăpată din lanț, se aruncă asupra învinsului care cade zdrobit sub loviturile miilor de

brațe ucigașe. Dar nici lui Tomșa nu-i ticnește mărirea. Că vine Lăpușneanu iar cu steagul domniei, pe care-l plătitise la Constantinopol cu două sute de mii de galbeni — bănet de aur în greutate de 500 de oca. Și vine hain, răzbunător, cu oaste păgână, însetată de jaf. Orice împotrivire e zadarnică. — „Și de nu mă va țara, eu voi pre dânsa”, răspunde înviforat solilor ce-i spun că nu-l vor Moldovenii. „Și au oprit pe soli zice cronicarul, și au trimis hochimurile împăratului la Tătari, carii îndată s’au pornit, de au acoperit țara ca un roi până ’n Prut, prădând și arzând”. Tomșa cu Vornicul Moțoc fug în țara Leșească, unde sunt uciși din porunca regelui, care se teme de întinsa putere a Turcilor. A doua domnie a lui Lăpușneanu ține cinci ani, și începe cu acel înfricoșat ospăț al sângelui, în care patruzeci și șapte de boeri sunt măcelăriți sub ochii fulgerători de ură și de cruzime sălbatecă a Domnului. Ca să arate c’ă rupt orice legătură cu Polonia și cu trecutul, strămută scaunul domnesc dela Suceava la Iași — mai în câmp și mai aproape de Turci, căroră întru atât li-i de supus, încât, ca să li facă voia, pune de dărâmă toate cetățile și întăriturile Moldovei, afară de cetatea Hotinului, straja dinspre Leși.

Mai jos decât atât, nu se poate scobori un cârmuitor de țară. — Toți au groază de el. La 1568 cade bolnav. Otrava îi grăbește sfârșitul. — Bogdan, fiul și urmașul lui, un copi-

landru de vre-o cincisprezece ani, nu se gândeste decât la jocuri și la petreceri. Polonii îl prind ușor în mreșile lor, îl împresoară, îi dau sfaturi, și-l iau, chipurile, sub pavăza ocrotirii lor, care de mult nu mai însemnă nimic. Patru ani răsună glume și cântece de veselie în curtea domnească de la Iași. Dar într'un răvărsat de zi, pe când petrecerea era în toi, și fericitul Domn ascultă, cu nesaț la năzdrăvăniile unui leah bun de gură, iată că sosește un olăcar c'o veste care curmă de-odată hohotele de râs: vin Turcii cu Voivod nou de la Impărăție. — Tânărul Bogdan fuge cu oaspeții lui în Polonia. Boerii și capii bisericii întâmpină cu pâine și cu sare pe noul Domn, pe Ioan Vodă, un fiu din flori al lui Ștefăniță-Vodă.

E o vreme de viclenii, de cruzimi, de goană oarbă după putere, — după puterea de-a stăpâni mulțimea. De mult nu se mai știe cei credința 'n Dumnezeu, ori dragostea de oameni, — dreptate nu mai e, și nimeni nu se mai gândeste la ziua de mâine. „In Moldova, zice cu multă amărăciune cronicarul, au cei mici despre cei mai mari acest obicei de pier fără giudeț, fără vină și fără samă. Singuri cei mari giudecători, singuri pârși, și, singuri plinitori legii...”

In privazul acestor cumplite vremi se potrivește de minune figura înfiorător de 'ncredințată a viteazului strănepot al lui Ștefan cel Mare.

El găsește țara adusă 'n sapă de lemn. Birurile fără nici o socoteală, neînfrânata lăcomie a boerilor și a călugărilor, cari-și împărțiau cu hrăpitorii Turci sumanul și cea din urmă cămasă a țaranului, nesăbuita risipă a fostului Domn Bogdan, care-și plimbă deșertăciunea în trăsuri cu șine de argint suflăte cu aur, și lipsa de orice îndurare pentru prostimea tăcută care muncește și rabdă și duce 'n spinare nevoile țării, și toate ticăloșiile celor de sus, fac vieța așa de grea și de amarnică pe pământul Moldovei, încât mulți de pe la sate își părăsesc baștinele lor și se duc de trăesc prin codri ca sălbaticii.

Ioan-Vodă, care se aseamănă prin multe însușiri cu marele-i strămoș, se arată dela început și rămâne până la sfârșit prieten poporului. El ușurează dările supușilor, pune rânduială 'n biserică și 'n trebile țării, strășnicind pe cei lacomi și asupritori, și curățind Sfatul de „hicleni”. Pe Ionașcu Sbierea, unul din cei mai cu vază boeri ai Moldovei, îl ucide chiar în ziua de Paști. Pe Vlădica Gheorghe îl arde de viu în fața norodului. Hotărârile acestea repezi descărcate în fulgerarea unei clipe, îl fac temut. Insemnătorii vremii în zic: „Ioan Vodă cel Cumplit”. Boerii îl ascultă tremurând. Norodul, însetat de dreptate, se uită la el ca la un mântuitor. Imprejurările pun dintr'odată la în-

cercare și vitejia Domnului și cinstea boerilor și dragostea poporului.

Chiajna, vestita Chiajna, târguește la Constantinopol tronul Moldovei pentru fiul ei Petru Șchiopol : Ea se leagă a îndoii peșcheșul. Un

sol împărătesc vine și spune Domnului că, dacă nu plătește 80.000 de galbeni, e mazilit. Ioan Vodă chiamă Sfatul țării și-i grăește astfel :

„Dragii mei boeri și voi iubitele mele slugi ! Greul de azi întrece toate cumpenele de mai înainte. Lăcomia Turcilor cere un haraciu în-

doit. De-l vom da, ea nu va zăbovi a ne stoarce și mai mult, până ce ne va stânge cu totul, căci asta o vrea păgânul. De nu vom da, ne așteaptă războiul, stricarea țării — foc și sabie: Cugețați și alegeți...

„Voi știți că haraciul nu-l plătesc eu, ci voi și ai voștri. Puțin dar mi-ar păsa de nu m'ar durea inima pentru țară. — Mi-e milă însă de voi, și pentru voi îmi voiu pune capul meu, dragilor mei tovarăși.

„Să chemăm pe Dumnezeu într'ajutor ca să plece pe vrăjmaș sub picioarele noastre.

Să trăim slobozi, or să ne piară până și urma noastră. Fiți cu mine și izbânda va fi cu noi!”

Duhul marelui Ștefan plutește de-asupra Moldovei. Și iată că încep iarăși buciumele să răsunе prelung, să umple văile cu chemările lor adânci, rugătoare, și iarăși izvorăsc din codri cete de țărani, ce roiesc spre tabără cântând:

Hai frați, hai frați, la năvală dați;
La năvală dați—Țara v'apărați!...

Iar se 'ntâlnesc plăeșii sfătoși ai Vrancei cu voinicii 'nalți și mândri ai Orheiului ș' ai Câmpulungului; în fruntea lor pășesc bătrâni voinici ce 'nvârt ghioaga și trag cu arcul ca 'n vremea tinereții, — mulți din ei se cunosc dela Feldioara. De pretutindeni vin; ca puhoaele umflate de ploi se lasă spre Iași, unde sporesc mereu tabăra întinsă pe largul neteziș dela Co-

pou. Aici își văd stăpânul. Il văd aevea, călare, îmbrățișându-și oastea, cu ochi de părinte, — și-i văd chipul și pe banii cei noi ce li se împart, strălucitori și roșii ca focul, cei dintâi bani de aramă ai Moldovei.

Iscoadele aduc vești că oastea vrăjmașă a pornit din Nicopoli, și vine cu Petru cel Șchiop să-l așeze 'n scaun. Domnul aveà 'n tabăra lui o mie de Cazaci tocmiți cu leafă. Li mână 'naintea cu Vornicul Dumbravă să ție pe oaspeți de vorbă, până ce-o sosì și el cu grosul oștii.

Și pleacă. E o luminoasă dimineață de primăvară. — Toate par'că renasc. Bătrânii întineresc la auzul vechiului cântec ce din mii de guri sbucnește :

Hai frați, hai frați, la năvală dați ;
La năvală dați—Țara v'apărați !...

Dela Ștefan nu s'au mai văzut ostași mergând cu-atâta drag la luptă.

În valea Siretului pe-aproape de Roman, Ioan-Vodă își lasă gloatele să vie mai încet, iar el aleargă înainte numai cu călăreții. Petru poposise cu oastea în pragul Moldovei, lângă satul Jiliștei, pe apa Râmnei. De-aici trimisese cincisute de înaintași să-i curețe calea. Dumbravă i-a întâlnit și i-a curățat pe toți. Nebănuind nimic, feciorul Chiajnei îi așteptă, făcându-și socotelile izbânzii — ș'ale domniei mai ales — când deodată se pomeni cu tabăra învâlmășită ca de-o vijelie năprasnică... Ioan-Vodă dintr'o parte, Dumbravă din alta își purtau că-

lăreții cu-atâta iuțeală, încât oastea de șase ori mai mare a lui Petru se simți cuprinsă de învăluirea morții, ce nu mai îngăduie luptă. Strigăte de groază și de durere se ridicau din toate părțile, sporind neorânduiala. Peste câteva ceasuri mii de leșuri acoperiau câmpul dela Vadul Râmnei. Și pe când Petru și frate-său Alexandru, Domnul Munteniei, fugiau spre Dunăre c'o frântură de oaste, Ioan-Vodă — într'adevăr *cumplit* de astă dată, treceă ca un vânt de pustiire peste biata țară lăsată fără strajă. El intră în București ca biruitor și ca stăpân, făcù Domn pe Vintilă-Vodă, și, lăsând întâmplării grija isprăvilor lui, pornì spre Brăila cu înverșunarea sălbatecă a unei fiare flămânde ce-și adulmecă prada. Acolo fugise Petru cel Șchiop. Ioan-Vodă își năpusti gloatele nerăbdătoare asupra bogatului oraș dunărean, pe ale cărui ziduri fluturà, de mai bine de-o sută de ani, steagul turcesc. Lozinca erà : „nici o cruce și nici o milă”. Și n'a fost nici o cruce. Mulțimea s'a îmbătat de vederea sângelui, și mai vârtos a bogățiilor risipite pe uliți. Ce-a scăpat de sălbătăcia ei, au mistuit flăcările. Petru fugise la Constantinopol. Oști proaspete de Turci și de Tătari veniau dinspre gurile Nistrului în ajutorul Brăilei. Aprigul Voivod, cu voinicii lui din ce în ce mai întărâtați se aruncă înaintea lor și le scurtă din drum. Loviți pe neașteptate, în preajma Lăpușnei, Tătarii, câți mai scăpară cu zile, o rupseră de fugă îndărăt, iar Turcii se buluciră în

cetatea lor Tighina, sau Benderul, cum îi ziceau ei. Ioan-Vodă îi urmări de-aproape, îi văzù cum se strivesc la porți, înnebuniți de spaimă, îmbulzindu-se să intre mai iute în cuibul acela păgân pe pământ moldovenesc; scârșnind se aruncă asupra lor cu toată oștirea, văzduhul se umplù de vaete, și zidurile cetății, ca de-un cutremur mare, se prăbușiră peste leșurile apărătorilor ei.

Dar pe când biruitorii își împărțeau pleanul și bucuriile atâtor isprăvi, un călăreț aduce vestea că vine prăpăd greimea cea de temeiul a Impăratului. Ioan-Vodă încredințând o frunte de oaste pârçalabului Golia, viteaz cercat și vechiu tovarăș de pribegie și de planuri mari, îi trimise grabnic să-și arate vredniția la Vadul Obluciții, pe unde aveau să dea năvală Turcii, iar el se trase 'nspre Cahul, unde lacul și măgurile îi puteau fi de mare ajutor în cumpăna unei lupte. Și 'ntr'adevăr acolo s'a dat lupta cea grozavă. — Golia însă își vânduse prietenul, Domnul, țara, pe treizeci de mii de galbeni. Și Turcii trecură Dunărea fără nici o piedică. Ioan-Vodă așteptă vești — îi credeà departe, ținuti în loc de viteazul Golia, când de odată se pomeni cu duiumul lor întreg, eșit ca din pământ. Și lupta începù. Moldovenii, însuflețiți de izbânzile de până atunci, și încrezători, ca 'ntr'o putere făcătoare de minuni în vitejia Domnului lor, puseră 'n uimire pe Turci cu îndârjirea cu nepășarea lor de yieață. Imbătați de no-

rocul atâtor biruinți, își făceau o fală să înfrunte moartea, unii strigau în gura mare că ei sunt solomonii, și nu-i atinge glonțul... „Iară Moldovenii, zice cronicarul, stau așa cum ar fi gătiți de moarte, iară nu să izbândească; și multă moarte s'au făcut de ambe părțile, că nu eră a călcare pre pământ ce tot pre trupuri de om, și mai apoi așa aproape se băteau, că și mâinile li obosise, și armele își scăpau”.

Pe la nămezi începuse a se mai risipi din desele rânduri mereu împrăștiate ale dușmanului. Strigăte de îndemn: Nu vă lăsați băeți! strigăte din ce în ce mai întetite însuflețiau pe ai noștri, — când iată că dinspre Nistru sosi, adus ca de-o furtună, Adel-Ghirai, c'o sută de mii de Tătari. Prins între două puteri uriașe, mândrul Voivod văzù că nici o minune nu-l mai poate scăpa. Dar nu se gândi o clipă la mântuirea pe care-o poate da fuga. Ci, strângându-și în jurul steagului ciuruit de gloanțe puținii tovarăși ce-i mai rămăsese pentru ceasul cel greu al sfârșitului, se suie cu ei pe măgura de lângă satul Roșcani, și, îngrădindu-se cu șanțuri, se mai apără de acolo, ca de după zidul unei cetăți, încă trei zile. În cele din urmă, văzând Ioan-Vodă zădărnicia ori-cării împotriviri, și împresurat cum eră din toate părțile, că nici merinde, nici apă nu mai avea ai lui, se închină biruitorului. Ahmet-Pașa îi jurase pe Coran că nici lui nici vitejilor lui nu li se va face vre-un rău. Ura însă birui cinstea, și găti

o moarte cumplită cumplitului Domn. El fu legat zdravăn de cozile a două cămile, cari, puse pe fugă, îl rupseră 'n două. Tovarășii lui fură uciși până la unul; și toată hemesita multime a Tătarilor se vărsă asupra nenorocitei țări, pe care o jăfui sub ochii noului Domn, Petru cel Șchiop.

Aceasta a fost cea din urmă rază de nădejde, cea din urmă sclipire de paloș pentru mântuirea Moldovei.

Petru cel Șchiop a fost de trei ori răsturnat, și pus pe drumuri și pe cheltuială. Trei Domni s'au perindat în zilele pribegiei lui: Ion Potcoavă și Alexandru, frați lui Ioan Vodă cel Cumplit, ș'un fiu din flori al lui Rareș, Iancu Sasu, cel care a pus pe țară birul văcăritului: din zece vite, una.

Un nou Domn — însemnă un nou spor de haraciu. Și numai atât domniă, cât putea plăti, și cât nu venia altul să dea mai mult. Cel care nu mai era în stare să plătească, dacă nu fugia la timp, se pogoră de pe tron în temniță, sau deadreptul în mormânt. Toate datoriile mazelitului cădeau în sarcina urmașului. Petru cel Șchiop își răscumpără domnia în anul 1582, ridicând haraciul la o sută de mii de galbeni.

Ca și trupul celui din urmă erou, Moldova, se rupse 'n două: de o parte Domnul, boerii, și călugării, — de alta, poporul. Intre aceste două lumi, din ce în ce mai depărtate și mai străine una de alta, stă biciul dăbilarilor și hangerul

ienice.ilor — teascul de stoarcere, îngrozitoarea împlinire-a dărilor ce nu mai aveau nici o socoteală. Mai bântuiau, în răstimpuri câte-o raită de Cazaci ori de Tătari, mai svânta câte-o secetă, — atunci birurile apăsau cu-atâta strășnicie încât mulți dintre țărani, uneori toți gospodarii unui sat, se vindeau cu ocinile și feciorii lor, se vindeau șerbi, ca să-și poată plăti dările. — La Constantinopol, înaintea porților Marelui Vizir, ienicerii făceau răscoale, unii pentru a-și aduce, alții pentru a-și păstra Voivodul lor, datornicul lor — comoara lor — pe tronul Moldovei.

În toamna anului 1591, Petru, înfricoșat, de urmările atâtor asupriri pe bietul norod, părăsește de voia lui domnia și fugе 'n țara Nemțescă. Tronul e pus la mezat. Aron, un fiu din flori al lui Alexandru Lăpușneanu, dă un milion de galbeni ș'ajunge Domn. El pune cea mai grea dare ce a încercat vre-odată îndurarea unui popor: un bou de fiecare locuitor al țării.

Bogdania cea vestită, mândra țară a lui Ștefan, prinsă 'n vârtoarea pieirii, se duce tot mai afund, când iată că din mijlocul Olteniei se 'nalță un suflet mare, un Voivod fără seamăn al neamului Românesc — un Arhanghel, care cu sabia-i fulgerătoare, despică 'n noaptea cea înfricoșată drumul mântuirii.

MIHAI VITEAZUL

In anul 1593 Mihai, fiul lui Pătrașcu cel Bun, e Ban al Craiovei. Oltenii îl iubesc pentru vrednicia și dreptatea lui. Bătrânii își zic oftând: „Așă Domn să aibă țara...”

Domn e Alexandru cel Rău, care, neliniștit de vârva marelui Ban, îi hotărăște pieirea. Mihai simte și pleacă la Constantinopol, unde are sprijin pe fratele mamei lui, pe puternicul Iani Cantacuzino. Dar îl prind pe drum armășeii lui Vodă și-l aduc la București, unde hainul Domn îl osândește la moarte. Trecând, spre locul de osândă, pe lângă Biserica Albă și fiind ceasul de leturghie, se roagă el de păzitori să-l lese-o clipă în lăuntru să-și facă cea din urmă cruce, și îngăduindu-i-se aceasta, cu multă credință pășește înaintea altarului, și'n-genunchind se'nchină și făgăduiește'n cugetul lui că, dacă prin vr'o minune dumnezeiască va scăpa, să ridice o mânăstire chiar pe locul a-

cela ¹⁾. Minunea s'a făcut. Calăul ,când să dea lovitura morții, înfiorat de liniștea măreață și de bărbăteasca frumuseță a osânditului, aruncă iataganul și fuge. Mulțimea vede un semn de Sus în această întâmplare. Ea cere, strigă iertarea nevinovatului; și glasul poporului — e glasul lui Dumnezeu.

Scăpat astfel, Mihai trece 'n Ardeal, capătă scrisori de la prințul Sigismund Batori, se duce la Stambul unde, cu banii și stăruințele unchiului Iani, se face Domn. In ziua de 8 Septembrie 1593, un ceauș ridică din scaun pe mazițitul Alexandru. In largul mării, poate că se vor fi întâlnit cele două corăbii, care purtau destinele țării Românești, tot atât de zbuciumate ca și valurile pe care se legănau.

Noul Domn era prea mândru pentru a nu simți apăsarea unei coroane împovorate de-atâtea datorii, și prea mult își iubiă neamul și țara, pentru a se lăsa adormit de sclipirea deșartă și spuma de mulțumiri copilărești pe care le poate da o domnie. Pentru el steagul și sabia pe cari le primise din mâna Sultanului Amurat al III-lea nu erau încă semne ale puterii; și cum puteau fi, câtă vreme Turcii se purtau poruncitori prin satele și târgurile stăpânirii lui, iar el era ținut să apere și să ajute pe dușmanii și pe asupritorii poporului lui! Alta era pute-

---

1) Biserica Mihai-Vodă din Dealul Spirei, zidită de el in anul 1598.

rea pe care o vroia el. — Răsări-va cândva puterea aceea? — Binecuvântă-va Dumnezeu steagul și sabia acestei domnii?

Toți așteptau. Eră în aer liniștea aceea întunecată, apăsătoare, pe care-o trimit înainte furtunile cele mari. O minune, un mântuitor cu mintea sau cu sabia, un făcător de dreptate trebuia să vie. Pentru noi, pentru întreaga lume creștină, pentru noi mai ales, trebuia să vie.

Sultanul se uită peste noroade 'ngenunchiate până 'n hotarele împărăției Germane. Ungurii aveau în Buda un pașă, cu putere de rege. Ardealul aveà pe Sigismund Batori, tânăr fără voință, care domnia 'n Alba-Iulia cu întărirea și sub ascultarea Sultanului. Polonii păziau față de Turci o pace pe care frica o prefăcuse 'n supunere. Românii nu mai aveau acum de dat păgânilor decât vieța doar. — Impăratul dela Praga, Rudolf al II-lea, spre care-și îndreptau privirea milioane de creștini asuprași, nu eră omul așteptării lor. El își visă un tron de aur la Constantinopol, și nu făcèa nimic pentru a-și apăra Viena spre care venia ca un zmeu, împărăștiind moarte și pustiu în juru-i, războinicul vremii, îngrozitorul Sinan-Pașa. Anul 1593 se sfârșise 'n sânge. Mihai cătă 'n roșeața aceluiașfînțit semnele zilei de mâine.

Puterea năvălitoare a Turcilor înfricoșase Europa. Iarna s'a petrecut în planuri. Se vorbea de-o nouă cruciată, la care Papa dela Roma și împăratul Germaniei chemau de zor pe cei

trei Domni ai Carpaților : Mihai, Aron și Sigismund. Solii Apusului se 'ncruciau cu solii de la Răsărit. Domnul Munteniei, pe tăcutele, își făcea oaste. Al Moldovei, cerea sprijin împotriva Tătarilor ce vin asupra-i, — al Ardealului stă la tocmeală, cătând să tragă foloase cât mai mari din grijile și nevoile celorlalți. Polonii, chemați și ei, se temeau să rupă cu Turcii, Cazacii, doriți de luptă, și de pradă, așteptau cu șelele pe cai, porunca împăratului Rudolf.

Primăvara desvăliă câmpiile și gândurile oamenilor. Mihai se sfătuisse cu țara, fel și chip se socotise, — altă cale nu eră decât lupta, lupta desperării, lupta celei din urmă scrâșniri a celui ce-i prins în încleștarea morții și nu vrea să moară.

Vara uscă drumurile oardelor pustiitoare. În Iuliu, Mihai luă înțelegere cu Aron-Vodă, peste capul căruia trecuse-o năvală de Tătari, și cu Sigismund, care-și precupețiă ajutorul.

Toamna aveă s'aducă roadele atâtor frământări. S'apropiă vadeaua haraciului, peșcheșurilor, cu mult mai mari decât haraciul, și datoriilor de tot felul, vechi și nouă, cari erau așa de multe că, după cum se spunea atunci, „de s'ar fi vândut toți copiii și toți oamenii din țară, nu le-ar fi putut plăti toate"... Se strângea funia la steajer. Sigismund ceru lui Mihai închinarea lui ș'a țării. Vreme de stat pe gânduri nu mai încăpeă : Mihai se legă — va ști el să se deslege... când își va vedeă țara scăpată

de Turci. — Și la sfârșitul lui Octomvre primii din Ardeal două mii de călăreți. Tocmai atâția primise și celălalt mare viteaz, după închinarea dela Colomea.

Planul era făcut și toate erau din vreme puse la cale. În dimineața zilei de 3 Noemvre, zi mare în sbuciumata istorie a neamului nostru, toți creditorii veniți dela Constantinopol se 'nghesuiau în curtea Vistieriei, unde-i chemase Domnul ca să le plătească. Erau Turci, erau Greci, erau Jidovi — ochi lacomi, ochi sclipitori de nesațul banului, era fierbere, și zarvă de limbi amestecate, și tremur de mâini ce se ridicau, fluturând în aer sineturi și socoteli nerăfuite de ani îndelungați, — căci Domnii noi plăteau și datoriile rămase dela înaintașii lor. Deodată, la un semn al lui Mihai, cei patru mii de ostași ce 'nconjurau Vistieria, se aruncară, cu setea răzbunării — a răzbunării drepte și sfinte — asupra acelei turme de cămătari, cari înfățișau cea mai uricioasă și mai cumplită pacoste a țării. S'a fost o strașnică răfuială... Așa cum știe răfui norodul, când îl ajunge cuțitul la os. Toată ziua, și noaptea până târziu, a fost o adevărată orgie de sânge. Și nu numai cei prinși în curtea Vistieriei, din care n'a scăpat unul, dar toți Turcii cari se aflau statornici sau întâmplător veniți în București, fură uciși. Spune un povestitor străin că tot în măcelul acela grozav au pierit, în vâlvoarea flăcărilor și două mii de Ieniceri cu marele lor Emir,

ce-și aveau de curând așezarea în casele Vistierului Dan. Se mai povestește că întâlnind Mihai în vălmășagul și năpustirea aceea de lume doi Cazaci, cari duceau în părângă o desagă plină cu galbeni, ci-că i-ar fi oprit și i-ar fi

pus cu binele să 'mpartă și ostașilor lui din atâta pradă ce le picase, căci tot dela ei săracii și dela ai lor erau adunați banii aceia. — Și cum de vânt se lățește pârjolul pe-o miriște uscată, așa s'au întins numai decât flăcările răskoalei, de-au mistuit ș'au curățit, că par'că n'ar

fi mai fost de când lumea Turci prin țară. Pretutindeni eră înviorare. Se trezià iar în sufletul Românilor, vechea vitejie din vremea lui Mircea ș'a lui Vlad Țepeș. Puterea asta proaspătă, neașteptată, eșită 'n clipa însetării, ca izvorul lui Moise din stânca pustiului, Mihai o ridica numai cu dragostea lui de țară și cu adânca încredere pe care-o aveà în poporul lui. Și el știu s'o arunce 'n cumpăna împrejurărilor c'o așa potriveală de năzdrăvan și 'n așa clipe hotărâtoare, încât, în cei opt ani de zile cât a domnit, a lămurit cu strălucirea faptelor lui, ș'a ridicat în cea mai largă vedere a lumii dreptul la viață al Neamului Românesc și voința ne-strămutată de a și-l apăra. Eră un om voinic și vrednic, făcut să stăpânească, — mărăș la înfățișare, larg la suflet, cumpănit la vorbă și scump la răs. Gândià repede, își lămurià numai decât gândul cel bun, și pășià la faptă cu hotărârea deplinei încrederi în izbândă.

După ce-și curăți capitala, Mihai se grăbi să limpezească malurile Dunării, cari erau cuprinse de Turci: Incepù cu Giurgiul. Lovit în zori, până pe la nămezi orașul, în care de-un veac fluturà flamura verde, fu prefăcut într'un cimitir. Numai doi Turci, lepădându-și hainele de pe ei, au scăpat trecând Dunărea înot. Aron-Vodă în vremea asta își pliveà și el Moldova lui de pământă. Ostașii celor două țări petrecură sărbătorile Crăciunului în vajnicul iurus al morții ș'al pustiirii, zi și noapte călări, des-

mortîndu-și din când în când harnicele brațe la focurile ce mistuiau cuiburile turcești de pe malurile Dunării.

Stambulul erà în fierbere. Uimirea, amestecată cu groază și cu mânie nu mai găsià blesteme pentru numele celor doi Voivozi. Porunci strașnice dădù Sultanul. Hasan și Mustafa-Pașa porniră cu oști să pue 'n locul lui Mihai pe Bogdan, fiul lui Ion-Sasul; și 'n locul lui Aron pe Ștefan Surdul. Dinspre Banat se pogora Hanul cu Tătarii lui. Mihai repezì, din tabăra dela Hulubești, o frunte de voinici cu frații Buzești și cu Radu Calomfirescu să 'ntâmpine pe Tătari, cari-alergau lacomi, târînd după ei legați de carele pline de prăzi mii de creștini fuati în robie. Duiumul curgeà spre Giurgiu despărțit în trei. Cetele dintâi trimise 'nainte ca să deschidă calea biruinții nu s'au mai întors: S'au lovit în dimineața zilei de 14 Ianuarie cu străjile lui Mihai la Putinei, ș'acolo au rămas pe veci. Anul 1595 începeà bine pentru Români. Al doilea rând de Tătari fu zdrobit la Stănești, unde nepotul Hanului rămase pe câmpul de luptă. Toți robii fură scăpați. Hanul, cu grosul oștirii și cu șase mii de Turci, stătù la Șerpătești. Puneà la cale o bătălie hotărîtoare, când în putearea nopții se pomenì lovit de însuși Domnul țării cu toată oastea lui. Un cronicar ungur, uimit și el de repeziciunea aceluia atac, scrie „că Mihai a răpus pe Tătari acolo, în timp cât ar fierbe un ou de găină”. De fapt nici n'a fost o

bătălie, — că Turcii într'o clipeală au fost pe cai, și pân' la Rușciuc, trecând Dunărea 'nghețată, o fug'au ținut-o. Iar Hanul, în vâlmășagul acelei nopți grozave, abià putù scâpà cu ce-aveà pe el. Sute de cai fără stăpân, arme scumpe, care 'ncărcate cu prăzi — toată bogăția de haram a Tătarilor, rămase 'n mâinile Românilor. Și numai decât Mihai se 'ntoarse asupra celui alt dușman. Trecând Dunărea pe la Marotin, îl întâmpină înaintea Rușciucului. Lupta începută din răvârsatul zorilor, ținù până noaptea târziu când Românii, deplin biruitori, într'un iuruș năprasnic năvăliră 'n Rușciuc și, după ce-și împărțiră bogățiile orașului îi dădură foc. În bătaia aceea căzù și Mustafà-Pașa, alături de cei mai buni ostași ai lui. Și pe când flăcările zbuciumate își purtau lumina peste miile de morți, ca și cum ar fi căutat pe cinevã, — nevrednicul Bogdan, Domnul cel fără domnie al Turcilor, fugiã îngrozit spre Constantinopol. Celălalt vânător, Ștefan Surdul, mai puțin mișel, pieri în luptă cu Aron la Vadul-Isacței. Românii băteau acum pe vrăjmaș nu numai cu armele dar și cu vâlva puterii lor. — Muntenii coborînd, Moldovenii urcând lunecușul Dunării înghețate, se 'ntâlniră încărcăți de plean, sub zidurile Brăilei: După șaisprezece zile de împotrivire orașul își deschise porțile înaintea biruitorilor.

Sigismund în vremea asta se lăudã în Apus cu isprăvile Voivozilor *lui* dela Dunăre, și-și tocniã cu 'mpăratul Rudolf îngrădirea unei mă-

riri, pentru care nu făcuse nimic, sau aproape nimic. Din puținul ajutor pe care-l dăduse celor două țări, își trăgea acum un drept de stăpânire asupra lor. Și 'mprejurările îl slujiau de minune: Apusul, neștiind ce se petrece pe-aici, îl credea puternic. Românii la strâmtoarea în care se găseau își plecară capul cugetând că va veni ea odată și ziua socotelilor. Aron bănuie că ar înclina mai mult cu Polonia, și cum era înconjurat numai de lefegii unguri, fu ridicat în dimineața zilei de 3 Mai, și dus înaintea lui Sigismund, care-l aruncă în închisoarea dela Vinț, unde pieri otrăvit. Iar cel ce-i mâncase pâinea și-i cunoscuse mila, fiul de țigancă Răsvan, ce zicea că-i un fecior din flori al lui Petru Șchiopul, și pe care-l înălțase Aron la rangul de Hatman, îi luă locul și domni, cu numele de Ștefan-Vodă, sub ascultarea lui Sigismund Batori.

Toată mânia Turcilor, era acum îndreptată asupra lui Mihai. Se făceau pregătiri mari pentru „stârpirea blestematului ghiaur”, ce stă ne'nfricoșat în propta celei mai temute puteri de pe pământ. Se vorbea în jurul noului Sultan Mohamed, dacă n'ar fi mai bine poate să se 'ntrupeze odată la crugul Musulman țara nesupușilor acelora dela Dunăre, și să se pue Pași în loc de Domni.

Un războiu strașnic avea să hotărască 'n sfârșit de soarta Românilor, și ei cari erau straja de-afară a creștinătății, nici un sprijin n'aveau în cumpăna asta dela apărătorii Crucii. Lea-

hul ținea cu Turcul; iar împăratul Rudolf lăsă tânărului Sigismund toată grija învăluirilor din Răsărit, ceea ce-i înlesni acestuia să smulgă de la împuterniciții lui Mihai, acum când îi știia la aman, închinarea țării ș'a Domnului lor. Cu inima strânsă de durere a trebuit să-și plece fruntea înaintea trufiei deșerte ș'a celei mai vădite nedreptăți, cel mai vrednic și mai viteaz Domn și ostaș al vremii aceleia.

La începutul lui Iunie veni din partea lui Sigismund, George Palatici, Banul de Lugoj, luă jurământul Domnului și-i dete steagul și buzduganul legăturii celei nouă, care 'ngenunchiă pe țaranul Munteniei, alături de iobagul Ardealului, sub stăpânirea aceleiași coroane. Ar fi știut el Mihai cum să-i răspundă aceluia cuceritor de pe saltea; dar primejdii mai mari și cercări mai grele chemau aiurea sabia lui.

Pe la mijlocul lui Iuliu, marele duium al Turcilor eră în fața Giurgiului, și mii de salahorizoriau încheerea podului peste Dunăre. Mihai își trimisese la Sibiu soția și copiii, iar el cu cei zece mii de ostași trudì s'ație calea potopului, până-i va sosi din Ardeal ajutorul cerut. Dar în Ardeal, eră nuntă mare, și mirele Sigismund numai la războiu nu se gândia în vremea asta. Și doar acum se chiamă că eră țara lui aceea pe care-o apăra Mihai.

După vr'o trei săptămâni de hărțueli ușoare în preajma Giurgiului, Domnul Românilor știă lămurit că Sinan-Pașa are cu el peste o sută de

mii de ostași, că orice încercare ar mai face, ca să-l ție 'n loc, ar fi nu numai zadarnică, dar chiar primejdioasă, și că, ne mai având ce așteptă din Ardeal, toată nădejdea trebuia să și-o pună în oamenii lui, cari de toți, cu cei veniți de peste Nistru și de peste munți „pentru vestea mării lui vitejii ș'a dărnicii lui multe”, erau acum vr'o șaisprezece mii: zece mii pământeni, restul Ardeleni și Cazaci. Despre a luptă în câmp deschis nici nu putea fi vorba. Dar nici țara nu putea fi lăsată pradă năvălitorilor, fără a se cercă mai întâi tot ce omenește era cu putință pentru mântuirea ei. O minune mare, sau — o jertfă mare. Dumnezeu a vrut, și de data asta, să se 'mplinească minunea cu cel ce era gata de jertfă.

Mihai, trăgându-se noaptea din fața vrăjmașului, se așezase cu oastea într'un loc bun, pe care și-l ochise el din vreme cam la jumătatea drumului dintre Giurgiu și București. Acolo aveau dealuri, izvoare, mlăștini ascunse, un pod de bârne peste apa Neajlovului, strâmtoare, crivină și codru, — codrul prieten de zile grele și cel mai bun tovarăș de luptă al Românilui.

Sinan, bătrânul puternic, despre care Turcii ziceau că-i vulpe 'n pace și leu în războaie, trecuse-acum Dunărea și 'naintă spre București, unde i se spusese că s'a închis ghiaurul cu toată oastea și-l așteaptă gata de luptă. — În ziua de 12 August, către scăpătatul soarelui, poposî 'n marginea șesului de lângă vadul Călugă-

renilor. Se vedeà înainte codrul posomorît și poarta de 'ntuneric pe unde s'adâncià drumul între cele două dealuri. Turcii cătau cu grijă într'acolo. Noaptea curgeà încet, încărcată par'că de primejdii. Sinan așteptà vești ce nu-i mai sosiau — iscoade după iscoade porniau zorite, și nu se mai întorceau. Demâncate potopul prinse-a se urni greoiu înainte. Cele dintâi rânduri se rupseră 'n două apoi în patru, ca să-și facă loc pe valea din ce în ce mai strâmtă. Sinan, călare, privià cu mândrie la fluviul acela de vieți. A lui erà toată puterea aceea și cântec de biruință-i cântà hreamătul ei, în aerul proaspăt al acelei dimineți de vară. Dar fața viteazului bătrân se 'ntunecă de-odată. Ca un vârtej năprasnic învâlmășise rândurile dinainte și valea prinse-a vui de strigătele morții. Războiul erà început. Tot codrul părău că se prăbușește peste clocotul năvălitorilor înghesuți la strunga Vadului. Sinan, spumegând de mânie, îi îmboldià din urmă ca pe vite, blestemând pe fricoși, strigând vitejilor să-și tae drum cu sabia și să treacă înainte. Incet duiumul răzbăteà 'ngustându-se ca 'ntr'o pâlnie între cele două dealuri. Pe la nămezi toată greimea erà dincolo de pod, când de-odată o nouă vitejie de călăreți o izbi în față — grindină orbitoare purtată de însuși Mihai, ce, cu securea smulsă din mâna unui ostaș, croià parte largă 'n gloata vrăjmașă. Strigăte de trâmbiți, sbucnind din taințele codrului, sporiră spaima năvălitorilor cari, buimăciți

lovind în bobote, începură să dea îndărăt. Învișorât, bătându-i cu topuzul, Sinan îi îmbrânciă orbește 'nainte peste mormanele de leșuri. Cai și oameni se svârcoliau în mlăștinile cruntate de sânge. Șiruri proaspete izvorau mereu în fața acelorași viteji neobosiți. Deodată un lung vaet sbucni din mii de guri. Steagul, steagul cel mare al Profetului căzuse 'n mâinile Românilor. Vestea străbătù ca un fulger, și cu ea groaza cu mult mai întunecată decât a morții. În deșert mai cercă Sinan să poruncească. Mulțimea, dând busna peste el, în fuga-i nebună îl trânti de pe pod cu cal cu tot. Doi credincioși l'au scos din mocirlă și l-au dus pe brațe. În urma lor podul se prăbuși trosnind sub greutatea gloatei îngheșuite, și 'n locu-i crescù numai decât, între cele două maluri ale Neajlovului, un pod de leșuri peste care se 'mbrânciau afară în larg Turcii goniti din urmă mai mult de spaima lui Mihai decât de oastea lui. Și ce de plean căzù în mâinile Românilor!

Noaptea aduse biruiților scăpare, biruitorilor odihnă.

Pân' a nu se lumina de ziuă, Domnul ținu sfat cu ai lui. Turcul putea primi din ceas în ceas oștire nouă: era balaurul căruia-i creșteau capetele tăiate. Șirurile Românilor însă nu se mai întregiau. Inc'o bătălie — ar fi fost risipa isprăvii mântuitoare pentru care jertfise atâtea scumpe vieți. Fu hotărîta retragerea în munți până la sosirea oștii lui Sigismund. Și'n

răvărsatul zorilor, pe când Sinan își dregea rândurile pentr'o nouă luptă, Mihai ridicând tabăra sbură cu voinicii lui la munte. În urma lui, Bucureștii și Târgoviștea, orașe aproape deșerte, se 'nchină fără nici o împotrivire Turcilor cari, bucuroși c'au ajuns cu bine pân' aici, nu găsiră cu cale să urmărească pe Mihai mai departe. Biruitorul dela Călugăreni se așezase pe Dâmbovița în sus, la Stănești, în una din acele mărețe întărituri de stânci, cari-au fost pururea păvăza celor puțini împotriva celor mulți. De-aici mai da câte-un iuruș prin cârdurile turcești ce roiau pe vale, flămânde de pradă. Dar zilele treceau și oastea din Ardeal nu mai sosiă. Ba și din câți aveă 'n tabără se mai rupseră. Moldovenii cari-i erau ca o mână dreaptă, plecară chemați grabnic de învăluirile țării lor: Ștefan Răzvan, ocrotitul Ungurilor, nu mai eră Domn. Boerii pribegi în Polonia ridicaseră 'n locu-i pe Irimia Movilă, cu voia și sprijinul Leșilor; nu eră viță de Domn, dar aveă cele mai frumoase moșii din buna țară a lui Ștefan cel Mare¹⁾.

1) Cu el se calcă vechea datină a țării de a nu se da coroana decât celui de neam domnesc. Acest Irimia Movilă se trage din Movileștii ridicați de Ștefan cel Mare, iar de obârșia neamului lor povestește astfel cronicarul Neculce: „Ștefan Vodă cel Bun când s'au bătut cu Hroirot Ungurul, precum zic unii la Cașin, iară Letopisețul scrie că s'au bătut la Șchee pe Siret, au fost căzut calul cu Ștefan-Vodă în războiu; iară un Purice Aprodul i-au dat calul lui; și nu puteă în grabă încăleca Ștefan-Vodă, fiind om mic. Și au zis Purice Aprodul: „Doamne eu mă voi face o moviliță, și vino de te sue pe mine și încăleacă!“ Și s'au suit pe dânsul Ștefan-Vodă și au încălecat pre cal; și au

De-abiã pe la începutul lui Octomvre sosì și mult așteptatul Sigismund cu oastea lui în tabăra dela Stănești. El se mișcă încet, și se hotără greu la luptă. Mihai stă pe jaratic. Când, peste-o săptămână, pornir'amândoi spre Târgoviștea, Sinan, bătrân cuminte, se retrăgea spre podu-i dela Giurgiu, lăsând Târgoviștea întărită de el în grija pașalelor și dând foc Bucureștilor mai greu de apărat. Marele Vizir plecase la timp. Creștinii după ce trecură prin sabie pe Turcii rămași de pază în Târgoviștea, grăbiră să-l ajungă din urmă. Apucară dincoace, pe malul Giurgiului, numai coada oștirii și „calabalâcul” lui, vite, cămile și care 'ncărcate cu tot felul de bogății; mai erà și mulțime de robi, peste cinci mii de Români, cari căzură 'n genunchi, plângând de bucurie, când văzură steagurile mântuitorului Mihai. Sinan, care scrisese la Constantinopol minuni despre grozavele lui isprăvi, avu durerea de a privi de pe celălalt mal cum se prăbușesc peste apărătorii lor zidurile celor din urmă întărituri ale Turcilor, sub vajnica năvală a creștinilor biruitori.

Astfel se sfârși marele războiu al celui mai puternic și mai temut vrăjmaș al crucii, venit cu strașnică hotărâre de data asta să prefacă pentru totdeauna țările române în pašalâcuri turcești.

---

zis atuncia Ștefan-Vodă : „Sărace Purice, de-oi scăpă eu, și tu atuncia ți-i schimbă numele din Purice Movilă”. Și au dat Dumnezeu ș'au scăpat amândoi și l-au făcut boer, armaș mare, pre Purice, și dintre acel Purice Aprodul s'au tras neamul Movileștilor, de au agiuns de-au fost și Domni dintre acel neam”. (*O seamă de cuvinte*).

Noemvre începea să fulguiască. Sinan, învins, se grăbi a-și lua drumul spre Constantinopol unde-l așteptă mânia Sultanului.

Sigismund, cu cincizeci de tunuri, dăruite de Mihai, și oastea aproape neștirbită, se 'ntorcea mândru și foarte bucuros de-o biruință așa de ușoară. Mișcat de vrednicia lui Mihai, pe care acum, o văzuse cu ochii, și înțelegând că pe-un asemenea om nu-l va mai putea privi de sus singur găsi cu cale să desființeze nedreapta învoială din Mai. „Atunci Bator Sigmon, zice un martor al vremii, dacă văzù pe Mihai-Vodă cu atâta vitejie și cu-atâta înțelepciune, slobozit-au țara Românească, cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai-Vodă”. — Indulcit la biruinți ieftine și mai mult cu vrednicia altoșă câștigate, Sigismund trimise pe Răzvan cu două mii de Secui s'alunge pe omul Polonilor din scaunul Moldovei, și să stea iar el Domn — Domn ascultător de Craiul Ardealului, — în țara aceea, pe care ba Ungurii, ba Leșii, ba, acum în urmă, și Tătarii umblau să se facă stăpâni. Dar nada fiind prea mică, pește-le-a înghițit-o cu undiță cu tot. În lupta ce s'a dat în preajma Sucevei, oastea lui Movilă s'a ales mai tare. Răzvan, prins și dus înaintea Domnului biruitor, fu tras în țepă. Cu el s'a stins vechea viță domnească a Mușatinilor.

Sigismund amărît de pierderea Moldovei, se plânse împăratului și Papei. Craiul Polonilor fu dojenit că lucrează împotriva creștinilor : „Cu pană de durere, zice Papa, vă scriu că cele pe-

trecute în Moldova crud m'au întristat..." Dar mortul dela groapă nu se mai întoarce. Leșii aveau nevoie de prietenia Turcilor, și mai ales a Tătarilor, cari erau mai aproape și-i apărau de Cazaci. De Moldova iarăși nu se 'ndurau să se despartă, și Movilă rămase Domn. Ba încă începură a râvni și la țara lui Mihai, în locul căruia cătau să pue pe Simion Movilă, fratele Domnului Moldovei. — Pentru locul acela însă iată că se mai înfățișă un doritor. Radu, un fiu al lui Mihnea Turcitul veni cu oaste și firman dela Constantinopol. Veni prin Moldova. Avea ajutor și dela Movilă, care și-o fi zis în gând: „de nu i-ar fi cu noroc!”, și dela Tătari, pe cari de data asta, mai mult decât porunca Sultanului, îi împingea vechea lor dușmănie împotriva biruitorului dela Șerpătești. Avea el bune socoteli de acasă dar se 'ntâlni pe neașteptate cu cel ce știă așa de bine să-și apere tronul. Oastea-i fu sfărâmată și firmanul împărătesc nu-i folosì la nimic. Se 'ntoarse umilit la Constantinopol și 'n loc de coroană de Domn își puse pe cap turbanul turcesc.

Se poate zice de Mihai că el domniă între fulgere, — așa creșteau primejdiile și se grămădiau în juru-i. Polonii îl săpau cu știutele lor șiretlicuri, și Movileștii așisderea. Tătarii îl pândiau cum pândește hoțul pe paznicul neadormit. Iar Turcii făgăduiau trei țări pentru pieirea lui.

Știri îngrozitoare veniau din Răsărit cu cele dintâi adieri ale primăverii. Sultanul își chema

sub steag toate puterile Asiei lui. Se vorbià de patru sute de mii de ostași. Impăratul Răsăritului aveà să se măsoare cu Impăratul Apusului într'un războiu hotărîtor. Minuni ar fi făcut brațul și mintea lui Mihai în cumpăna asta mare. Dar oastea-i erà împuținată, țara istovită, satele dela câmp mai toate pustiite, — și ajutorul așteptat nu mai sozià. Singur alergă de colo-colo, dregând, însuflețind, întărind pe cei slabi cu uimitoarea putere a firii lui, înfățișând astfel, în urletul acelei furtuni, lupta măreață a corăbierului neînfricoșat cu mânia uriașă a talazurilor mării. Un an cumplit a fost și anul 1596. În țară jălanie și sărăcie. La hotar hărțuelile cu Turcii și cu Tătarii nu se mai curmau. Mihai erà neadormit. Vrăjmașii lui, văzând că n'au să-l poată răpune altfel, îi uneltiră pieirea pe căi mișelești. Și marele Voivod avù durerea de a descoperi că vânzătorii erau chiar dintre sfetnicii lui cei mai deaproape. Cu sabia-și curăți Sfatul de ticăloși, grăbit să-și descurce drumul. Și zile de liniște tot nu s'așezară. Pe toamnă când gloatele erau duse la câmp, o cumplită năvală de Tătari îi bântui țara până aproape de București. Iși strânse 'n pripă o brumă de oaste, dar când scăpătă cu ea 'n limpeziș nu mai găsi decât urmele jafului lor. Stătù câteva zile la Gherghița, lângă Ploești, de-și mai adună din țărănimea împrăștiată, și, neputând urmări pe Tătari în depărtatul lor Buceac, se repezì iar asupra așezărilor turcești dela Dunăre. Incepù cu Nicopoli. Orașul fu pustiit în două zile. Ce-

tatea, înspăimântată, flutură de pe metereze flamura păcii. Cu mândre daruri cinste beiful pe Domnul Român, și prin tot felul de vorbe bune căută să-l facă prieten Turcilor... Că e păcat, zicea el, ca un viteaz așa de mare și de vestit să stea 'n dușmănie cu stăpânul celei mai puternice împărății din lume, care chiar acum zdrobise 'n câmpiile Ungariei oastea Impăratului creștin; și că, iată, el va eși înaintea Sultanului și 'ngenunchind îl va ruga să uite cele petrecute, să uite și să ierte — și toate s'or întoarce spre binele Voivodului și spre norocul țării lui... Mihai ascultă gânditor. — Cine știe? Nu hotărî însă nimic. Iși luă rămas bun și se 'nturnă cu cinste 'n Târgoviștea, el încărcat de daruri, ostașii de prăzi. Asta a fost pe la începutul lui Noemvre. Pe-aproape de Crăciun îi și sosì un ceauș cu steag de pace dela „prea luminatul” Sultan. Beiful dela Nicopoli se ținuse de vorbă. Mihai aflase acum toate nenorocirile din Apus: un șir de izbânzi ușoare făcură pe creștini să se încreadă prea mult în norocul lor, și 'n ziua de 27 Octomvre pe când biruitoarii, orbiți de lăcomie, jăfuiau bogatele corturi ale Sultanului învins, deodată se poméniră izbiți de vajnicii călăreți ai lui Cicala-Pașa, — și 'n mai puțin de-un ceas aproape toată oastea creștină dormiă somnul de veci pe câmpul dela Keresztes. „Ast-felfel a fost, închee cu durere povestitorul, acea bătălie dela Keresztes, pe care creștinii o câștigară prin curajul lor, ș'o pierdură prin lăcomia

lor — strașnică pildă, care spune povățuitorilor de oști, că vitejia poate căpăta izbânzi, dar că numai înțelepciunea le poate păstra”.

Se ’ntrebă și Mihai: ce-i de făcut. Cumpăniă puterile celor doi împărați, și nu știă încotro va fi aripa sub care se va umbrî mai bine țărișoara lui. Cel dela care toate bântuirile-i veniau, îi trimetea steag de pace, — și cel canel împingea mereu în foc, nu-i dă nici un ajutor.

Spuse ceaușului s’aștepte, și plecă ’n Ardeal să ia înțelegere cu Sigismund. In ziua de 30 Decemvre fu primit cu alaiu mare în Alba-Iulia. El aducea învinșilor de ieri însuflețirea viteazului, sfatul înțeleptului — nădejdea izbânzii de mâine. Trebuiau însă hotărîri bărbătești. Trebuia strânsă mănunchiu toată puterea odată, într’un războiu mare, iar nu fărămită în lupte mărunte și de stânjeneală, cari mai mult tulbură decât limpezesc tăria și vieața popoarelor. Desluși câte greutăți are el acolo, la Dunăre, împresurat de-atâția dușmani, că nu mai știe din cotro să se apere mai degrabă, și câtă nevoie ar aveà pentru îngrădirea țării lui, sau de-un ajutor puternic, sau de-o pace bună cu cel mai tare dintre dușmani. Și cum despre toate astea împăratul Rudolf aveà să hotărască, rămase ca împreună cu Sigismund să meargă la Praga și Banul Mihalcea, unul din însoțitorii lui Mihai, pentru a se auzi astfel și glasul Românilor în desbaterea soartei lor. Iar Domnul, încărcat de daruri și petrecut afară din

oraș, cu acelaș alaiu, se 'ntoarse la Târgoviștea, pofti pe ceauș înaintea Sfatului țării, și primi bucuros flamura păcii. De altfel, așa mare temei pe împăcarea asta nu puneà nici el, cum nu puneau nici Turcii. Dar bieteii țării, la strâmtoarea 'n care se găsià, îi erà de mult folos un cât de scurt răgaz, și Domnul știu să i-l deà.

La Praga împuternicitul lui Mihai a stat mai bine de două luni. Se vânturau acolo tot felul de vorbe, de planuri, de socoteli. Erau și vremile pe-atunci din cale afară de mișcătoare, ș'atâta viclesug în oameni, ș'atâta nestatornicie în toate hotărârile lor, că nu se mai puneà crezare pe nimic. Împăratul umblà să vindece cu vorbe răni făcute cu sabia. Sigismund, fățarnic, și însuși neștiind ce vreà își schimbà gândurile dintr'o zi în alta. Acì scrià Sultanului: „Sunt gata să viu pentru a sărutà pulpana Măriei Voastre, și pentru a ne supune, eu și toată țara mea, sub scutul aripilor puterii Voastre”, acì hărăzia împăratului Rudolf coroana Ardealului, în schimbul unei pălării de cardinal, — acì ziceà să i se trimeată lui partea de oaste și de bani, cuvenită lui Mihai pentru paza porților dunărene.

În toiul verii, pe când soli din partea Sârbilor și Bulgarilor stăruiau de viteazul Voivod să ridice șpada și să 'nceapă lupta mântuitoare, un nou ceauș sosind dela Țarigrad, aduse Domnului sabia și buzduganul, ș'un cal frumos îm-

podobit, din partea Sultanului, care-l întăria pentru toată viața la cârma țării pe el și pe fiul său Pătrașcu. Ajunsesse la mare preț acum brațul și mințea Voivodului Român. El primiă pacea Turcilor și răspundeă creștinilor de peste Dunăre să mai aștepte, că nu-i nici el destul de pregătit pentru un războiu. De altfel pretutindeni eră pace, o pace surdă, o pace de nevoe, de care se bucurau toți și care nu 'nșelă pe nimeni. În țară începeau satele să se mai înfiripeze, mai ales de când făcuse Domnul așezare ca tot țăranul, pe a cui moșie se va află, acolo să rămăe „rumân veșnic”, și nici el nici ai lui să nu se mai poată strămută vr'odată din locul acela, oricât de rău ar fi acolo, oricât bine ar puteă află aiurea. — Eră o șerbire cerută de vremi. Cu măsura asta gospodăriile satelor se mai statorniciau, iar dările și oastea se puteau socoti și strânge mai cu îndemânare. Și mare nevoe eră la vremea aceea de bani și de oaste.

Mihai cugetă de mult să smulgă Moldova de sub cârmuirea leșească a lui Movilă. Și tocmai se pregătiă s'o pornească în fărâma asta de răgaz, când întâmplările neașteptate din Ardeal chemară aiurea grijile lui. Sigismund plecase, părăsindu-și tron și soție, pentru cari eră deopotrivă de nechemat. Ardealul eră dăruit Nemților, cari nu prea știau cum să-l apuce, ca să-l poată țineă. Impăratul dela Praga, de această „mură 'n gură” se mândriă ca de-o cucerire,

Mihai vroia să știe cum rămâneau acum legăturile lui cu Sigismund: Stăruî prin două rânduri de soli să aibă o lămurire. Și iată că venirea chiar împuterniciții împărătești ai Ardealului să lege legătură nouă cu viteazul Domn.

În ziua de 9 Iunie 1598, după lungi desbateri, se întări la Târgoviștea următoarea învoială: Mihai să-și fie înainte toată stăpânirea țării, cu paza datinilor și îngerădirilor ei, și cu dreptul de moștenire al fiului și urmașilor lui de parte bărbătească, sub ascultarea „Marelui Împărat al Austriei și Rege al Ungariei”. Acesta-i va da, pentru luptele ce va avea de purtat împotriva vrăjmașilor împărăției, leafa a cinci mii de ostași, la nevoie îi va trimete și cinci mii de luptători sau, în lipsă de oameni, bani pentru a și-i năimi din altă parte.

Dar iată că Sigismund se răsgândi, și pe la mijlocul lui August, plecând într'ascuns din castelul retragerii lui dela Ratibor, sosi la Cluj, unde la început lumea rămase uimită, apoi numai decât îl înconjură cu dragostea ce se dă mai în totdeauna celui ce „pierdut eră și s'a reîntors”.

Din nou Mihai își văzù răsturnate toate socotelile.

Batori, nemulțumind pe Rudolf, cu purtarea lui, își căută sprijinul în prietenia Turcilor. Așa că Domnul Românilor se găsiă acum îngerădit de toate părțile de vrăjmași. O eșire trebuia să-și deschidă. Atunci se gândi la un plan, care-î

mai fulgerase cândva, în visurile lui de viteaz: Să smulgă Ardealul din acele mâini nevoiașe, cari nici nu știau ce vor, și să-l redea Împăratului. Soli tainici trimise 'n Apus cu firul gândului lui. Iar el până să-i vie răspunsul, se pogori la Dunăre să-și lămurească socotelile cu Turcii, cari iar se găteau să-i calce țara. Sub zidurile Nicopolii zdrobi oastea lui Hafiz-Ahmet, pașa de Caramania, și dând foc orașului, își împinse viforul de călăreți până dincolo de Plevna, pustiind totul în cale. O nouă bătălie în șesul Diului, lângă Vidin, închee cu bine șirul norocoaselor izbânzi ale Românilor. Pe la începutul lui Noemvre biruitorul intră sărbătorit în Târgoviștea lui.

Din Apus primî, ca 'ntotdeauna, răspunsuri îngăimate; și nu mai știiă nici el ce să creadă, când iată că Sigismund, care ținea, se vede, să uimească lumea cu firea lui cea schimbătoare, părăsi iar domnia Ardealului. De astădată o trecu vărului său, cardinalul Andrei Batori, care trăia 'n Polonia, prieten bun Leșilor, urînd de moarte pe Nemți. Acum eră văzut lanțul de dușmani ce se strîngea în jurul lui Mihai: Turcii, Tătarii, Irimia Movilă, Polonii, și unealta lor, Andrei Batori. Până și împăratul Rudolf începea să priceapă. La cererea zoriță a lui Mihaiu de a-i da bani de oaste și a-i trimete 'n ajutor pe generalul Basta, ca să poată porni războiul „cu Turcii”, împăratul, în scrisoarea-i dela 8 April 1599, făgăduind banii,

adaoge: „cu Turcii, sau *cu cine vom voi noi*”.

De altfel nici nu mai erà lucru de trãgãnit. Andrei Batori se și 'nvoise cu Domnul Moldovei pentru scaunul dela Tãrgoviștea, la care jinduia de-atãta vreme bogatul Simion Movilã; mai rãmâneã înțelegerea cu Turcii, cari nu-și prea vedeau câștigul în socotelile cardinalului, mai ales cã acesta făcea în acelaș timp cu ochiul și 'mpãratului dela Praga. Ba și pe Mihai umblã sã-l adoarmã cu propuneri de pace, cari bine înțeles cã furã iscãlitate și de-o parte și de alta cu aceeași lipsã de încredere și cu acelaș gând ascuns de... „care pe care”. — C'asã erã pe vremile acelea: toți umblau sã se 'nșee unii pe alții. Domnul Romãnilor, care 'nvãțase a nu se mai bizuì decãt pe puterile lui, își închegase acum o bunã oștire — vr'o patruzeci de mii de oameni, a cãror vitejie făcuse pe Turci și pe Tãtari sã-i numere 'ndoit. Chemãri stãruitoare îi veniau pe-ascuns de peste munți. Iobagii Romãni, Secuii, și Sașii, de veacuri înșelați, sãrãciți, robiți de magnații maghiari, vedeau în viteazul Domn al Țãrii Romãnești pe Mesia, pe Mântuitorul lor. — Vara s'a petrecut în solii, în iscodiri și 'n gânduri de sfãșiere, ascunse îndãrãtul zãmbetelor prefãcute. Toți îmbiiu la pace, cu dreapta strãnsã pe mânerul spadei. Cugetele vrãjmașe, la pãndã, se cãutau cu neliniste prin negura de minciuni care le învãluia.

Pe toamnã dupã strãnsul bucatelor, Mihai își rostì, „pasul cel mare”. În ziua de 13 Oc-

tomvrie în orașul Ploești luă jurământul oștilor. Peste-o săptămână își întindea corturile în fața Brașovului. Acolo stătù două zile. Aminti Sașilor că ei sunt Nemți, și el pentru împăratul Nemților se bate. Făgădui Brașovului spăimântat, ocrotire, Secuilor asupra libertate, — pe aceștia îi asmuți la răscoală, pe Români îi chemă sub steagurile lui. Mihai în toată vremea asta, erà stăpânit ca de-un fior de friguri, Sufletul lui, atins de aripa unui vis uriaș, simția în clipele acelea, că mai presus de viața, de coroana, de mărirea lui trecătoare, se cumpănià soarta unui neam, dreptatea nu numai a frânturii încăpute în hotarele țărișoarei lui, ci marea dreptate a întregului neam Românesc.

La 25 Octomvre Mihai, cu patruzeci de mii de ostași, erà lângă Sibiu, gata de luptă. Andrei Batori, cu tot atâta oștire, adunată în pripa neprevederii, se așezase pe câmpia dintre Sibiu și târgul Șelimberg. El mai cercă prin soli isteți, pornita descărcare a faptelor s'o împiedice cu vorbe, cu vorbe 'n cari trufia se grozăvià cât puteà, ca să nu se bage de seamă că tremură de frică. — Dar cine să mai întoarcă săgeata scăpată din arc.

Noaptea de 27 spre 28, o noapte uimitor de limpede și scânteetoare, oștenii din amândouă taberele o petrecură veghind, în neliniștea așteptării. Fiecare-și zicea: poate că e cea din urmă. Mijirea dimineții îi găsi în picioare, gata de luptă. Și nu se dădea nici un semn, și toți

se 'ntrebau: ce mai așteptăm? Soarele se ridica de-o suliță pe cer, în toate erà o înfiorare, o încremenire neînțeleasă. Se mai așteptà oare vr'o solie? De-odată un bufnet zguduitor zbugnì 'ntr'un nor de fum din tabăra maghiară, — aproape 'n acelaș timp și se răspunse din tabăra română, — și cele două puteri se 'nșfăcară 'n crâncena îmbrățișare a morții. Erà o frământare, un clocot de iad, în care caii se prăbușiau peste oameni, învăluți de laolaltă în orbirea aceluiaș vifor, brațele se 'mpleticeau ca șerpilor, glasurile omenești aveau cevà din urletul fiarelor, piepturi și capete trosniau sub copitele cailor, uluiți, sălbătăciți și ei ca și călăreții lor. — Dar ce e? Ce sunt pâlcurile acelea de mișei, cari se îmbrâncesc în fuga spaimei de moarte?... Unde vă duceți nevrednici urmași ai celor ce-au minunat lumea sub steagul lui Mircea ș'al lui Țepeș!... Pentru asta venirăți atâta loc?..

Și toată vieța puindu-și-o 'ntr'o clipă, biruitorul dela Călugăreni se aruncă învăpăiat înaintea oștii, scumpei lui oști, spartă de-un iuruș năprasnic al călărimii maghiare și, strângând-o, învăluind-o par'că în tăria și hotărîrea sufletului lui, o întoarse iarăși în luptă. El însuși, în fruntea cetelor de Cazaci pe care și-le ținuse de-o parte, se năpusti cu-atâta îndârjire, încât oastea ce se credea biruitoare, izbită 'n față ca de-o grindină, se buluci deavalma îndărăt. Cei din urmă văzându-se îngrămădiți spre tabără, înfricoșați o rupseră de fugă. Dar șiruri proas-

pete le luară locul; scârșnind se luptau și unii și alții — cât vreme de patru ceasuri nu se mai știu de care parte se va lămurî izbânda. Cel dintâi care-o știu, fu Andrei Batori, și 'n clipa 'n care-o știu, dând pintoni calului, se năpusti orbește... nu însă, ca Mihai, în vălmășagul morții, ci îndărăt, în bezna codrului dinspre Seghișoara — gonind aiurit, fără să mai cate 'n urmă, fără alt cuget, fără altă licărire de speranță de cât aceea de a scăpa cu zile. Când prinseră de veste ai lui, pedestrima lui Mihai nu mai avea cu cine lupta, — numai călăreții vânară până 'n noapte pe cei din urmă apărători ai părăsitului Ardeal. Incet huetul se potolî. Torții luminară îngrozitoare a priveliște a sălbătăciei omenești. Se rânduira străji de jur împrejur; și biruitorii dormiră în paturile biruiților. Ardealul eră al Românilor, — iar al Românilor.

A doua zi dimineață viteazul Domn plecă spre Alba-Iulia. Orașele, cetățile, satele i se închinău în cale, cunoscându-l de stăpân. Frunțași bătrâni îi eșiau înainte cu pâine și cu sare.

În ziua de 1 Noemvre, în sunetul clopotelor și 'n strigăte de trâmbiți, Mihai intră în Alba-Iulia, călare, în fruntea ostașilor lui, și trase deadreptul la palatul domnesc. Țara, prin căpeteniile ei, jură credință veșnică noului Domn și fiului său Pătrașcu. Soli fură trimiși la Praga, cu steagurile biruinții și cu vorbă deslușită dela Mihai, că el a cuprins Ardealul în numele Im-

păratului și numai cu înalta-i învoire înțelege a-l stăpâni.

Ca și Traian, acest al doilea cuceritor al Ardealului, se făcù iubit de toți prin mândra bănătate și larga omenie a sufletului lui. Când i se aduse capul bietului Batori, ucis de-un cioban prin strâmtorile munților el se uită lung cu ochii plini de lacrimi la cel ce-i fusese vrăjmaș de moarte și zise, clătinând din cap cu durere: „Săracul popă, săracul popă!” — Puind să i se aducă și trupul, îi făcù înmormântare domnească, și însuși merse pe jos în urma sicriului împodobit al ostașului-călugăr, până la locul de veșnică odihnă.

Mihai, adunând Sfatul frunțașilor (Dieta), jură, ca stăpân, a păzi legile țării și vechile-i drepturi. Erau ele și alte drepturi, cu mult mai vechi, și cu adevărat sfinte — dar acelea dormiau îngropate adânc sub nămolul de pravili șirete și asupritoare, ce storceau bucuria celor puținii din durerea celor mulți. Erau, și le-ar fi desgropat el, dacă din zboru-i falnic s'ar fi mai putut lăsa pe pământ. Dar cine, din cei cari-au cunoscut beția puterii și farmecul amețitor al înălțimilor, cine s'a mai putut opri vr'o dată, de buna lui voe, să zică: *Destul!*

Banul Craiovei ajunsese Domnul Țării Românești, înfricoșase pe Turci, luase Ardealul, — va cuprinde Ungaria toată, Moldova, Polonia din care făgăduia o bucată și Țarului Rusiei, —

pe urmă... cine știe?... poate că Dumnezeu va voi să reînchege *el* vechea împărăție creștină a Răsăritului, și atunci, — atunci coroana va fi a celui ce va fi jertfit mai mult pentru ea, a celui ce se va fi arătat mai vrednic s'o poarte.

Deocamdată, avu de curmat o neînțelegere cu Basta, care venia — tocmai acum — să-l ajute la ceea ce se făcuse fără ajutorul lui, și care găsiă că rodul biruinții e preă frumos, pentru a rămâneă întreg asupra „Valahului”. Și cum Împăratul eră omul dezlegărilor târzii și 'n doi peri, Mihai trebuî singur să-și îngrădească dreptul lui, spuind lămurit, că el e hotărît a-și apăra cu spada ceea ce cu spada știuse dobândi.

Basta se trase deoparte, și așteptă — cum așteptă fiara la pândă.

Dar vremea treceă, și dela Praga nici răspuns limpede nu venia, nici bani pentru oaste. Veniau numai vorbe. Și harnicul Voivod eră sătul de vorbe. Vrajmașii lui trăgeau foloase din fiecare zi de întârziere. Sigismund iar își vroia Ardealul, pe care-l asmuția la răscoală, și Muvileștii, Țara Românească, unde Mihai trimisese pe tânăru-i fecior Pătrașcu. Solii se țeseau între Poloni și Basta, pentru răpunerea Viteazului de care toți începuse-a se teme. Ci el simți firele ițelor și trase iarăși spada: de astădată o trase fără îngăduirea Împăratului. La jumătatea lui Mai eră cu douăzeci de mii de

ostași sub zidurile Sucevei. Straja leșească pieri zdrobită în picioarele cailor. Irimia erà urît de popor pentru marea lui lăcomie de bani. Mai toată oastea pământească îl părăsi și trecu de bună voe în tabăra lui Mihai, care dobândi astfel Moldova, aproape fără luptă. Biruitorul fugi la Hotin și de-acolo 'n Polonia. Biruitorul care-i vroia coroana și nu atât capul, nu-l urmări. La 1 Iunie intră în Iași, primi jurământul boerilor ca „*Domn al Țării Românești, Ardealului și Moldovei*”, lăsă țara în seama a patru fruntași ai lui, oameni de credință, și la 10 Iuliu erà îndărăt la scaunul din Alba-Iulia, unde primi pe Imputernicitul Impăratului, căruia după multă zbatere îi răs-pică următoarele: Ardealul îl va ținea el în numele Impăratului, el și coborîtorii lui de parte bărbătească. Nimeni altul nu se va putea amesteca în cârmuirea și dreptatea țării. Moldova și Țara Românească rămân sub domnia lui ș'a urmașilor lui cu drept de moștenire „și pre feciori și pre feate”. I se vor da în războiu ajutoarele ce se dădeau și lui Sigismund, și un imputernicit al lui va fi îngăduit a stă întotdeauna la curtea Impăratului.

Subredă și înșelătoare alcătuire a lucrurilor omenești! Mihai se străduia să-și îngrădească pentru vremile viitoare rodul biruinții și agonisita trudelor lui, — el se 'ngrijia de ce va fi peste sute de ani, și nu se gândia la ce se poate întâmpla peste câteva luni! „C'asă e, zice cro-

nicarul (Miron Costin) „neștiutoare firea ome-nească de cele ce vor să fie pe urmă ; că pentru un lucru sau două ce i se prilejesc pe voe, bietul om purcede desfrânat și 'ncepe lucruri peste puterile sale ș'apoi acolo găsește peire”.

Mihai erà împresurat acum de-atâtea primejdii ș'atât de mari, încât numai poporul, cu dragostea-i făcătoare de minuni, l'ar fi mai putut scăpa, dacă pe această dragoste și-ar fi întemeiat dela început puterea lui de Domn. Pentru asta însă el ar fi trebuit să spună celor în-genunchiați : Sculați-vă ! Ar fi trebuit — și ce faptă mare și binecuvântată ar fi fost aceea — să rupă lanțurile unei robii de șase veacuri, și să redea pământul, pe care-și ridicase castele trufia maghiară, brațelor cari l'au cuprins, l'au muncit și l-au păzit, din vremi ce nu se mai știu socoti.

Pe-atuncea însă, o biată fărămă de adevăr se cucerià mai greu decât o țară !

Mihai, cu firea lui de ostaș cinstit, neputând pricepe toată adâncimea vicleniei omenești, se răzemă pe credința nobililor unguri, cari, sub zâmbetul prefăcut al fricii, ascundeau setea de răzbunare a celei mai înverșunate uri. Dar de-ar fi fost el Domnul cel mai blând și mai mi-lostiv din lume, și de i-ar fi umplut pe toți cu darurile bunătății și iubirii lui, și încă nu și i-ar fi putut aveà prieteni ascultători, cum se înșelà el a-i crede. Zadarnic îi ocrotià, puindu-se pavăza nedreptății lor împotriva norodului

asuprit. Ei vedeau într'însull pe cel mai cumplit vrăjmaş al neamului lor, pe „Valahul barbar”, care le-a cotropit țara, pentru a o împărți, în ziua când îi va veni bine „flămânzilor și desculților” lui.

Și, la început cu grijă și cu multă temere, apoi tot mai îndrăsneți și mai hotărâți, întinseră mreжіle pieirii lui. Erau înțeleși între ei, înțeleși erau și cu Basta, și răscoala nu mai așteptă decât un semn, ca să izbucnească. Se grăbiră a-l da împrejurări, cari poate nici nu intraseră în socotelile Ungurilor. Fulgeră a furtună dinspre miază-noapte. Polonii cu Movileștii lor, ajunși cu Tătarii și cu Turcii, se găteau de războiul cel de mult plănuit, împotriva Marelui Dușman. Mihai scrisese lui Basta să-i vie 'n ajutor și chemă pe nobilii Ardealului sub steag. Basta veni s'astâmpere zicea el, răscoala țării — dar iată că, spre marea uimire a lui Mihai, se unii cu răsculații, — și 'n ziua de 14 Septembrie scria Nemților, din tabăra lui dela Turda, unde nobilii îl primiseră cu strigăte de bucurie: „Măine, sau cel mult poimăine, vom porni cu oștirea în contra Valahului, care stă dincolo de Alba-Iulia cu oameni puțini”.

Intr'adevăr puțini. Mihai avu durerea de-a vedea cum în câteva zile îl părăsira, unul câte unul, cei mai de seamă generali ai lui, cu mai toată oastea străină pe care-o avea sub steag. Și toți aceștia, pe cari-i iubise și-i ridicase la cele mai înalte trepte, și alții de prin toate ola-

turile ungurești, se duceau să sporească tabăra dela Turda. La început, mânia lui de om aspru, călit în războaie, avu ceva din descărcarea unei furtuni, — câțiva nobili prinși fură uciși, un oraș întreg fu pustiit și dat pradă flăcărilor. Apoi se împlânzi, soli după soli trimise 'n lagărul răsculaților să-i liniștească, să-i cheme la înțelegere, să-i îmbuneze, până ce sfârși prin a se 'ncredința că nu mai erà nimic de 'ncercat — nimic decât lupta.

Iși ridică oastea, câtă-i mai rămăsese, și 'n ziua de 16 Septemvre, pe la toacă, se așeză într'o vale bine apărată, în fața satului Mirislău, Dincolo de sat, pe lunca Murășului, se zăriau albind corturile răsculaților. Mihai erà cu inima 'ndoită. Acì ziceà c'așteaptă până i-o sosì și oastea din țară cu Pătrașcu, pe care-l chemase grabnic în ajutor, acì socotià să 'nceapă războiul numai decât, acì iar trimiteà solie de pace, — la urmă se hotărî, nu însă cu înflăcărarea de altă dată și cu încrederea aceea oarbă care dă putere, și aripi, și noroc năzuinților omenești, ci îngrijorat, c'un fel de neastâmpăr — purtându-se de colo-colo printre ostași, căutând par'că să-și risipească norii unei presimțiri urite; poate că tocmai asta-l și făcu să ia mai iute o hotărîre.

Iși potrivì tunurile pe-o frunte de tãpșan, rânduì oastea de cu seară, și spuse călăreților să nu-și scoată șeile de pe cai.

Dar adouazi dimineață, când să 'nceapă lupta,

vede, cu mirare, că Basta-și ridică tabăra și pleacă. Mihai, amăgit de mișcarea asta vicleană, nu mai stătù o clipă la gânduri. Nerăbdător, ca sub vraja unei vedenii, strigă: „Unde fuge câinele de Italian!” și numai decât, părăsindu-și minunea lui de loc ce-ar fi rămas poate Călugărenii Ardealului, pornì cu zor s’ajungă pe vrăjmaș. Acesta, eșind la șes, își potolì pasul cătinel, și, când îi venì bine, odată-și răsucì oastea ’n loc, și bătălia se ’ncepù. Până să-și pună rânduială între ai lui, Mihai se și văzù cuprins din trei părți de oastea răsculaților, care, purtată cu o minunată iscusință, după două ceasuri îi smulgeà tunurile și-i aruncà în Murăș aproape jumătate din călărimè. O clipă rămase ’nmărmurit. Apoi, tresărind ca dintr’un vis urît, își încordă iar toate puterile și, cu brațele ’ntinse, strigând cuvinte ce nu se mai auziau, alergă să-și mai adune laolaltă sfărământurile oștii, din care nu mai rămăsese ’n foc decât vr’o două mii de țărani, ce se luptau, bieții, la desnădejde, impresurați de vrăjmași. Dar toate erau în zadar. Li mai rămâneà vieața, pe care, pentru marea, pentru nesfârșita putere de a sperà, și-o prețuia încă. Nu mai erà nici o clipă de pierdut. Desprinse de pe lance steagul țării și, strângându-l în sân, își răpezì calul, în goană de vifor, spre Alba-Iulia. Ca un fugar intră în scumpa lui cetate, și ca un fugar eși din ea, pentru totdeauna!

La Făgăraș, unde-și îmbrățișă plângând, so-

ția și copiii, ce-l credeau încă stăpânul Ardealului, îi veni veste că și Moldova e pierdută, și că Leșii înaintează să-i cuprindă și țara lui de baștină și să pue Domn pe Simion Movilă. Acolo îl găsi și Pătrașcu — dragul lui Pătrașcu: după multe greutateți și lupte la hotar, de-abia răzbătuse, prin strâmtorile munților, cu vr'o șase mii de ostași. Acolo sosiau și rătăciții scăpați dela Mirislău, zgriburiți, hiravi, cu vedenia morții în ochi, strângându-se iarăși în jurul Voivodului tăcut, îmbătrânit în câteva zile, ca 'n zeci de ani.

Își socoti oastea — aveà cu totul vr'o opt mii de oameni — o mână de suflete, pentr'o lume de dușmani. Cu cine să se bată? Incotro să pornească? De cine să se apere 'ntăi? Scrise lui Basta, care venià asupra-i cu oștile-i biruitoare, că e păcat să se verse-atâta sânge creștinesc, fără nici un folos pentru creștini, și că iată el se leagă a-și da ostateci soția și copiii, tot ce-i mai rămăsese pe lume, numai să'nceteze odată războiul acesta, un războiu pe care nici nu l-a vrut, nici nu l'a înțeles... Basta i-a răspuns, cu aspra mândrie a învingătorului care 'și urăște învinsul, i-a răspuns să-și trimeată numai decât pe ai lui la Sibiu, drept chezășie-a păcii, — să părăsească Ardealul, și să steà cu oastea la porunca Impăratului. Mihai primì. Puteà face altfel? Primì, și zbură să-și apere țara. La 13 Octomvre ațineà calea năvălitorilor între Buzău și Ploesti. Luptă cu ei două zile și, vă-

zând că sunt mulți și nu-i va putea risipi cu biata lui oaste, se trase 'ntr'un loc mai bun pe apa Teleajenului, sub pavăza codrului dela Bucov. Acolo așteptă pe vrăjmaș, cumpănind din gând rostul bătăliei, însuflețindu-și oamenii, vorbindu-le de Călugăreni, pe când în inima lui sângeră încă rana înfrângerii dela Mirislău.

E în om o biruință ce răsare din adâncul puterilor lui sufletești și trăește din încrederea 'n el, în norocul lui, în... atotputernicia lui. În floarea ei leagă și rodesc toate izbânzile lui de-afară. Imblânzitorul de fiare intră liniștit în mijlocul tigrilor înfuriați și-i încremenește c'o privire — privirea aceea e semnul biruinții lui din lăuntru și taina celei de-afară; o clipă însă, numai o clipă să se clatine 'n el biruința aceea, cu vraja aceea din ochi, și fiarele se vor arunca asupra-i și-l vor sfâșia.

Ce mândru crescuse 'n sufletul mare-al Marelui Voivod biruința aceea scumpă! Și ce bogat înflorise! Dar a venit o vijelie, groaznica vijelie dela Mirislău, și toată floarea i-a spulberat-o...

Mihai eră întărit pe Teleajen, aproape ca și la Călugăreni. Avea ș'aicea vale, și codru aveă, și apă — dar nu mai eră suflet în ele, nu mai eră Credința dela Călugăreni.

Vrăjmașul sosi. Bătălia pornită 'n zorii zilei de 20 Octomvre, ținū până seara târziu. Și ceea ce nu putuse face marele Sinan-Pașa c'o sută de mii de Turci, făcură Samoiski și Mo-

vilă cu trei-zeci de mii de Poloni și zece mii de Moldoveni.

Mihai nu mai aveà armată. Noaptea îl luă sub ocrotirea ei și-l duse codrului, pustiului, ca pe-un făcător de rele. Singur erà, pribeag și fără adăpost: fugià 'n neștirea lui Dumnezeu cel ce stătuse Domn peste trei țări, Viteazul de care-atâta lume s'a temut... „Orb norocul la suiș, zice cronicarul, și alunecos a stare pe loc, — grabnic și de sârg pornitor la coborîș”.

Peste-o lună, eșià iar în luminiș cu oaste nouă, sub steagul pe care-l purtase 'n sân, sub steagul țării ce nu mai erà a lui. În lunca Argeșului se 'ntâlni cu Domnul, așezat de Leși în scaunul lui dela Târgoviștea cu Simion-Vodă; și 'n cele dintâi rânduri ale dușmanului avù durerea de-a vedeà, îndreptându-și arma asupra-i, pe vechii și scumpii lui tovarăși de vitejie, pe frații Radu și Stroia Buzescu! Pe frații Buzești, cari-aveau 128 de moșii în țara păzită de sabia lui, și 'n care el nu mai aveà nimic, nici măcar dragostea boerilor, cărora le jertfise ocina, brațele și cele mai sfinte drepturi ale țaranului¹⁾.

1) În hrisovul din 10 Mai 1654, prin care Constantin Basarab întărește Buzeștilor stăpânirea peste cele 128 de moșii se văd pomenite: vr'o 20 de moșii cumpărate de Radu Buzescu, în zilele lui Mihai Viteazul, dela moșneni sau răzeși sau Kneji cum se mai numiau pe-atunci. Și deslușirea pe care-o face hrisovul la sfârșit, deschide ca o ferăstrue spre vremile acelea de jale și de urgie: „Aceste sate au fost Kneji și cu moșiile lor de mai înainte vreme. Apoi când au fost în zilele răposatului Mihai Voivod, leat 7102 (1594), ei văzând atâta nevoie și greutăți pentru biruri, și neavând cu

Ursita nu-i cruță nici una din amărăciunile căderii. Par'că 'nadins îl rădicase la 'nceput așa de sus, — pentru a-i găti o prăbușire mai grozavă.

Mihai fu biruit și de astă dată. Ce putea face c'o biată oaste de strânsură, alcătuită din oameni săraci, vlăguiți, desculți la vreme de iarnă, aruncați pe drumuri de bântuirile cumplite ale Turciilor și Poloniilor, ce svântau țara pe 'ntrecutele !...

Iarăși învins, iarăși fugar prin coclaurile muștilor...

Gândul marelui nenorocit zbură la Impăratul Rudolf; să-și caute, să-și ceară dreptatea, dreptatea lui de Domn și de ostaș al Crucii, lovit de însuși omul Impăratului, și urgisit de Creștini, mai rău decât de cei mai avani păgâni. Și 'n puterea iernii, prin locuri ascunse, c'o ceată de vr'o șaptezeci de tovarăși de pribegie și de speranțe, Mihai își părăsi țara, scumpa lui țară, pe care n'avea s'o mai vadă. Cu multă pază, prin multe primejdii trecând, și după multe greutăți ajunse la Viena de anul nou. Anul nou!... Câte nu s'ar putea întâmpla într'un an!... Scrise pe larg Impăratului, îi desluși toate cum s'au petrecut, și-l rugă să-l primească, pentru a-i putea spune din viu graiu

---

ce să se plătească de greutățile lor, au venit la jupân Radu clucerul Buzescu, fiind atunci vel-spătar, și de-a lor bună voie s'a vândut *vecini*, ei cu toții fiii lor și cu toate părțile lor de moșie pre bani gata. — Robi „de bună voie“ !

tot păsul, și a-și desface 'n sfârșit faptele și cugetu-i curat din pânza de minciuni, în care de-atâția ani le 'nvăluie ura vrăjmașilor lui.

La Curtea dela Praga mergeau toate 'ncet, și poate că Mihai ar fi așteptat și mai mult dacă cele petrecute 'n Ardeal n'ar fi dezvălit Nemților deodată și nedreptatea luptei și zădărnicia biruinții de la Mirislău. Ungurii cât s'au văzut scăpați de Mihai, n'au mai cătat la Basta, „omul Nemților”, și Sigismund, vechiul lor Sigismund care-și așteptă la Botoșani isprava mreșilor întinse, fu chemat iarăși să le fie Domn. — Drept e că nici nu s'ar fi putut găsi pe lume un stăpân mai potrivit pentru asemenea supuși cum nici supuși mai vrednici de-așemenea stăpân.

La 1 Martie Mihai se 'nfățișă la Praga înaintea Impăratului, care-i da, cu întreaga lui încredere, o șută de mii de galbeni, să-și tocmească oaste și să meargă numai decât împreună cu Basta, să cuprindă iar Ardealul. Când a eșit dela Rudolf simțîa, ca și cum i-ar fi crescut aripi. Toată lumina, toată tinerețea, toată primăvara de-afară erau în sufletul lui.

Iși strânse oaste. Pe la 'nceputul lui Maiu se'mpăcă, la Cașovia, cu Basta și, peste două luni, erau la Maitin în hotarul Ardealului, fiecare cu oastea lui, de câte zece mii de oameni. Sigismund, cu treizeci de mii de Ardeleni se așezase pe mägura de la Goroslău, aproape de

Cluj. Acolo s'a dat bătălia, în ziua de 3 August, o bătălie crâncenă, înveninată de racilele trecutului, de ura și setea de răzbunare a fiecăruia din cei trei povățuitori de oști. — Înainte de asfințitul soarelui tunurile amuțiră: Ardealul nu mai avea nici Domn, nici apărători. Și pe când Sigismund fugia desnădăjduit spre munții Moldovei, biruitorii își împărțiau cele 130 steaguri și pleanul rămas pe câmpul de luptă. Cine era să fie-acum Domnul Ardealului? Intrebarea asta se rădică, tot mai încărcată de griji, în sufletul celor doi harnici și credincioși scutari ai Impăratului. Fiecare-și trimesese, cu osebită solie la Praga, partea lui de steaguri. Mici neînțelegeri se iscau la tot ceasul. Iși mutară tabăra 'n câmpia de la Turda, fiindu-și fiecare oastea lui deoparte. Când își vorbeiau, în ochii lor erau sclipiri de paloș. Cum se grămădesc norii pregătitori furtunii, așa se adună 'n sufletele lor învrăjbite întunericul urii, mânia pe care de-abia și-o mai puteau stăpâni. Cearta izbucni dela 'mpărțirea tunurilor, ș'o înteți împărțirea puterii, pe care și unul și altul vroia s'o aibă întreagă. Basta chibzuiă cuprinderea cetăților Ardelene, dar înadins par'că nu luă nici o hotărâre. Corturile erau departe unul de altul ca la o bătaie de pușcă. Mihai ardea de nerăbdare să plece mai întâi la Făgăraș unde-și avea soția și copiii, ținuți de Unguri la închi-soare: Tocmai era în ropotele plecării, când veni un ostaș din tabăra lui Basta să-l cheme la sfa-

tul de războiu. Mihai nu se duse. Asta erà în ziua de 8 August, pe la toacă. Iși pregătise toate de cu seară, și spuse călăreților ce-aveau să-l însoțească să pornească de cum s'o crăpă de ziuă că el îi va ajunge pe drum. A douazi dimineața, pe când se gătia și el de plecare, se pomeni deodată c'o ceată de Nemți și de Valoni dând busna 'n cortul lui. Căpitanul Beauri îi spuse că, din porunca lui Basta, îl arestează. Beauri erà foarte palid la față, și-i clănțaniau dinții ca de friguri. — „Eu prins?” Atâta doar apucă să zică Mihai și, întorcându-se să-și caute sabia, fu străpuns pe la spate de sulita unui Valon. În aceeași clipă un gealat c'o izbitor de topor îi zbură capul de pe umeri, — cap și trup căzură, izvoare de sânge, la picioarele ucigașilor.

Așa s'a sfârșit, la 43 de ani, în dimineața zilei de 9 August 1601, cel mai cinstit și mai viteaz ostaș al celor mai fățarnice și mai mișcătoare vremi.

Toate 'n vieța omului acestuia au fost mari și vijelioase: speranțele ca și amăgirile, bucuriile ca și durerile, biruințele ca și înfrângerile — strașnic și fulgerător a fost în uimitoarea lui înălțare, ca și 'n tragica lui prăbușire. Erou al Crucii, al nostru și al tutulora, erbu în toată larga putere a cuvântului, Mihai rămâne una din cele mai strălucitoare figuri în istoria omenirii.

În el Români, toți Români și-au văzut în

scăpărarea unei clipe de noroc, pe 'ntâiul izbânditor al celui mai scump vis al lor, — încetat, nepriceput încă pe-atunci, vis încă și azi — din ce în ce mai deslușit însă, din ce în ce mai luminat de raza dreptății ce va să vie.

XVIII.

ȚĂRILE ROMÂNE

în veacul al VII-lea

Mihai nu izbutise-a unî decât pentr'o clipă cele două țări-surori: le va apropià mai mult focul aceluiași dureri. Cu moartea lui se rupe șirul de Domni întemeiat pe părinteasca moștenire, lungul șir al Basarabilor cum se rupsese și 'n Moldova, cu groaznicul sfârșit al lui Răsvan-Vodă, șirul Mușatinilor.

Pe mormântul marelui erou adoarme vitejia neamului românesc, ce pare a-și fi dat în Mihai fulgerarea celei din urmă puteri, cu strigătul celei din urmă speranțe de mântuire. Conținesc aici luptele pentru neatărnare ale celui mai vrednic și mai vânjos popor din răsăritul Europei. De-acum, istovite, în viforul nopții fără de liman, pierzând cârmă și vâsle, cele două țări se lasă 'n voia valurilor.

Incercarea Leșilor de a le apucà și stăpâni prin Movilești — cari-și cumpărau moșii în Polonia cu banii strânși din muta îndurare a Românilor — își desvâlî peste câțivă ani toată ză-

dărnicia ei. Pentr'o asemenea ispravă uneltele erau slabe, și mâna care le purtă.

Aleși de țară, sau trimieși de-adreptul dela Constantinopol, Domnii noștri, — pentru lungă și amară vreme de aci înainte — nu mai sunt decât niște vechili ai Sultanului, Moldova și Țara Românească se chiamă „Grădina Padișahului”, grădină frumoasă și bogată, pe care însă nime n'o mai păzește! O pradă Poloniei, o pradă Ungurii, o pradă Tătarii — și ce mai rămâne, ia Domnul, iau Turcii cari-l țin, iau Grecii cari-au mijlocit pentru el și l'au împrumutat cu bani, ca să-și cumpere „firmanul”.

Radu Șerban care smulsese din mâna lacom'a lua Simion schiptrul lui Mihai, cearcă și el umbra ocrotirii Germane, ș'ajută pe Basta, care nu se putuse bucură de rodul nelegiuirii lui, să cuprindă iar lunecosul Ardeal. Și nu s'a dovedit zadarnic ajutorul lui. Dar ce scump a plătit, și el și țara, biruința dela Rășnov și cele 32 de steaguri ungurești, pe cari le-a trimis Impăratului Rudolf! Că Ardealul s'a smuls iar din arcanul Nemților, și Gavril Batori, nepotul Cardinalului, cum s'a văzut la cârma țării și 'n fruntea oștii, s'a și aruncat, la sfârșitul anului 1610, cu setea răzbunării, asupra lui Radu. Acesta, nepregătit de luptă, a fugit în Moldova, și 'n urma lui a fost una din cele mai grozave pustiiri pe cari le-au pomenit Români. „Nimic nu fu cruțat, povestește-un scriitor al acelor vremi, nici biserici, nici mănăstiri; ele

fură prădate nu numai de aurul și argintul lor, ci și de coperământul lor de plumb. Mormintele fură deschise și icoanele sfinților despoiate de tot argintul, aurul și podoabele lor. Poporul de jos se află în starea cea mai de jale, fiind nevoit pe un ger cumplit a rătăci prin păduri. Țăranii ce-au fost găsiți pe la vetrele lor, au fost schingiuiți în chipul cel mai sălbatic de Secui și haiduci, prin toate chinurile siliți să scoată bani, și după aceea tot uciși"... În vremea asta oardele Tătarilor, aduse chiar de-un nepot al Movileștilor, bântuiau Moldova, cu învoirea Turcilor. Iar dedesuptul acestor învăluri năprasnice, se furizază una și mai cumplită. Ea se 'ntinde încet, ca umezala în pereții unei case, și cuprinzând din toate părțile puterile vieții românești, le soarbe și le istovește pe 'ndelete: E tăcuta învălure-a Grecilor. Șireți, și stăruitori în munci ușoare, vânturători ai limanurilor, din vremi străvechi cunoscători de limbi, de țări și de suflete omenești, acești urmași scăpătați ai celui mai nobil și mai glorios popor din lume, ne mai încapând în țara lor săracă, umilită, acoperită de jale ca un măreț cimitir, își căutau în lumea toată îndestularea, pe care de mult nu li-o mai putea da patria lor. Corăbieri pe mări, negustori și zarafi în cetăți, preoți și călugări la Sfântul Munte și 'n tot Răsăritul creștin, ascunzând și sub rasă aceleași vicleșuguri și aceeași lăcomie de bani; talmaci și grămătici, din ce în ce mai căutați la curtea Sultanului, mijlocitori is-

cusii de târguri și de învoeli între Turci și celelalte puteri, Grecii ajung să cucerească fără arme și fără vitejie, cetăți și țări, pe cari le stăpânesc, din umbra unei țărăbi, mult mai puternic decât din înălțimea unui tron. Imprăștiati de nevoi, uniți însă într'un singur mănunchiu sufletesc, prin adâncă evlavie a trecutului lor, ei își au ca un fel de capitală a răsfiratei lor stăpâniri în mahalaua Fanar din Constantinopol. De aci își întind mreșile, stăbiri la început ca firele pânzei de paianjen, de-aici se 'mprumută banii, cu cari se cumpără scumpele și neașezatele domnii ale țărilor noastre, de-aici ni se trimet, sub pulpana fiecărui Domn, slujbași din ce în ce mai mulți, din ce în ce mai tari și din ce în ce mai lacomi, de-aici au să ne vie Domnii cari, mai bine de-o sută de ani, vor stă risipa și batjocura gospodăriei lui Mircea ș'a lui Ștefan cel Mare.

Inceput cu mișeleasca ucidere a lui Mihai, veacul al șaptesprezecelea pare a nu fi decât o lungă și dureroasă pregătire a poporului nostru, pentru această grea îngenunchere în pragul pieirii. Boerii se gândesc numai cum să-și scape capul și averile lor. Unii caută încuscirii cu Grecii din Fanar, alții pleacă 'n priblegie — puțini mai au frumoasa mândrie a strămoșilor, cari-și prețuiau cinstea — a lor ș'a țării — mai mult decât vieața.

Desele schimbări de Domn, aduc în cei din-tâi 33 de ani ai veacului acestuia, atâția Greci

ș'atâta asupra, încât iar încep țările a se sparge și oamenii a se sălbătici. O încercare de răscoală, în Moldova sub Radu Mihnea și 'n Muntenia sub Alexandru Iliăș, e înăbușită în sânge. Peste cincisprezece ani boerii urzesc iar stârpirea Grecilor. De astă dată ei cumpără puternicul sprijin al lui Abaza, pașa Silistrei, și, prin el, izbutesc a face Domn în Muntenia pe Aga Matei Basarab, în primăvara anului 1633 și 'n Moldova pe Vornicul Vasile Lupu, în vara anului 1634.

Dar împotriva Grecilor nu se putea domni, și cei doi Gospodari vor să domnească. Deci îndată ce-și văd visul cu ochii se 'nconjură și ei de Greci, și tot lor li 'ncredințează bogățiile și slujbele țării.

Vasile Lupu își avea și oastea alcătuită mai toată numai din Greci, și poate că și lăcomia lor îl va fi împins la acel nenorocit războiu împotriva lui Mateiu Basarab, în locul căruia umblă să-și pue pe feciorul lui, ca să aibă și țara Muntenească în stăpânirea lui.

„O, nesățioasă hire a Domnilor spre lățire și avuție oarbă, — zice Miron Costin — pre cât se mai adaoge, pre atâta râvnește! Pohtele Domnilor și Impăraților n'au hotar; având mult, cum n'ar avea nimică le pare; pre cât le dă Dumnezeu, nu se satură; având Domnie, cinste, și mai mare, și mai late țări pohtesc... Zece Derviși pe-un covor pot încăpea, eară doi Impărați într'o țară nu încap, spune un proverb turcesc”.

Din luptele acestea a eșit pururea biruitor vi-

teazul bătrân Ma-
tei Basarab. Dar
bucuria și adevă-
ratele foloase erau
ale Turcilor. Pu-
terile Voivozilor se
măcinau între ele;
după fiecare luptă,
și biruit și birui-
tor trebuiau să tri-
meată câte-o nouă
sumă de bani, ca
să fie din nou in-

tăriți în Domnie. La Constantinopol se păstră
în totdeauna, în iatacul Vizirului, câte-un Dom-
nișor „de sămânță”, și vai de „Vechilul” care
nu putea da cât și de câte ori i se cerea! Că
soarta lui era în mâinile Turcilor, și foarte
ușor se putea ’ntâmpla ca, odată cu domnia, ma-
zilul să-și piardă și vieața.

Văzând dela o vreme cei doi Gospodari câtă
strieăciune și risipă-și aduc unul altuia, au fă-
cut pace și s’au întors cu grijă spre multele
nevoi din lăuntru. Ș’au avut și dinspre partea
Turcilor liniște și îngăduire, cum n’au avut alți
Domni. La fiecare trei ani își cumpărau alt
firman; c’asa umblau acum domniile, numai
pe trei ani. Iși plăteau regulat haraciul, care
sporia din ce în ce, trimeteau daruri scumpe

ocrotitorilor dela Stambul și căutau, pe cât puteau, să 'mpace și țara, de care li-eră milă, dar și pe Greci, de cari se temeau.

Așa c'au dăinuit în domnie Vasile Lupu 19 ani și Matei Basarab 21 — o adevărată minune pe vremile acelea viclene și neastâmpărate. Ș'au clădit biserici, au înzestrat mănăstiri și pe unele cu zid le-au împresurat, și le-au întărit ca pe cetăți de țineau în ele tunuri și oaste pentru zile de 'nvăluiri; ș'au însuflețit iar țara, adunând pe fugari dându-le pământuri, și urzind „slobozii”, sate scutite de bir și de slujbe, în preajma mănăstirilor și 'n siliștile de pe lângă târguri.

Cărturari, descâlcitori amestecatelor vremi, încep să 'nșire 'n frumosul graiu românesc, mult zbuțumata vieață a neamului nostru, școli și tipografii răsar în orașele de scaun și pe la mănăstirile mai bogate — cărți de rugăciuni și pravili se alcătuesc, și, pentru 'ntâia oară 'n biserici, dela una din cele două străni, începe să răsune și 'n limba țării cântarea leturghiei, ce se crezuse până atunci că numai în slavonește și 'n grecește poate fi auzită de Dumnezeu. Ca de-un fior de primăvară încep să se desmorțască și să iasă 'n lumină puterile sufletești ale neamului românesc. Dar mișcarea pornită, înviorarea asta obștească, e asemeni florilor amăgite de căldura timpurie a celor dintâi zile frumoase, îndărătul cărora pândește înc'o toană de iarnă.

Un zăstâmp de răsuflet — și valurile reîncep.

În toamna anului 1650 Tătarii potopesc Moldova. — Nu-și aduceau aminte bătrânii, de când se știau ei, să mai fi pomenit o așa de vajnică bântuire.

Miron Costin, pe vremea aceea băetan de vr'o 17 ani, scrie mai târziu în cartea de însemnări a Moldovei, începută de Vornicul Ureche: „Vasile-Vodă văzându-se la grijă și spaimă ca aceea, că luase Tătarii până sub târg herghe-

liile și a slujitorilor cai au apucat, au pornit pre Doamna-și împreună cu carele boerilor prin frânturile codrilor, pre la Căpotești spre Cetatea Neamțului; apoi și singur Vasilie Vodă n'au ținut multe zile scaunul, ce s'au mutat den Iași în nește poeni, în codrul Căpoteștilor; și s'au așezat acolo în codru cu curtea, lăsând în Iași puținei dărăbani de apărarea curții; carii, dacă au văzut mulțimea de Tătari den ceas în ceas adăugându-se, și cu Cazacii amestecați, au lăsat cu noapte curtea pustie, și au eșit și aceia. Și au ars atunci tot orașul; unde și unde au rămas câte o dugheniță; curtea domnească, casele boerești, tot orașul, într'o mică de ceas, cenușă s'au făcut; eară mânăstirile au hălăduit, că n'au vrut Cazacii să dodeiască den poronca lui Hmil Hatmanul, și Tătarii n'au putut, că erau și oameni cu sinețe închiși pren mânăstiri. Numai la mânăstirea Treisfetitelei, oamenii ce-au fost acolo închiși, adăo le-au venit primejdie; că arzând târgul, den para focului s'au aprins și mânăstirea. Dece, au căutat o samă de oameni, de arșița și de groaza focului, a eșire pe o porțiță ce este pen zid pe despre Bahluiu, și acolo au luat pre mulți oameni în robie Tătarii, și mulți și în heleșteul Bahluiului s'au înecat de groaza robiei. Au oblicit Sultanul și Hmil Hatmanul de fuga lui Vasilie Vodă, și au trimis un Mârzag la Vasilie Vodă întrebându-l, că ce au fugit den scaun? De șagă este întrebare ca aceasta la vreme ca aceea".

Și cum o nenorocire de obicei nu vine singură, eată că după ce se retrage potopul Tătarilor, încep frații între dânșii iarăși să se 'nvrăjbească. Porneala se face de la Gheorghe Ștefan, logofătul lui Vasile Lupu. Imbogățit din mila stăpânului și răbdarea norodului. Gheorghe Ștefan cugetă că nu i-ar stă rău pe cap coroana domnească¹). Pleacă din țară, capătă sprijin dela Matei Basarab și dela Racoți Domnul Ardealului și vine cu războiu asupra lui Vasile Lupu. Biruitor la început, biruit în urmă, fuge la Domnul Munteniei. Vechea ură dintre cei doi Voivozi se redeşteaptă. La Finta, pe lunca Ialomiții, din nou își măsoară puterile, și din nou bătrânul Basarab învinge. Fără oaste, numai cu ce-i pe el, Vasile Lupu fuge — și fuga asta e începutul prăbușirii, din care nu se va mai rădica.

De jos pornise acest învăpăiat fecior de Albanez, și până la cea mai înaltă treaptă ajunsese. Eră viteaz, și harnic la treabă, și iubitor de țară, și om cu multă 'nvățătură pentru vremile-acelea. Dar firea lui aprigă îl împingea mereu la lucruri nesocotite, și ceea ce a dobân-

1) Gheorghe Ștefan Vodă când eră Logofăt mare, au fost șazând odată în divan cu toiagul în gură : iar lordachi Cantacuzino cel bătrân, vel Visternic : „Ce zici în fluer Dumneata, Logofete ? Iară el au răspuns : „Zic în fluer să mi se coboare caprele de la munte, și nu mai vin“. El au răspuns în pildă, și alții nu s'au priceput că el așteptă oștile Ungurești să vie de preste munte.

Ion Neculce („O samă de cuvinte“).

dit cu istețimea și vrednicia minții, a pierdut cu neastâmpărul și nesațul inimii lui.

Zice iarăși Miron Costin despre căderea asta, de multă jale și de adânc înțeles învăluită: „Precum munții cei înalți și malurile cele înalte, când se năruesc de vr'o parte, precât sunt mai înalți, pre atât și durât fac mai mare când se pornesc, și copacii cei mai nalți mai mare sunet fac, când se oboră. Așa și casele cele nalte și întemeete cu îndelungate vremi, cu mare risipă purced la cădere când cad. Intr'acel chip și casa lui Vasilie-Vodă, de-atâția ani întemeată, cu mare cădere și risipă, și apoi la deplină stângere au purces de-atunci”.

Gonit din țara 'n care fusese atotputernic și pe care n'avea s'o mai vadă, ajunge, după zadarnice 'ncercări de a se mai rădică, în închiisoarea celor Șapte Turnuri de la Constantinopol. Soția și copiii, și tot ce a avut el pe lume, sfetnici credincioși, curți împodobite, odoare scumpe, averile lui toate cad în mâinile noului Domn, Gheorghe Ștefan¹⁾.

1) Gheorghe Ștefan Vodă după ce au prins pe Toma Vornicul Cantacuzino în Suceava, l-au îmbunat până a aduce pe fratele său lordachi Cantacuzino din țara Leșească, cu giurământ, de la Camenița: și apoi prinzând pe amândoi frații, i-au închis pre amândoi frații, împreună cu Doamna lui Vasilie Vodă, la Buciu-lești, și acolo multă groază le făcea, și umblă noaptea cu luntre pre apa Bistriței, de-i speria că-i vor răsturnă în Bistriță. Și le-au luat tot ce au avut, și sate, și haine, și odoare, și bucate, și bani gata nouăzeci de mii de galbini de aur Ungurești! Și au trimis pre Armașul cel mare, pre Hăbășescul, să-i omoare; ce, Hăbășescul nu s'au grăbit cu moarte; și au scris în două rân-

Voivodul Munteniei nu e nici el mai norocos. O răscoal' a Seimenilor lui și uneltiri de-ale boerilor, pururea nemulțumiți, îi amărăsc cele din urmă clipe ale vieții. Pe unii cu bani, pe alții cu sabia-i împacă, și stă paznic țării până la sfârșit. În ziua de 9 April 1654 — un an după izbânda de la Finta — Matei Basarab se stinge 'n scaunul lui de la Târgoviștea.

Boerii aleg Domn pe Constantin Șerban Basarab, un fecior din flori al lui Radu-Vodă Șerban. Sultanul îi dă întărirea cuvenită, plătită de astădată aproape c'un milion de lei.

Drept și milostiv e Domnul, dar vremile's covârșitor de grele. Sleindu-se visteria și ne

---

duri Gheorghe Ștefan Vodă numai să-i omoare. Eară al treilea rând scriind Gheorghe Ștefan Vodă la Armașul Hăbășescul numai să-i omoare, și stând cărțile gata pre masă, întru acel ceas au sosit un căpitan din țara Muntenească, anume Ușurelul, cu cărți de la Constantin Vodă Basarab, Domn nou, poftind cu scrisoare pre Gheorghe Ștefan Vodă să-i sloboade pre acei doi boieri să nu-i omoare; eară de-i va omori vor strica prieteșugul și să fie gata de războiu. Și Gheorghe Ștefan Vodă nu știă nimică de moartea lui Matei-Vodă, că cum au murit Matei-Vodă au și rădicat Domn pre Constantin Vodă slujitorii, și boierii, și țara. Întru acel ceas au căzut cu rugăminte Constantin Postelnicul Cantacuzino fratele Tomei Vornicului și al lui lordachi Visternicului, de au scris Constantin Vodă Basarab la Gheorghe Ștefan Vodă, precum s'au pomenit mai sus. Și căpitanul acela ce au venit cu cărțile într'o zi și într'o noapte din București de au agiuns în Iași, i-au pus Muntenii nume de atunce *Ușurelul*; carele după aceea, multă milă au avut de la Cantacuzinești; și așa, cu această tamplare, i-au ertat Gheorghe Ștefan Vodă pre acești doi boieri, și le-au dat moștile înapoi; eară altă nimică nu le-au dat ce le luase.

Ion Neculce („O samă de cuvinte“).

mai fiind chip de ținut oastea cea multă de lefegii aduși din toată lumea, boerii sfătuiesc pe Domn să dea drumul Seimenilor.

Dar aceștia nu vor să plece, și brațele plătite de țară ca s'o apere, se 'ntorc împotriva ei. Aleargă s'o scape Racoți cu Ungurii lui, și după ce sfarmă oastea îndârjită a Seimenilor, buluciți la Șoplea pe valea Teleajenului, pornesc jafurile și cruzimile Ungurilor, mult mai sălbatică decât ale răsculaților. — Racoți cere lui Constantin Șerban, în schimbul „binelui pe care i-l făcuse”, să-l vie și el alături de Gheorghe Ștefan Domnul Moldovei, la războiul ce-l plănuia împotriva Leșilor. Turcii, aflând, îi mazălesc pe câte-și trei, și alt val s'abate peste țările Române.

Oaste de Turci și de Tătari, după ce așază pe Radu Mihnea 'n scaunul de la Târgoviște și pe Gheorghe Ghica¹⁾ 'n scaunul de la Iași, pradă, subț ochii noilor Domni, cele două grădini, ră-

1) Ghica-Vodă, de neamul lui fiind Arbănaș, copil tânăr au purces dela casa lui la Țarigrad să-și găsească un stăpân să slujească, și cu dânsul s'au mai luat un copil de Turc, iar sărac, din satul Kiupri; și mergând amândoi dimpreună la Țarigrad, multe vorbe bune au vorbit de vor găsi pită să se caute unul pe altul. Și au zis Ghica-Vodă: „tu ești Turc, poți să agiungi să fi om mare: și ce mi-i face ore mine atunci?” Eară Turcul au zis atunci: „de voiu fi eu om mare, te voiu face de vei fi mai mare în Kiupri giudecător, „Și mergând în Țarigrad, s'au despărțit unul de altul să-și caute stăpâni. Deci copilul cel de Turc au nemerit la un agă, ce eră de curtea Impărătescă; și au slujit așa, din stăpân în stăpân, până au ajuns de eră Pașă; și fiind Pașă sărac, aveă un prieten Musaip Impărătesc și pre acea vreme se tâmpla de eră multe

mase fără paznic și fără îngrădire. Căci nici Mihnea, nici Ghica, Domnii anului 1658, și nici urmașii lor, pentru lungă și amară vreme de aci încolo, nu sunt străjeri vrednici și gata de jertfă, nu sunt mântuitorii pe cari-i cer marile dureri ale poporului român. Oastea se împuținează, birurile se 'nmulțesc, — Domnii se

zurbale în Țarigrad de nu se mai putea așeză Poarta. Deci, Kiupruliul au zis către acel prieten Musaip de casa Impărătească: „de m'ar pune pre mine Vezir, eu aş potoli zurbalele aceste“. Eară Impăratului i se supăraseră cu zurbalele, și se miră ce va face, și întrebă sfat și pre unul și pre altul; și aflând vreme acel Musaip Impărătesc au spus Impăratului că este un Pașă sărac, și el zice să-l pui Măria ta Vezir, că a potoli toate gâlceville aceste, pre carele îl chiamă Kiupruliul. Deci Impăratul îndată l-au adus și l-au pus Vezir; îndată au și pas de-au strigat oaste, și pre altă parte au început a tăia capetele celor vicleni, până i-au speriat, de au așezat toate zurbalele; și au rămas Vezir lăudat la Turci, precum s'au văzut și se vede și până astăzi neamul lui. Eară Ghica-Vodă intrând în Țarigrad au nemerit la Kapikihăile Moldovinești de au slujit; apoi au venit la Moldova cu neguțitorie; apoi la Vasile-Vodă tot de un neam Arbănaș. și vrând și Dumnezeu, au agiuns de au fost Kapi-Kihaie la Țarigrad, și Vornic mare aice la Moldova. Deci, tâmplându-se atunce la vremea lui Gheorghie Ștefan Vodă, de au fost la Poartă cu alți boeri, Vezirul văzându-l l-au și cunoscut cine este, eară Ghica-Vodă nu-l cunoșteă pre Vezirul. Deci, Vezirul Kiupruliul, au și chemat pe haznetarul lui și i-au zis în taină: „Vezi cel boer bătrân Moldovan ce stă la divan, să-l ieși și să-l duci la odaia ta, până s'a ridică divanul, și apoi să-l aduci la mine în taină, că-mi trebuiește“. Eară Ghica-Vodă, după ce-l luase dintre cei alți boeri se speriasse tare, că nu știă povestea ce este; și după ce s'au ridicat divanul și l-au dus la Vezirul, l-au întrebat Vezirul ce om este, și de unde este, și au zis: „Cunoaște-mă pre mine, au ba?“ Eară Ghica-Vodă s'au spus de unde este de locul lui, eară a cunoaște pre Vezirul nu-l cunoșteă. Atunce Vezirul Kiupruliul s'au spus, și au zis: „ții minte ce am vorbit când veneam amândoi pre cale? și au zis: de ai uitat

schimbă din ce în ce mai des, și de numele lor nu se mai leagă nici o ispravă, nici măcar o încercare vrednică de luare aminte. Când nu s-a ajuns banii ce se cară la Țarigrad, pentru dobândirea ori păstrarea unei domnii, vin oștile vecinilor, Tătari, Leși sau Maghiari, aduse, urgie pe biata țară, tocmai de cei cari s'ar cădea s'o apere. Stepeni de scoborire sunt Domnii Românilor de aci încolo, și chiar atunci când se arată câte unul mai vrednic și mai îndelung stăpânitor, el pare a nu mai însemna decât un popas doar în această cumplită prăbușire. La Constantinopol, împuterniciții Apusului rămân uimiți de bogățiile ce se storc din țările noastre și de marea putere de îndurare a poporului român.

Pe fundul acesta întunecat strălucesc, deapururi slăvite, numele celor dintâi cărturari ai noștri: Ureche, Miron și Neculai Costin, Neculce, Cantemir, în Moldova: călugărul Mihail

tu, dară eu n'am uitat; și eată că te voi face Domn în Moldova; numai să taci mulcum". Eară Ghica-Vodă au și mers de i-au sărutat mâna, și s'au rugat atunci pentru stăpâne-său să-l lase să fie Domn, să nu l mazilească. Eară Vezirul au răspuns: „acum de odată îl las să fie: eară mai pre urmă cuvântul meu gios nu-l voi lăsa; ce te voi face pre tine. „Și pre urmă chemând la Poartă pre Gheorghe Ștefan Vodă să meargă, au pus pre Ghica-Vodă Domn în Moldova, după cum scrie letopisețul. Așa au fost povestea eșirei celor doi oameni, Kiuprului Vezirului și Ghicai-Vodă: că unde este voia lui Dumnezeu se biruesc toate firele omenești.

Ion Neculce („O samă de cuvinte“).

Moxa, Constantin Căpitanul (Filipescu), Radu Greceanu, în Muntenia.

În anul 1660 e o așa secetă și uscăciune în toată Moldova, că nu se zărește frunză pe copac, și drumurile nu se mai oselesc de țarine, și vitele mor pe câmp, și oamenii mănâncă papură uscată, de unde i s'a și tras porecla de „Papură-Vodă” Domnului de-atunci, noului Domn Ștefăniță, un copilandru de vr'o 16 ani, fecior lui Vasile Lupu.

În anii următori a fost, chipurile, belșug și s'au făcut de toate; da ce folos? Că Domnii ce se perindară ca: Eustațiu Dabija „ce bea vinul cu oala”, și Iliș-Vodă ce nici limba țării n'o știă, și mai ales Gheorghe Duca¹⁾, vestit pentru patima banilor — se năpustiau lacomi asu-

1) . . . Că eră țara plină de oameni, și cu hrană, și cu agonisită bună. Eară în al treilea an al domniei lui, în anul 7180 (672) rădicatu-s'au Hânceștii cu toții Orheeni și Lăpușnenii cu oaste asupra lui, pentru urăciunea Grecilor ce adusesse pre mulți de la Țarigrad, și mai ales pentru Cupăreștii ce erau aice în țară. Deci viind Hâncul și cu Dirac Sardarul aice în Iași, cu toate oșile, strigau să-i prinză pre Greci să-i omoare. Fugit-au toată boerimea, car încotro au putut. Eară Duca Vodă, văzând că s'au rădicat atâta țară asupra lui, au eșit din curtea domnească cu toată casa lui, și au purces în gios pre iaz; eară Hânceștii au intrat în curtea cea domnească, și prin casele boerești și neguțitorești prin târg, stricând și jăcuind, și prinzând pre Greci; pre câți i-au găsit, pre toți i-au omorit.

Ion Neculce

De atunci, de la răscoala Hânceștilor, a rămas și vorba: „Vodă da și Hâncu ba!”

pra țării, și mai rău decât lăcustele prefăceau belșugul în foamete.

Pe vremea aceea Turcii purtau războiul cu Polonia și noi trebuia să hrănim oastea împăratului. Domnul căruia Pașa îi porunciă ca unei slugi, și-l amenință cu bătaia, trebuia să 'ngrijească de drumuri, de poduri, de fân, de co-nace, de toate — și cât se vânturau Turcii prin țară și pe la hotare, nici el, nici boerii, nici norodul nu mai aveau chip să răsufle de sălbătăciile lor.

Și când plecau Turcii, veniau Tătarii, și când plecau Tătarii veniau Leșii — iar Grecii forfotiau în toate părțile, negustorind și sufletul din om, vînzînd și cumpărînd de la țolul săracului pân'la mitra Vlădicilor și pân'la coroana Domnilor.

De patru ori și-a cumpărat coroana Duca-Vodă. Se spuneau basme de bogățiile lui. Și cum a sfârșit-o!... Rădicat de la masă, chiar în ziua de Crăciun, din porunca lui Petriceicu-Vodă, batjocorit, despoiat pînă și de hainele de pe el și trimis surghiun în Polonia, unde-a și murit.

„Când îl duceau pe drum, zice Ion Neculce, îl pusese într'o sanie cu doi cai, unul alb și unul murg, și cu hamuri de teiu, că vai de dânsul, ocări și sudălmii de auzia cu urechile; și ajungînd spre Suceava la un sat, au poftit puțintel lapte să mănânce; eară femeea, gazda, i-au răspuns: „N'avem lapte să-ți dăm, că au mâncat

Duca-Vodă vacile din țară, de l'ar mânca viermii iadului cei neadormiți!" Că nu știa femeea aceea că este singur Duca-Vodă; iară Duca-Vodă, dacă au auzit așa, au început a suspinare și a plângere cu amar".

Soția lui, Doamna Nastasia, s'a măritat la bătrânețe c'un grec șiret de la Constantinopol, care, după ce i-a luat toți banii a lăsat-o pe drumuri „săracă și ocărită, de voroava oamenilor și cu o casă plină de copii"... spune cu jale dulcele povestilor al acelor zile amărite.

Cătră sfârșitul veacului al XVII-lea Turcii sunt biruiți de Nemți sub zidurile Vienei, și de aci 'ncolo puterea lor în Europa începe să scadă. Asupra țărilor Române se 'ntind din ce în ce mai lacome și mai hrăparețe mâinile vecinilor. Le vor și Nemții cari-au smuls Buda c'o bună parte din Ungaria, de la Turci, — le vor și Leșii al căror Craiu, trufașul Sobiețchi, bate cetățile fără apărare-ale Moldovei, ca să-și arate puterea, — le vor Tătarii, al căror Han mereu le cere Sultanului, pentru cei doi fii ai lui, — le vrea și Rusia, care găsește că pacea de la Carlovitz¹⁾ dând Austriei Ungaria, Ar-

1) După multe târgueli de toate felurile, se pune capăt războiului dintre Creștini și Turci, prin pacea de la Carlovitz, ale cărei desbateri începute încă din toamna anului 1688. prin marele dragoman al Porții Alexaodru Mavrocordat, iau sfârșit de abia la 26 Ianuarie 1699. De la bătălia de la Mohaci care-a adus ingenuncherăa Ungariei au trecut 173 de ani. Aproape tot ce-au cuprins Turcii cu armele în vremea asta, li s'a luat înapoi cu pacea de la Carlovitz.

dealul și Croația, rădică stavilă 'n cale-i o împărăție prea puternică. Și câți le mai vor din lăuntru, dintre boerii stârniți de prea multă bogăție, dintre marii postelnici, dintre Domnii cari, îndulciți cu stăpânirea unei țări, jinduesc și la cealaltă. Așa Constantin Brâncoveanu, Domnul Munteniei, (nepot fostului Domn Șerban Cantacuzino, prietenul Nemților ¹⁾ și Con-

1) . . . . eară Kara Mustafa Vizirul luând toate oștile s'au dus drept la Viena Austriei, unde e scaunul Împăratului nemțesc, și au început a bate de toate părțile cetatea: iară pe Tătari i-au slobozit să prade, și au mers cale de trei zile dincolo de Viena toate arzând, prădând și robind. Și fiindcă Nemții nu știă năravul Tătarilor, nu fugiă, și așa foarte mulți au venit robi la Tătari. Leopold Împăratul văzând această nevoie mare ce venise asupra țărilor lui și necrezându-se numai oștilor sale, au trimis Poloni de au cerut ajutoriu. Deci până au venit Polonii, Turcii așa băteă cetatea cât gândea cei din lăuntru să o dea acum în mâinile Turciilor. Eară Șerban și Duca Domnii Românilor aveă corturile sale despre Dunăre, și aveă poruncă de la Vizir să facă pod peste Dunăre: ci ei lucră încet ca doară mai curând ar veni oastea creștinească să dudue pe spurcații Turci, carii eră aduși de Unguri împotriva Împăratului celui creștinesc. Afară de aceasta Șerban Vodă pre ascuns se înțelegea cu Nemții prin cări, și odată a avut pre un Pater Iesuit mult timp ascuns în cortul său, și când mai voiă Nemții să dea cetatea, trimise pe Iesuit de le spusă, bărbătește să se apere încă patru ceasuri, că Turcii gată iarbă de pușcă sau pravul și vor încetă de a bate până li se va aduce, și au ridicat Șerban-Vodă și o cruce de lemn de stejariu intru pomenirea sa și a tuturor Româniilor. carii mult se munciă și se rugă lui Dumnezeu ca să nu ia Turcii cetatea de la creștini . . . pe care a cruce au scris. . . „Înălțarea crucii este ținerea lumii. Crucea e podoaba bisericii, Crucea paza Împăraților, Crucea întărirea credincioșilor, Crucea mărirea îngerilor și rana dracilor. Noi Șerban Cantacuzenul din mila lui Dumnezeu printul Moșteanul și Domnul țării Muntenestli am ridicat crucea aceasta . . . . intru veșnică pomenirea noastră și alor noștri, pe vremea

stantin Cantemir al Moldovei, tatăl marelui cărturar Dimitrie Cantemir, se pârăsc și se sapă mereu unul pe altul: ci banii Brâncoveanului se dovedesc la Stambul mai tari chiar și decât Grecii lui Cantemir. De altfel amândoi Gospodarii stau sub ascultarea Sultanului, și boerii

cari 'ncearcă s'abată pe altă albie destinele țării, plătesc adesea cu zilele lor asemenea ispită.

Cel mai de frunte scriitor al vremii, cronicarul Miron Costin, împreună cu frate-său Velicico, buni prieteni Polonilor, sunt uciși din porunca Domnu-

lui, după îndemnul boerilor credincioși Turcilor. Și faptul că 'n Muntenia a putut Brâncoveanu să domnească douăzeci și cinci de ani, se datorește nu numai banilor lui ce păreau că nu se mai sfârșesc, dar și supunerii pe care o arătă Padișahului.

când Vizirul Kara-Mustafa-Pașa ocolise Beciu din Austria de gios în 12 septembrie din anul 1683. Călătoriile adu-ți aminte că vei muri“.

Din Hronica Românilor de Șincai.

De la Șerban Cantacuzino a început să se cultive porumbul în țară la noi.

În anul 1711, când Petru cel Mare își îndreaptă privirea și spada spre Constantinopol, Brâncoveanu socotind că Rușii au să fie biruitori se dă de partea lor. Se dă, și nu se dă:

cum e mai rău, Om „cu două scocoteli” ei stă cu oastea și cu inima la mijloc, îngraj nedumerit încă... Rușii sunt învinși în bătălia dela Stănilești. Dumitru Cantemir, Domnul Moldovei care fusese cu ei, acesta pe față ¹⁾, scapă, ca prin urechile acului, de urgia Tur-

cilor, și fuge 'n Rusia, unde trăește în mare cinste la curtea Țarului. Căci e un scriitor vestit, și unul din cei mai învățați oameni din Răsăritul Europei.

1) Indată după încheerea tratatului cu Petru cel Mare, Domnul obștește 'n toată țara pasul acesta: „Noi Dimitrie Cantemir din mila lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei către Mitropolitul, episcopii, boerii, căpitanii și toți slujitorii pământului moldovenesc, facem știut că întru cât dușmanii creștinătății, Turcii, n'au respectat tratatul încheiat de predecesorul nostru Bogdan, prin care țara se obligă a plăti Sultanului numai 4000 de galbeni, 40 de cai și 24 de șoimi pe an, și au introdus în țara Moldovei tot soiul de asupriri, dărâmand sau ocupând cetățile ei, învoind Tătarilor a o

Brâncoveanu domnește încă trei ani, mereu neliniștit, bolnav de griji — mărirea lui fiind din acelea cari se pot pierde. Și'n adevăr de ce i-a fost frică n'a scăpat.

Intr'o dimineață din primăvara anului 1717, vine aga Mustafa, îl ridică din scaun și, ca pe un făcător de rele, îl duce, împreună, cu toți ai lui înaintea Sultanului: Muștrări, închisoare, chinuri, pentru a-și mărturisi averile câte și pe unde sunt, — până ce, în sfârșit, banii și stăruințele noului Domn, Ștefan Cantacuzino, izbutiră pe deplin: în ziua de 15 August, pe una din piețele de pe malul mării, față fiind Padișahul și mării împuterniciți ai țărilor apusene, hangerul gealatului, din cinci fulgerări, făcu să cadă 'nsângerate cinci capete de om: îngenunchiați la rând, cu mâinile legate la spate, osândiții își primiră moartea frumos; întâi căzu capul Văcărescului, ginerele lui Brâncoveanu, apoi al lui Constantin, cel mai mare dintre feciori, apoi al lui Radu; iar când veni rândul lui

pradă, luând în robie pe fii și soțiile noastre spre a-și face ras de ele, sporind pe fie-ce zi tributul până la așa grad că au devenit cu neputință de răspuns, noi ne-am unit cu împăratul milostiv și credincios al Rusiei, Petru Alexievici, care au ridicat arma spre a mântui pe creștini din jugul robiei mohametane. Prin nrmare tot omul din această țară să ia armele spre a-i veni în ajutor, căci care nu va urmă astfelu îi se vor confiscă averile“.

Boeri și norod, dar mai ales tagma bisericească întâmpină cu bucurie și cu mari speranțe de mântuire vestirea acestui pas: „Rusul își face cruce ca noi“ își zic bieții Români. Vai, nu știu cât vicleșug și câtă sălbatecă lăcomie se pot ascunde sub evlavia unei cruci!...

Matei — copil de 16 ani — acesta, înfiorat, se uită o clipă rugător în juru-i, ca și cum ar fi căutat un ajutor, o mântuire — ochii nefericitului părinte se umplură de lacrimi — și cele două suflete se 'mbătășară pe veci în scăpărarea celei din urmă priviri. Peste câteva minute cinci trunchiuri pline de sânge erau aruncate 'n mare; iar capetele — înfipte 'n prăjini și purtate pe ulițele orașului, ca să le vadă norodul și să se cutremure de puterea 'mpăratului.

„Hai, lume — oftează povestitorul acelor vremi — cum se înșală oamenii și nu se pot sătură de dragostea ta, și la ce sfârșit îi aduce pe cei ce urmează voei tale? Cu adevărat fum și umbră, visuri și păreri este cinstea ta!”

Infricoșata priveliște a celor cinci îngenunchiați, cu mâinile legate la spate și cu capetele 'ntinse spre tăere, înfățișează toată umilința și 'ntunecata 'nvăluire a țărilor Române din zilele acelea.

XIX.

SUB FANARIOȚI

1711 | 16 — 1821

„Să nu dea Dumnezeu omului
cât poate răbdă”.

Cu Dimitrie Cantemir în Moldova și cu Ștefan Cantacuzino în Muntenia se încheie șirul Domnilor pământeni. De aci 'ncolo Sultanul trimete de-adreptul pe cine vrea el, fără să mai întrebe pe boeri, fără să mai ție socoteală de datinile țării, ori de glasul vechilor așezări. Se va amestecă din când în când și câte un Român printre atâția Greci, dar nu se va cunoaște dintre ei. Lucrurile s'au petrecut așa, că nici măcar nu s'a simțit zdruncenul schimbării.

Dimitrie Cantemir domnise numai șase luni. Frica de Turci l'a gonit în Rusia de unde n'avea să se mai întoarcă și unde bucuros și-ar fi dus și țara de i-ar fi stat în mână. Vremile de mai târziu au dat scriitorului slava, de care Domnul nu s'a putut învrednici.

Ștefan Cantacuzino se lăcomise la tronul lui Brâncoveanu, mai mult de patima banilor de cât de mila și dragul țării¹⁾. Când, bănuț de legături ascunse cu Nemții, e prins de Turci, dus și ucis la Țarigrad și el împreună cu tatăl său Constantin (26 Mai 1716), toată țara vede în această pedeapsă o răsplată de sus, pentru cel ce-a uneltit pieirea Brâncovenilor.

Șirul Domnilor fanarioți în amândouă țările îl deschide Nicolae Mavrocordat: el se așează mai întâi în Moldova, pe la jumătatea lui Noemvre 1711, sărbătorit de boeri a căror limbă n'o știă, și cari-s prea fericiți, că stau la masă cu fiul dragomanului turcesc, ajuns în scaunul lui Ștefan, și nici se mai întreabă de unde-i pâinea pe care-o frâng pe masa de praznic, „și foarte s'au bucurat într'aceia zi toată curtea, și s'au sculat boerii dela masă, de au giucat în casa cea mare, că acolo se pușese masa...” Apoi, după cinci ani de domnie 'n țara tot mai săracă a Moldovei, pentru credința lui neclintită față de Turci — de Turcii stăpâni — e înaintat la scaunul mai bănos, al Munteniei, în locul lui Ștefan Cantacuzino.

Greul deschide poarta binișor, zimbește blând ochilor neliniștiți, netezește cu milă amestecată cu teamă fruntea celui obidit, și când vede cât de supusă și de blândă-i turma ce i

¹⁾ „N'au rămas episcop, rostește glasul vremilor, n'au rămas egumen, călugăr, neguțător, boeri mari și mici, cari să nu fie de dânsul jăfuiți și prădați”.

s'a dat în seamă, își scoate frumușel foarfecele și s'așează pe tuns. Mai din ușor, mai cu feală decât mulți dintre Voivozii pământeni, și gândindu-se și la nevoile țării, căci eră om cuminte de altfel, stăpân patimilor lui, și foarte priceput în trebile domniei. Așa că în limpezul unor timpuri mai așezate, ar fi fost — cu toată firea lui de grec — un bun stăpân și obləduitor pământului acestuia. Dar eră o mânia de valuri pe-atunci, că-i de mirare cum de se mai ținură bieteles noastre țări!

Se ridicase o împărăție nouă la miazănoapte. Petru cel mare biruise la Poltava pe Carol al XII-lea, regele Suediei, își lărgise hotarele din marea Caspică până 'n marea Baltică, și plănuiă să-și mute scaunul din Moscova la Constantinopol care trebuia, firește, să ia numele de Tarigrad — „orașul Tarului”. Războaie mari purtau întunecimi de oști peste pământul nostru, nimeni nu mai eră stăpân pe lucrul lui, — la dus și la 'ntors, creștini și păgâni, biruiți și biruitori, ca sălbaticii dădeau busna prin casele oamenilor, prin biserici și prin mănăstiri de jăfuiiau tot ce găsiu, și vite și robi luau, ca dintr'o țar'a nimăruia.

Voivozii, supuși credincioși ai Padișahului, nu mai însemnau nimic. Boerii erau dezbinați: unii trăgeau spre Nemți, alții spre Ruși, din ce în ce mai puțini spre Turci, spre cari tot mai lacome se 'ntindeau peste noi brațele Muscalului. Și Leșii ne săpau, Tătarii ne prădau me-

reu; și oaste nu mai aveam, și nici un viteaz nu se mai ridică să ne apere. Ne apărau doar munții — cetatea neatârării noastre.

Trei împărății se băteau pe noi; iar când se hotărau să facă pace, Rușii cereau Moldova, Nemții Valahia — cârjile de aur ale bătrânei Turcii — și luptele reîncepeau.

Numele Domnilor, ca și faptele lor, se amestecă în pulberea acelor lupte. Ei vin și se duc din porunca Sultanului, și în bogățiile pe cari le agonisesc văd viitoarele domnii, pentru ei sau pentru ai lor.

Constantin Mavrocordat, fiul celui dintâi Gospodar fanariot, domnește, între anii 1730—1763, de șase ori în Muntenia și de patru ori în Moldova. Câți bani „de haram” cum zice turcul, i-or fi trecut prin mână! Și câtă jale, câte schingiurii și bătăi pân'la sânge și pân'la moarte, înfățișau banii aceia!

Domnii sunt încunjurați de Greci, biserica e împănată de Greci, — școlile, puține câte sunt, dregătoriile, negoțul — toate cheile vieții noastre sunt în mâinile Grecilor, și toate se vând: slujbele, egumeniile, strângerea birurilor, cari de mult nu mai au nici o măsură — Domnul însuși vinde la mezat mânăstirile domnești. Boerii și clerul se mai „chivernisesc” ei — dar de țăran e greu, că nu i-au mai rămas decât brațele, și nici pe acelea nu-i stăpân.

Când pacea dela Pasarovitz (1718) dă Nemților Oltenia, pe care pacea de la Belgrad (1739)

avea să ni-o întoarcă îndărăt, dregătorii lor, trimiși s'o ia în stăpânire, rămân uimiți de sălbăticia în care trăesc oamenii, într'o țară așa de mândră și bogată. Corăbiile Turcilor încarcă toamna tot rodul pământului.

Sub Ion Mavrocordat — cel mai lacom și mai asupritor dintre toți domnii pe cari ni i-a trimis Fanarul — (văcăritul ajunge să se ia de trei ori pe an, încât oamenii încep să-șiucidă vitele ca să-și mai scurteze din cele dări. De atunci o fi rămas cântecul :

Cine are patru boi
 Capu-i urlă de nevoi.
 Eu că n'am nici o păreche —
 Pun căciula pe-o ureche !

Pe vremea asta de cumplită ananghie, își întinde Rusia mrejiile ei asupra țărilor noastre. Puternică, lacomă, vicleană, ea zice că ridică spada „în numele Mântuitorului și al creștinătății”, și cheamă la sinul ei, sub înalta ei ocrotire toate popoarele „drept-pravoslavnice”. Turcii înțeleg, print'un fel de presimțire mai mult, că cel mai mare vrăjmaș al lor e Muscalul, și'n ura de moarte a celor două împărății se cumpănește, pentru mai bine de-un veac, soarta țărilor Române.

Gospodarii acei vremi se schimbă tot mai repede ; căci tot mai mult se teme Sultanul să nu-i tragă Rușii în partea lor. Ei își deschide drumul la domnie de obicei prin slujba de dragoman al Porții ; pe-acolo trec și puținii

pământenii ce mai întrerup doar cu numele șirul Domnilor fanarioți.

Turcii se încred din ce în ce mai puțin în Români. Ei se tem, pe vremea asta de neastâmpăr, să nu se ridice vr'un Ștefan, vr'un Mihai. Cea mai mică bănuială aduce mazălirea Voivodului, — uneori moartea lui. O șoaptă numai, la îngrijata Poartă, că Domnul ar da Rușilor ajutor pe sub mână — și pieirea lui e hotărâtă. De-aceea nici nu poate fi vorba de o gospodărie încheată. Câteva măsuri de îndreptare, ce se încearcă din când în când, țintesc mai mult la sporirea și strânsul mai ușor al dărilor, decât la buna și trainica îngrădire a țării.

Muscalii sunt neadormiți, — ei caută în toate felurile să ademenească pe Români și să-i tragă 'n partea lor: iscoade, călugări, negustori, iconari, ostași cu vază, cutreeră Moldova și Muntenia, ispitind, împărțind bani, făgăduind marea și sarea bieților oameni buimăciți de nevoi, ce nu mai știu nici ei pe cine să creadă, încotro s'apuce. Mulți dintre vechii noștri boeri, și mai ales preoții, văd în puternica Rusie mântuirea neamului Românesc! Ei trimet împărătesei Caterina a II-a soli din amândouă țările, cu smerite cărți de închinare: „Rugători cădem la urmele prea lumnatei picioarelor voastre”. „O, prea blagorodnică Impărăteasă și prea milostivă stăpână a noastră, nu ne părăsi pre noi

robii Măriei Voastre cei de o credință, umbrește-ne!...”

Aveau să vadă ei Românii, curând după aceea, și multă vreme după aceea, cum știe să umbrească milostiva Rusie!

Incepând de la 1769 și până la 1774, cât ține războiul dintre Muscali și Turci, țările Române — pe cari însuși capul bisericii lor le cheamă la jertfă, „pentru proviantul împărăteștilor oști *ce au venit spre apărarea noastră*” — țările peste cari și întinde Rusia largă ei aripă ocrotitoare, sunt împresurate și jăfuite cu cea mai vajnică sălbăticie de înseși aceste împărătești oștiri, cari se bat — zic ele — „pentru mântuirea neamurilor creștine de sub jugul păgânului”.

Pacea de la Cuciuc-Cainargi (1774) desface Moldova și Valahia din strânsoarea ucigașă a brațelor muscălești, dă însă marii Impărății creștine dreptul de a le... *ocroti*, de câte ori i se va părea ei că sunt prea asuprite de necredincioși — un drept pe care de altfel și-l luase ea singură de mai înainte, și 'n care până și Turcii văd ce se ascunde. — Austria înțelegând că Rusia și-a retras ghiara de pe deasupra, nu mai pentru a și-o întinde mai bine pe dedesupt, se grăbește a și lua din vreme partea ei de pradă. Cu doi ani mai înainte se făcuse 'mpărțeala Poloniei, dusă la pieire de înseși desbinările păzitorilor ei. Austria încredințează pe Turci că de halca ei ar țineă și Bucovina, o fă-

râmă de loc neînsemnată, pe care o ia numai pentru a îndreptă, cum a fost din vechi, „hotarul Pocuției”. Toată Moldova e un suflet ș’un strigăt în fața acestei nelegiuiiri. Acolo-i Suceava și Putna cea sfântă, acolo-i cetatea de

scaun și locul de veșnică odihnă al celui mai mare și mai slăvit Voivod al ei. Dar cine s’audă dreptatea și cine să creadă durerea unei țări așa de mici !

Domnul Moldovei, Grigore Alexandru Ghica, trimete o plângere la Poartă. Austria îl părăște că-i unealta Rușilor, — iar câteva mii

de galbeni închee târgul. Intr'o seară din toamna anului 1777 sosește 'n Iași un pașă — Ahmed-bei. El trage la „Conacul din Beilic”, se face bolnav, spune că trece la Hotin ș'ar vrea să vorbească cu Domnul, pe care-l cunoaște de la Țarigrad. Ghica vine, însoțit numai de patru slujitori pe cari-i lasă afară, îl găsește 'ntins pe-o sofă și-i arată, din toată inima, părerea lui de rău că-l vede bolnav. Turcul e vesel, spune glume, întreabă de una, de alta... Cum stau așa de vorbă, Ghica scoate tabacherea și i-o întinde: „Bun tabac ai, zice Ahmed, dar eu am și mai bun”. Și, bătând din palme, strigă „Tabac!” Opt ieniceri răsar ca din pământ. O luptă de câteva clipe, — unul din ieniceri e uciș, — apoi un gemăt adânc, zugrumat de cea din urmă durere, și frumosul trup al Voivodului Moldovei, străpuns de lovituri, de lovituri mai multe decât cerea moartea, cade la picioarele „trimisului împărătesc”.

Austria, veselă și mândră de-o așa deplină biruință, putea să-și înfigă liniștită zgriptorii ei în boiul Moldovei. Sabia lui Ștefan dormia lângă brațul ce nu se mai putea rădica să-și apere pământul!

Și nu mijiă o zare de lumină, în toată întunecimea aceea de vremi neîndurate. Un vânt de stricăciune suflă peste lumea întreagă. Nu mai eră cinste, nu mai eră omenie. A vicleni, a fură, a ucide mișeleste eră o putere. Frede-

ric cel Mare, găsind la Lipsca tiparele de bani ale Polonilor, pune să toarne 'n cositor o sută de milioane de fiorini, pe cari-i petrece 'n Polonia lui drept bani adevărați.

Domnii Greci se asvârl asupra țărilor noastre cu lăcomia zorită a jăfuitorului de călare, pe care-l ajung din urmă ceilalți flămânzi. Când cele trei împărății din jurul nostru se războiesc iar între ele, și-și vântură oștile și păcatele peste sărmanele țări fără nici o apărare, — ei se gândesc ce s'apuce mai repede, ce viclesuguri să mai învârtească, și cum să-și aștearnă lor mai bine, și mai la adăpost.

Neculai Mavrogheni ar da foc țării pentr'ozii mai mult de domnie. El înșală pe Turci, jurându-se că ține oaste multă care se bate vitejește pentru ei: și oastea aceasta e o adunătură de tâlhari, tocmită pe jaf, în fruntea căreia el însuși merge de pradă casele boierilor și sfintele lăcașuri. În toamna anului 1787, pe când erau Turcii în războiu cu Nemții și cu Rușii, acest Mavrogheni sparge zidurile Mânăstirii Cozia, o jăfuește și scrie la Constantinopol că, după o luptă crâncenă, biruind pe Nemți, le-a luat în sfârșit o puternică cetate-alor, *care se chiamă Cozia*. — Cozia lui Mircea!

Țările române, de la cari mereu se certau Nemții cu Rușii, când eră vorba la 'mpărțeală, scapă și de data asta. Pacea de la Șiștov (și cea de la Iași, pun capăt, în anul 1792, „*războiului sfânt*”, cum îi plăcea Caterinei a II-a

să-l numească. Nemții se retrag din Muntenia și Rușii din Moldova, — și unii și alții se retrag de nevoe. Un strigăt izbucnise din inima Franței, și regii pământului se cutremurară în vechile lor tronuri. Eră marele strigăt al Dreptății omenesti, pe care-așa de demult o uitase lumea, încât înfățișarea ei care 'n adevăr căpătase cevă din sălbătăcia fiarelor, o umplu de groază. Se prăbuși în flăcări și'n sânge coperișul putred al vechei clădiri feudale — popoarele visătorii crezură că s'au năruit și zidurile. Veacul al optsprezecelea apună în lumina de vrajă a celor mai mari speranțe ce-au încolțit vr'o dată în sufletul omenirii.

Pentru țările noastre mântuirea eră încă departe, și veniă încet. La cârma lor se schimbă tot oamenii Sultanului, foști dragomani, odrasle tot mai lacome din cele opt familii grecești¹⁾, ce, vreme de-o sută de ani, se dușmănesc între ele de la împărțeala bogățiilor acestui pământ. Și oamenii aceia nu pot înțelege nici sufletul, nici nevoile neamului nostru. Câteva pravili, câteva îndrumări bune pe cari le-au dat unii din ei, sunt rodul vremii, — ele cresc din adâncul vieții noastre, cum cresc arborii din pământ, și e de ajuns uneori ca Domnul să nu le împiedice, pentru ca numele lui să rămâe binecuvântat în amintirea poporului, deprins a vedea numai jaf

¹⁾ Mavrocordat, Ghica (Arbănași greci), Calimah, Ipsilanti, Moruzi, Caragea, Șuțu și Mavrogheni.

și urgie de la cei de sus. Slujbele și bogățiile țării sunt pe mâinile străinilor, și boerii de baștină, mai toți, sunt încuscriți cu ei. Puținele școlice s'au întemeiat, sunt școli grecești. In „casele mari” nu se vorbește decât grecește. La primiri, la zile de sărbători, Domnii sunt lăudați în limba grecească... Se strică oamenii, se strică sufletul țării, mai scump decât toate bogățiile pământului ei. — De bântuirile de-afară, de dușmanii luptelor fățișe, scăpau Românii mai ușor, — că 'mbelșugarea holdelor și hărnicia brațelor întremau țara iute, și toate se rădicau la loc în câțiva ani de liniște. Dar de „răul din casă” — cum să te aperi, cui să te plângi, cu cine să te ajuți?

Rămasă fără oaste, țara nu se mai poate apăra nici de bântuirile Pasvangiilor¹⁾, cari, sub ochii Domnului, înmărmurit de groază, calcă orașele Olteniei, jăfuind case și omorînd oameni, ziua 'n amiaza mare. Gloatele trimese de Turci, ca să ne apere — să apere „grânarele de îmbelșugare ale Impărăției musulmane” — trec și ele cu ceauși cu tot în rândurile vestitului Pasvan, și pradă fără nici o teamă.

Domnii, văzând slăbirea și dărăpănarea Tur-

¹⁾ Pasvanoglu, vestitul pașă din Vidin, e un fiu de tâlhar; și a făcut o banlă de haiduci, de răsvrățiți, și pradă olaturile turcești de pe lângă Dunăre. Se întărește într'o cetate de pământ lângă Vidin, risipește cetele de poterași, ca și oastea ce vine 'mpotriva-i: Sultanul, ca să-l potolească, îl face pașă. Aceasta-i mărește banda, și îndrăzneala Pasvangiilor nu mai cunoaște margini.

scieii, încep să 'ncline din ce în ce mai mult spre puternica Rusie, spre „soarele care răsare” zic ei.

Ies la iveală firele vechilor, iscusitelor unei țări muscălești. Când Sultanul mazilește în anul 1806, pe Constantin Ipsilanti Domnul Munteniei, și pe Alexandru Moruzi Domnul Moldovei, Rușii — ocrotitori — intră cu oaste 'n amândouă țările și cer întoarcerea Voivozilor în scaunele lor, căci nu se 'mplinise cei șapte ani, cât eră așezat acum veacul unei domnii. Poarta se supune: Mazilii își recapătă caftanul. Oștile rusești însă nu se retrag, și războiul — focul ascuns sub cenușa vremelniceleor învoeli — izbucnește iar. Luptele — hărțueli mai mult — se trăgănează aproape cinci ani, când pe pământul nostru, când în jurul hotarelor noastre. Și 'n toată vremea asta Muscalii se fac stăpâni pe amândouă țările: sălbăticia cu care le jăfuesc, muncile, bătăile și nelegiuirile pe cari le 'ndură poporul de la acești pravoslavnici creștini, întrec marginile oricărei închipuirii omenești. O ceată de bătrâni vin de se jăluiesc Generalului Kutuzoff de cruzimile oștirii lui, și când îi spun cu durere de bieții Români că nu le-a mai rămas nimic, nici cenușa din vatră, acesta le răspunde aspru: „le voiu lăsa lor ochii spre a plânge”.

De câte ori încep tocmelile de pace, Rușii cer Moldova și Valahia, de cari Turcii se țin cu încleștarea desperatului ce simte prăpastia

subt el. Vârtejul întâmplărilor din Apus grăbește însă ruperea târgului. Napoleon cel Mare își îndreaptă spre Rusia biruitoarele-i steaguri.

În ziua de 24 Maiu 1812 se 'ncee pacea de la București, pace în care banii și uneltirile Rușilor se arată cu mult mai tari decât armele lor.

Din trupul sârmanei Moldove se mai răslui o parte: Prutul — „râu blestemat” de-atunci — se făcù paloș în mâna Muscalului, și spintecă'n două mândra moșie a lui Ștefan cel Mare.

Indată după ridicarea oștilor împărătești, se 'ncinge 'n toată țara o foamete ș'o ciumă năprasnică, de muriau oamenii pe drumuri, — vestita cium'a lui Caragea, unul din cei mai lacomi Domni ai Munteniei, despre care se spune că și-a cumpărat firmanul cu patru milioane de lei. Pentru a putea jăfui în liniște, Caragea se pune bine cu boerii, ademenindu-i cu tot felul de slujbe și de îngrădiri, și statornicind prin glas de pravilă chiar — în condița lui de pravili, — ca toată povara dărilor s'apese numai asupra norodului.

Infricoșat el singur la urmă de jaletea țării și de vâlva bogățiilor lui, părăsește domnia și se duce să trăiască 'n frumoasa Italie¹⁾.

¹⁾ „În ce chip când se apropie de ziuă încep a cântă cucușii, și jigăniile temându-se să nu le apuce lumina zilei prin locuri primejdioase pentru dânsule, fug de se ascund în vizunii, într'acest chip și Caragea petrecând, ca în întunericul nopții în cei cinci ani trecuți ai domniei lui slobodă hiară nesățioasă, hrăpind din țară și fățiș și curme-

Ii urmează Alexandru Șuțu, cu sprijinul Rușilor, care de obicei costă mai scump și e mai înșelător decât al Turcilor.

Moldova, chip, are parte 'n vremea asta de-un Domn mai cu milă; In cei șapte ani împliniți (1812—1819) ai lui Scarlat Calimah, s'așază o vieată mai legată și mai spornică, pe bucățica de pământ ce i-au mai lăsat-o nesăturatii de pământ. După acest bun Gospodar de la care, între altele, rămâne țării și o înțeleaptă alcătuire de pravili, vine Mihai Șuțu, rudă cu Alexandru Șuțu din Muntenia.

Cu ei, cu acești doi Greci din neamul lui Șuțu, se închee — pentru vecii vecilor — întunecosul șir al Domnilor fanarioți, început cu Nicolae Mavrocordat la 1711 în Moldova, și la 1716 în Muntenia.

A fost o noapte cumplită aceea, în istoria vieții noastre, una din acele nopți cari pregătesc moartea popoarelor bătrâne, și 'mbătrânesc fără de vreme pe cele tinere. Ș'un noroc mare a fost că n'a străbătut mai adânc amestecul de sânge, otrăvitoarea încuscire pe care s'au încercat împrejurările s'o pue între-

---

ziș și dosiș, intru al șeselea începând a se lumina de ziuă adevărată a se descoperi ale lui fapte toate, se temu nu atât de mazilie, fiindcă sorocul de șapte ani ai domniei după trataturi se împlinia, cât de capul lui, căci simțise că Poarta are socoteală a-l pierde, își chivernisi scăparea vieții prin fugă din scaun la alte curți străine cu toată familia“.

(Zilot Românul).

tinerețea curată și neștiutoare a Românului, și bătrâneța ostenită, vicleană și plină de stricăciuni a celei mai putrede rămășiți din vechiul neam al Grecilor.

Au rămas în casele boerești, în zarva orașelor împestrițate și pururea iubitoare de prefaceri, acolo au rămas și limba, și portul și obiceiurile subțiri ale Grecilor. În satele depărtate, în largul câmpiilor pe liniște, ca și 'n strâmtoarele munților pe vifor, aceeași opincă a însemnat urma trăinicieii noastre de-alungul vremilor nemilostive, ș'aceiași suflet cinstit și bun și-a rostit gândul, în aceeași bună și cinstită limbă strămoșească.

Și de-a încremenit pana, de-atâtea 'nvăluiri, în mâna cronicarului de la oraș, — din ce în ce mai cu foc a plâns în luncă obida păstorului rămas adesea fără turmă, din ce în ce mai răspicat s'a destăinuit, în graiul sfânt al doinei, sufletul cel neschimbător al țăranului.

Departe, ca din adâncimi de vremi, răsună înduioșat un glas de bucium. Se rumenesc încet crestele munților. E primăvară 'n aer, și primăvară 'n inimi.

Și tot mai înviorat, tot mai larg s'aud chemările de bucium.

XX

IN ZORII MÂNTUIRII

Mucenicii sângelui tău n'au zis oare?: «Si Domnul va scula pe unul din re voi, care va așeză pe urmași voștrii iarăși în libertatea și puterea lor...»

(«Cântarea României»)

Tările Apusului își căutau hotarele învăl-mășite. Pământul fumează încă de sângele războaelor lui Napoleon I. În Răsărit, se numărau zilele bătrânei, putredei împărății Musulmane. Austria și Rusia, deopotrivă de la come, își făceau socotelile moștenirii. Popoarele asuprite suflau în scânteile aruncate de „Revoluția cea mare” ce luminase cu flăcările ei sfârșitul veacului al XVIII-lea. Serbia se svârcoliă în sângele eroilor ei, strigând, că „moartea-i mai dulce decât robia”, iar Grecia trecea, de la „Cleftii”, și „Palicarii” codrilor, la oastea hotărîată a Eteriei, ai cărei viteji izvorau din toate orașele mari ale Europei.

În fruntea acestei mișcări se puse Alexandru Ipsilanti, maior în armata rusească, și fiul

fostului nostru Domn Constantin Ipsilanti. El își alcătui în Basarabia un început de oaste, și'n Februar, anul 1821, intră în Moldova, ca 'n țara lui. Mihail Șuțu, Domnul de-atunci, salută în el pe „liberatorul Greciei”, — Mitropolitul Veniamin îi încinge sabia și-l binecuvintează în biserica Trei-Ierarhi. Crainici alergau în toate părțile să cheme la arme. Se zvonise că vine din urmă oastea rusească.

Boerii și norodul, pentru orice întâmplare, încep a se cărăbăni spre întăriturile munților.

Eteriștii omoară 'n Iași pe toți Turcii cari le cad în mână, și pleacă 'nainte, spre capitala celuilalt Șuțu. În drumul lor jăfuesc țara. Cuvântul *zavera*, care vroia să spue că răscoala lor e *pentru dreptate* și pentru lege, ajunge să 'nsemne 'n mintea poporului groaza și urgia sălbăticiei omenești.

De data asta însă, suferințele găsesc paharul plin și, spre uimirea tuturor, se descopere că și răbdarea Românului are-un sfârșit. Ca o coamă de leu se 'nfioră șirul codrilor noștri, din Vatra Dornei până 'n plaiurile Gorjului, și într'un freamăt se lasă pânza de-vale Oastea Dreptății, sufletul țării ce nu mai poate răbdă.

Grecii, cari se credeau stăpâni pe pământul nostru, unde domniau ai lor de-atâta vreme, Grecii cari vroiau să ne ia cu de-a sila în răzmirița lor, în gloata răscoalei lor, Grecii noștri căzură 'n focul ce singuri și-au aprins.

În Moldova rădicară satele 'mpotriva lor boe-

rii din Țara de sus, Gherghel și Istrati de la Zvorâștea, și Spătarul Sturza, ispravnicul Neamțului. Și, cum furia mulțimii nu mai vede și nu mai alege, au pierit și din boerii pământeni în vânătoarea aceea de Greci.

În Muntenia, sufletul mișcării e Tudor Vladimirescu, fecior de moșnean, din mândrul ținut al Gorjului. Pe când Ipsilanti înaintează cu liota lui spre București, Tudor trece Oltul cu 25 de panduri, să „râdice țara”. În vremea asta moare Alexandru Șuțu, Domnul Munteniei; al Moldovei, fugise 'n Rusia. Turcii dau fostului

Gospodar Calimah firman pentru amândouă țările, a căror domnie, pe vâlvoarea asta, cam frigeă. Scarlat Calimah nu se apropie — ci trimete doi Caimacami să-i ție locul.

Sub steagul lui Tudor se strâng toți asuprații, ceea ce 'nseamnă tot poporul muncii și al birului. Răscoala e împotriva tuturor asupraților, „veri din ce neam ar fi balaurii cari i-au înghițit de vii, căpeteniile lor, atât cele bisericești, cât și cele politicești”, cum așa de frumos lămurește „Domnul Tudor” în chemările lui scrise norodului. Vin și din boerii cu durere de țară, în tabăra lui Vladimirescu... ¹⁾ Vornicului Văcărescu, trimis de Căimăcămie să potolească pe „răzvrățiți” cum va ști el mai bine, Tudor îi scrie: „ci pre semne Dumneata pre norod, cu al cărui sânge s'a hrănit și s'a poleit tot neamul boeresc îl socotești nimic și numai pe jăfuitori îi numești patrie; și cum nu socotiți că pre mine mă categorisește numai tagma jăfuitorilor, iar pe jăfuitori îi categorisesc toate neamurile! Dar cum nu socotiți Dumneavoastră că patria se cheamă norodul, iar nu tagma jăfuitorilor; și cer ca să-mi arăți Dumneata ce împotrivire am arătat eu asupra norodului? Că eu alta nu sunt decât numai un

¹⁾ Mitropolitul Dionisie Lupu, Ilarion episcop de Argeș Vornicul Grigore Băleanu, Vornicul Minail Manu, Vornicul Iordachi Slătineanu, Vornicul Neculai Golescu, Logofătul Scarlat Grădișteanu, Scarlat Câmpineanu, Filipescu Vulpe, Neculai Văcărescu, Mihai și Grigore Filipescu, Ștefan Bălăceanu și alții.

om luat de norodul cel amărît și dosâdit din pricina jăfuitorilor, ca să le fiu chivernisitor în treaba cererii dreptăților, iar tagma jăfuitorilor, căci nu le place una ca aceasta, a rădicat arme de moarte asupra patriei și a ticălosului norod”.

Pentru întâia oară vorbiau durerile neamului întreg, prin gura unui sol al dreptăților lui.

Spre București înaintau acum două răscoale. O parte din boerime, îngrozită, pleacă peste hotar. La 16 Martie Tudor intră în București în fruntea unei oști de vr'o cinci mii de oameni și peste câteva zile primește solia și cartea de jurământ a celor 56 de boeri, cu arătare lămurită „că pornirea dumnealui Slugerului Tudor Vladimirescu nu este rea și vătămătoare, nici în parte fieșcăruia, nici patriei, ci folositoare și izbăvitoare, pe care ca pre unul de binele țării voitor și de trebuință obștiei norodului l-am primit toată politia București cu drag și cu brațele deschise, și-i făgăduim sub jurământ, că niciodată nu vom cugeta împotriva vieții și a cinstei lui”.

La 25 Martie sosește și Ipsilanti: Puțina oaste de pază ce se află în București, fiind sub căpitani greci, trece la Eteriști; Ipsilanti stăruie să-l atragă și pe Tudor — acesta-i răspunde limpede: „In Grecia-i locul Grecilor, în Țara Românească al Românilor”. De-acî — ură de moarte.

Zvonul că vin Turcii hotărăște pe răsculați

să se retragă din Capitală. Ipsilanti o ia spre Târgoviștea. Tudor spre Pitești. Pe drum, el pedepsește aspru pe toți cei dovediți c'au jefuit. In oastea lui de strânsură sunt mulți Bulgari și Sârbi, cari-au intrat între răsculați numai pentru prădăciuni și omoruri. Tudor îi strășnicește, fără nici o cruțare. Iși face dușmani — știe; dar „de când a îmbrăcat cămașa morții, cum zice el, nu se mai teme de ea, ci o așteaptă 'n fiecare zi”. Și iat-o că sosește.

Intr'o seară de Mai, cum sta el în tabără, sfătuind cu ai lui, se pomeneste cu lordachi, căpitanul lui Ipsilanti, însoțit de câțiva Greci înarmați. Cearcă să lupte, dar când vede că nimeni nu-l apără, își lasă brațele 'n jos și zice cu durere: „Luați-mă, că nu mai sunt de nici un folos acestor oameni”. Eră vândut. Câțiva Olteni se răpăd să-l smulgă dintre căpitaniii lui, dintre vânzătorii lui, — să-și smulgă pe Tudor al lor. Ei își primesc mōartea, cum ar primi o binecuvântare. — Apoi nu se mai vede nimic. Un singur bătrân, cu fruntea în țărână, aiurit, nebun de durere, plânge, fără lacrimi. Tudor e dus la Târgoviștea. Pe la miezul nopții e scos afară din oraș, în lunca Ialomiții. Doi gealați îl întâmpină, cu iataganele sclipitoare. I se spune să-și facă cea din urmă cruce. „N'aveți măcar un pistol?” îi întreabă. O lovitură năprasnică 'n tâmplă îi zgâlțâe creierii — pe celelalte le simte ca prin somn. Și tot ca prin somn, și ca printr'un grozav întunerice, îi

scapără 'n clipa din urmă un licărit de gând: că dreptatea, dreptatea pentru care-a rădicat țara, n'ú moare cu el.

Duiumurile turcești împânzesc cele două țări — cuib de răscoale. În ziua de 7 Iunie, oastea Eteriștilor e zdrobită la Drăgășani, în Vâlcea. Ipsilanti fuge la Viena, unde moare, după șase ani, în scăpătarea cea mai de plâns. Inflăcărații celei din urmă rămășiți ale zaverei se închid, sub ascultarea căpitanului Iordachi, în clopotnița mănăstirii Secu din Moldova, unde, după două săptămâni de înverșunată împotrivire, ne mai având gloanțe, dau foc balercii cu pulbere, și 'ncee astfel cu strașnica lor moarte, mișcarea eteristă.

Turcii se răzbună pe bieteke noastre țări, cari, zic ei, au dat „adăpost și proviant” zavergiilor. Trâmba de oști pustiitoare nu se rădică decât în primăvară — în primăvara anului 1822 — când Poarta plecându-și, în sfârșit auzul la tânguirea țărilor, încuviințează ca de aci 'nainte, „să li se orânduiască” Domni oblăduitori din neamul boerilor români, și întărește în Moldova pe Ion Sandu Sturza, în Muntenia pe Grigore Ghica.

Amândoi Gospodarii sunt nevoiți să pue și pe boeri la dări, poporul fiind adus în sapă de lemn.

Chemarea lui Tudor, mântuitorul lui cuvânt, răsunase mai tare decât flintele pandurilor lui. Dreptatea venià anevoe, venià încet, ca din cine

știe ce depărtări, dar venià. Se mai speriau dintre boeri de apropierea ei, se mai jăluiau pe la cei puternici, unii la Ruși, alții la Nemți, că se strică vechile așezări, prin cari ei au fost pururea scutiți de orice sarcină, și că numai „carvonarismul” Apusului ar fi „pricina afanării patriei noastre”. Ei vedeau în Deșteptarea norodului, în chemarea celor mulți la o viață vrednică de om, nu numai o primejdie, dar și o mare nelegiuire: „răii, ziceau ei, au semănat duhul răsvrătirii și a neascultării în sufletele multora din cei proști, și neamurile cele mai de jos s’au sculat împotriva noastră a celor întâi pământeni”. *Proștii și neamurile cele mai de jos* — erà poporul, care cereà să aibă și el o parte din rodul muncii lui, poporul care, după atâtea veacuri de tăcere și de sfântă îndurare, începeà să vorbească, să spue ce-l doare, celor ce se deprinseser’ a crede că țaranul nu e făcut pe lume decât pentru a fi robul tăcut al boerului. Ci sângele lui Tudor nu s’a vărsat în zadar.

De-acì încolo pânzele ni-s astfel întinse, că toate vânturile ne mișcă ’nainte, chiar și vânturile vrăjmașe.

În primăvara anului 1828 Rusia își rădică iar oștile împotriva Turcilor, și iar își fac tabără din țările noastre, rămase fără Domni și fără nici o apărare. Înaintează biruitori până la Adrianopoli unde sub privirile ’ncărcate de griji ale Angliei și ale Austriei, se încheie pacea din 2 Septembrie 1829. Ni se redau prin această

pace, toate vechile noastre orașe de pe malul Dunării, cotropite de Turci și, între alte măsuri privitoare la îngrădirea țărilor, se hotărăște ca Domnii să fie întăriți pe viață. Toată lumea știe ce se ascunde sub această „dragoste ru-sească”. Poarta nu mai poate plăti despăgubirile de războiu decât peste cinci ani; Amândouă Principatele rămân în vremea asta sub oastea și oblăduirea Muscalilor; împuternicitul lor, Generalul Kiseleff, e, pentru norocul nostru un om cinstit și un minunat cărmuitor. Se înființează în locul vechilor Divanuri, Adunările obștești cari, alcătuite din fruntașii clerului și ai boerimii aleg Domni și întocmesc legile țărilor și îndreptarea lor cea nouă. „Regulamentul Organic” încheșat aproape în întregul lui sub privigherea ocrotitorilor de la Petersburg, desparte, cu îngrădire de lege, pe locuitorii țării în boeri și țărani, hotărînd celor dintâi toate foloasele și toate scutirile, celor din urmă toate sarcinile și nici un drept. Și totuși, printre grațiile de fier ale acestui regulament, își deschide florile 'n lumină — cele dintâi flori — primăvara deșteptării noastre. E taina cea mare a înfloririi: de pretutindeni se desfac mugurii vieții noastre naționale. Din ce în ce mai calde-s adierile Apusului, din ce în ce mai slabe suflările crivățului. Rusia, hulpava Rusie, care-și pregătiă o nouă Polonie în țările noastre, o Polonie pe care de data asta să n'o mai împartă cu nimeni, vede cu grijă cum' o apucă ziua, a-

supra uneia din acele fapte cari nu se pot săvârși decât noaptea. În anul 1834 Turcii își plătesc datoria, și, potrivit învoelii, se așează iar Domni pământeni „oblăduitori pământului acestuia”, în Moldova Mihail Sturza, în Muntenia Alexandru Dimitrie Ghica. — Li pândesc pe amândoi, cu vrăjmașă luare-aminte, Consulii ruși, paianjeni ce-și întind, unul din Iași, altul din București, firele din ce în ce mai groase ale unei pânze din ce în ce mai zadarnice. Ei vor putea înlocui un Domn — pe Ghica al Munteniei, prin Gheorghe Bibescu (1842), — vor mai ține încă în mrejile lor pe unii fruntași ai bisericii, ori pe unii boeri bătrâni ce-și strâng pleoapele cât ce pot, ca să nu vadă lumina, năvălitoarea lumină a dreptății, vor întrebuința vicleșugul, banul și la trebuință glonțul, pentru a năbuși uriașul strigăt de mântuire al anului 1848, dar nu vor mai putea oprî din mers, nici abate din cale fluviul vieții românești, intrat de-acum în albia destinelor lui.

Lumina școlilor, cuvântul neadormiților apostoli, cântările poezilor, toate pregăteau sărbătoarea Deșteptării noastre.

Dorul de libertate și de neatârnare făcea un suflet nou din sufletele tutuzora. Unirea Principatelor într'o singură țară, sub un singur Domn, ales dintr'o viță domnitoare 'n Apus, întemeetor unei dinastii neclintite, care să aducă liniște încercatei noastre vieți, eră acum un gând lămurit în mintea Românilor,

un gând ce-și avea proorocii și ostașii lui, din ce în ce mai mulți, din ce în ce mai hotărâți și mai puternici. De biruința aceluia gând s'au temut și Turcii, s'au temut și Rușii, zoriți mereu să-și lărgească 'mpărăția spre Balcani, — s'a temut și Austria care printre sfărâmaturile de popoare ce-o alcătuiesc, ține și o bună parte din neamul românesc sub coroana ei. S'au temut de biruința aceluia gând, ci ce n'ar fi dat, și ce n'au făcut ca s'o împiedice! Dar ea pornise — și nici o putere omenească nu mai eră în stare să-i pue stavilă. Cei din urmă Domni, prin cari mai încearcă să ne dezbine pentru a ne stăpâni, cei din urmă Gospodari *numiți* de „Poarta suzerană” și de „Rusia protectoare”, după năbușirea în sânge a revoluției de la 48, sunt: Barbu Știrbei, fratele fostului Domn Bibescu, în Muntenia, și Grigore Ghica în Moldova.

Amândoi se dovedesc tot așa de buni patrioți și destoinici Gospodari, ca și înaintașii lor; așa că nici din aceștia nu-și pot face coada toporului, care le trebuiă. Și dușmanii încep să vadă că dincolo de Gospodarii, pe cari-i pândesc și-i surpă prin consilii lor, se rădică, strălucitori și 'ncunjurați de oști ce nu se mai pot birui, marii Voivozi ai cugetării românești... Sunt întemeetorii școlilor, sunt cântăreții durerilor și speranțelor noastre, sunt vestitorii și pregătitorii mântuirii noastre. Ei se

numesc Gheorghe Lazăr, Asachi și Eliade, — Bălcescu și Alexandri, Negri, Cogălniceanu și Ion Brătianu... Iamură sufletului românesc, viteji pe cari moartea nu-i atinge.

O vijelie năprasnică mai trece peste lume, și cerul începe să se lumineze. E primăvara anului 1856. Popoarele sunt ostenite de crâncenul războiu al Crimeei. În capitala Franței se desbat așezările păcii, pe care toți o doresc. E vorba de libera plutire a tuturor corăbiilor de negoț pe Marea Neagră, de Gurile Dunării, de soarta creștinilor din Peninsula Balcanică și, pentru 'ntăia oară într'un sfat European, e vorba de unirea Principatelor Române. Franța ne apără, ca pe o bucățică din sufletul ei svârilită departe, și 'ngrădită de dușmani; dar cei cari ne pasc, vecinii, văd paguba lor în întărirea noastră. Neputându-se ajunge la o înțelegere, se hotărăște a se ascultă și glasul țărilor asupra întocmirii și soartei ce vor să-și croiască. Solii celor șapte Puteri¹⁾ vin la București să privigheze de aproape cinstita alcătuire a Sfatului.

Turcia și Austria luptă pe față împotriva unirii. Imputerniciții lor fac nelegiuiri pentru a împiedică rostirea liberă a obștei. Dar dreptatea birue, și 'n ziua de 7 Octomvre 1857 „Divanul ad-hoc” al Moldovei, lămurește ca cele

¹⁾ Austria, Franța, Prusia, Marea Britanie (Anglia), Rusia, Sardinia și Turcia.

mai de căpetenie dorinți ale țării, următoarele „patru puncte”.

1. Autonomia țării și respectarea drepturilor, legilor și pământului ei;

2. Unirea Moldovei cu Muntenia într'un singur stat, sub numele de România;

3. Prinț străin, cu moștenirea tronului, ales dintr'o dinastie domnitoare în Europa;

4. Guvernul constituțional, cu o Adunare obștească, în care toate stările și treptele țării să fie reprezentate.

Peste două zile Divanul ad-hoc din Muntenia votă, într'un singur glas, aceleași dorinți: Țăranii sunt chemați să-și spuie și ei păsul lor, și 'n a 27-a ședință (din 16 Decembrie) a Divanului din Iași o solie aduce tânguirea și dorințele poporului, așternute, limpede și curat, în frumosul graiu bătrânesc al celor ce n'au vorbit niciodată altă limbă decât aceea a neamului lor: „că noi, se jăluiesc țăranii, biruri grele pe cap am plătit; oameni de oaste numai noi am dat; ispravnici, judecători, privighetori și jandarmi numai noi am ținut; drumuri, poduri și șosele numai noi am lucrat; babilicuri, podvezi și havalèle numai noi am făcut;... clacă de voe și fără de voe numai noi am dat; la Jidovul orândar ca să ne sugă toată vlaga numai noi am fost vânduți; băutură scumpă și otrăvită numai noi am băut; pâine neagră și amară, udată cu lacrimi numai noi am mâncat; bătălii și răzmerițe când au fost, tot greul numai noi

I-am dus ; oști când au venit noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat ; că cel cu putere țara își părăsiă, peste hotară treceà ; nevoia și greutatea o duceau cei ce rămâneau la vatra lor. Țara aceasta nici băi, nici măestrii, nici meșteșuguri multe ca alte țări nu are ; toată îmbelșugarea, brațele și sapele noastre o aduc. Câtă-i Dunărea de mare și de largă curge râul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotar, acolo se preface în râuri de aur și de argint și curg iarăși înapoi de se revarsă în țara noastră ; iar noi dela ele nici că ne îndulcim... Voim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care suntem ; voim să ne răscumpărăm, să nu mai fim a nimănui, să fim numai ai țării și să avem și noi o țară ; am îngenunchiat, am îmbrâncit cu toții ; cum suntem nu o mai putem duce îndelung. Nu vroim să jignim drepturile nimărui, dar nici al nostru să nu se întunece”.

Erau dureri adunate de veacuri, în vorbele acestea. Pentru 'ntâia oară le spuneà lumii cel ce nu se jăluise decât codrului ; o doină e întreagă tânguirea aceasta, doină ce-a picat din sufletul poporului român cum pică lacrima din ochi.

Se strâng iar la Paris delegații celor șapte Puteri și, după multe desbateri, se 'nchee 'n ziua de 7 August 1858 acea „Convenție” îngăimată, prin care se încuviințează deabiă o „jumatate de unire” celor ce erau însetați de o

unire și mai mare decât cea pe care-o cereau. Se hotărâ ca cele două țări, îngrădite sub numele de „Principatele-Unite Moldavia și Valahia” să-și aibă fiecare Domnul, cârmuirea și Adunarea ei deosebită, și numai pentru legile și întocmirile de „interes comun” să stea o Comisie centrală la Focșani, alcătuită din Moldoveni și Munteni. Înțelepciunea și patriotismul Românilor smulg biruința întregă.

La 5 Ianuar 1859 Moldova, prin glasul Adunării ei, își alege Domn pe Colonelul Alexandru Cuza, care, în ziua de 24 Ianuar e ales și de Adunarea din București Domn al Munteniei.

La una ca asta nu se gândise nimeni dintre cei cari-și închipuiau că ne-au înfășat ca pe un prunc în fășile Convenției de la Paris. Protestările Turciei și Austriei întâlnesc de astădată în Napoleon al III-lea un hotărît apărător al drepturilor noastre, iar în frunțașii poporului român o tărie de voință și de luptă, peste care nu se mai poate trece. Puterile sfârșesc prin a încuviința Unirea Principatelor sub Cuza, dar numai cât va trăi el. În ziua de 24 Ianuar 1862 se deschide în București în capitala fericită, cea dintâi *Adunarea a României* — și marile prefaceri ale țării, pe care Milcovul n’o mai despică ’n două încep.

Averile mânăstirești, cari cu chip de danii și închinări „Locurilor Sfinte”, hărăziau egumenilor greci a cincea parte din pământul țării, sunt lămurite și întrupate la bogăția Statului

nostru (13 Decembrie 1863). Se încheagă iar vechea legătură dintre țaran și moșia patriei lui de veci. Se iau măsuri strașnice pentru stărpirea jafurilor și asupririlor, și pentru buia împărțire a dreptății. Se fac legi înaintea cărora toți Românii sunt deopotrivă. De astă dată cu drept cuvânt se poate spune că mâna Domnului șterge lacrimile țării. Cel mai de aproape și mai luminat sfetnic și ajutor Domnului în această uriașă muncă e Mihail Cogălniceanu, un înflăcărat iubitor, și el, al țărănimii, pe care-o apără cu toată nebiruita putere a credinții și a cuvântului lui.

Dar prefacerile repezi aduc tulburări neașteptate în viața popoarelor. În noaptea de 11 Februar 1866 Cuza e silit să abdice, și alcătuirea fragedă încă, a întocmirilor lui e în primejdie. Din vălmășagul grijilor acelei vremi se desface un om hotărît, un erou al faptelor mari — Ion Brătianu. Unirea țărilor trebuie pusă pe temelie neclintită a unei dinastii: *Glasul tuturor* cheamă la tron pe tânărul prinț Carol de Hohenzollern din vechea și strălucita familie regească a Prusiei. În ziua de 10 Mai 1866 noul ales, care ntrupă speranțele întregului nostru neam, depune jurământul în Adunarea țării, jurământul de Domn păzitor legilor, credinții și hotarelor țării.

După unsprezece ani, pe-o cumplită grindină de gloanțe, sub zidurile Plevnei, ostașii români vădesc Voivodului lor peste ce popor ales e

chemat să domnească. Roadele atâtor veacuri de lupte și de îndurare încep să se arate. O coroană de oțel făurită dintr'un tun al Plevnei învinse, încununează în ziua de 10 Mai 1881, fruntea celui dintăi Rege al României. Zărilor se limpezesc. Țara lui Mircea și a lui Ștefan, nu mai atârnă de nici o putere străină. Scăpată din valuri, stăpână de-acum pe destinele ei, începe o viață nouă.

VERIFICAT
2017

CUPRINSUL :

I. In zările trecutului	3
II. Geții. Dacii	9
III. Decebal. Traian. Luptele lor	18
IV. Dacia Romană	32
V. In viforul năvălirilor	36
VI. In cetatea Carpaților	42
VII. Undirea Neamului Românesc	46
VIII. Intemeierea Principatelor	55
IX. Vladislav Basaraba	66
X. In Moldova, Alexandru cel Bun	74
XI. In Muntenia, Mircea cel Mare	82
XII. Urmașii lui Mircea, Vlad-Țepeș	96
XIII. Urmașii lui Alexandru cel Bun	110
XIV. Ștefan cel Mare	121
XV. Muntenia 1494—1593.	161
XVI. Moldova subț urmașii lui Ștefan cel Mare	172
XVII. Mihai Viteazul	192
XVIII. Țările Române în veacul al XVII-lea	236
XIX. Sub Fanarioți	259
XX. In zorii Mântuirii	275

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2007